

LELKIPÁSZTOR

Evangélikus lelkési szakfolyóirat

Kiadja az Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály

Felelős szerkesztő és kiadó: D. Dr. Vető Lajos

ÁRA 12 FORINT

Előfizetés: egy évre 144 forint, félévre 72 forint

Csekkzámla: Lelkipásztor kiadóhivatala, Budapest 220 507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Puskin-utca 12.

Telefon: 142—074

Az egyházi esztendő következő időszaka:

SZENTHÁROMSÁG UTÁN

(4) Járjunk elhivatásunkhoz méltóan:

1955. október 9. Szentháromság után 18. vasárnap — ...szereteten!
— Mik 6, 6—8. — Jn 15, 9—14. — 1. Jn 3, 18—24.

1955. október 16. Szentháromság után 19. vasárnap — ...munkában!
— Préd 4, 8—12. — Mk 12, 9—14. — Csel 20, 32—35.

1955. október 23. Szentháromság után 20. vasárnap — ...megszentelt életben!
— Ézs 29, 19—24. — Lk 14, 23—35. 2. Tessz 2, 13—17.

1955. október 30. Szentháromság után 21. vasárnap — ...a hit harcában!
— Hózs 2, 17—22. — Mk 9, 14—29. — Zsid 12, 1—6.

1955. november 6. Szentháromság után 22. vasárnap — ...megbocsátásban!
— Jer 33, 8—9. — Mt 18, 15—17. — 2. Kor 2, 3—15.

1955. november 13. Szentháromság után 23. vasárnap — ...két világ polgáraiaként.
— Jer 20, 7—13. Jn 17, 11—19. — Tit 3, 1—8.

Példányszám: 750

„*Ői a Krisztus teste vagytok*“

Henry Knox Sherrill püspök 1955. augusztus 7-én
vasárnap, Davosban elmondott prédikációja *

Textus: 1. Kor 12, 27.

Jól ismert szavak ezek, különösen ökumenikus összejöveteleken. Számtalanszor használták fel már arra, hogy velük az egyház egységére, vagy az egyházak fogyatékosságára mutassanak rá. Ezen a délelőttön úgy gondolok erre a kifejezésre, hogy az Krisztusnak a saját fizikai testét jelöli, amelyet nem szoktak számításba venni, amelyet Krisztus arra használt, hogy Isten akaratának engedelmeskedjék vele a legvégsőig, s végezetül felszegeztesse a Kálvária keresztyére. „Ez az én testem, amely érettetek adatik“.

Ebben az értelemben Krisztus testének lenni nehéz és áldozatos feladat. Az első tanítványok sohasem kaptak ígéretet jutalomra, hanem inkább ezt hallották: „Ha valaki én utánam akar jönni, tagadj meg magát, vegye fel a keresztyét és kövessen engem; meg tudjátok-e inni azt a kelyhet, amelyet én megiszom és meg tudtok-e keresztyelkedni azzal a keresztyességgel, amellyel és megkeresztyeltetem?“ A Krisztus testének lenni, ez megköveteli, hogy állandóan újraértékeljük a tanítványság értelmét, különösképpen az egyháztagság felelőssége tekintetében. Csak a saját tapasztalataimról beszélek. Népünk közül milyen sokan gondolkodnak úgy az egyházzól, hogy az arra való, hogy kapjunk tőle, vagy benne valamit, inkább minthogy adjunk. Szeretnék tudni, mit nyerhetnek egy istentiszteletből; mit kaphatnak a lelkésztől, az egyházi iskolától, az egyház egész közösségétől. Ez nem teljesen ezeknek az embereknek a hibája csupán. Így tanították őket, hogy így gondolkozzanak az egyházzól. Valahogyan így nevelkedtek, hogy ilyen fogalmaik alakultak ki. Valamiképpen világossá kell tenni, hogy míg az egyház valóban nagy ajándékokat juttat nekünk, mindazáltal az egyháztagság valamilyen áldozatos beiratkozást jelent, besorolást a legnagyobb ügyekbe, a Krisztus testének ügyébe. Mivel ezt rendszerint nem tessék meg, nem lehet csodálni azt, hogy az evangélium hirdetése sikert fülekre talál, vagy azt, hogy anyagi szükségletekre nincs elég fedezet. Gyakran vallunk kudarcot bizonyágtevésséggel azért, mivel a bizonyágtevésség nincs megfelelő realitással és élénkséggel aláfestve látható, vagy hatható formában. Nagy lelkesedéssel énekeljük: „Mint egy hatalmas hadsereg, úgy halad az Isten egyháza“ („Like a mighty army moves the Church of God.“) De valóban így halad?

* Sherrill, Henry Knox az Egyesült Államokban a protestáns püspöki egyház püspöke (New York).

Eddig azokról az emberekről beszéltem, akik nem értik az egyháztagságnak a következményeit, hogy mit jelent Krisztus testé-
ben lenni. Elkerülhetetlenül valamennyien valaki másra gondolunk,
nem magunkra, valamilyen más csoportra, nem a miénkre. Néhai
Willard Sperry a Harvard Teológiai Főiskola dékánja mondotta
egyszer azt a hallgatóinak, hogy egy lelki esernyőt húznak mauk
fölé és örömmel figyelik, hogyan hullik az eső az előző padokban
ülők nyaka közé. Vajon nem teszünk-e így mi is itt, mi akik ért-
jük mit jelent Krisztus testének lenni? Lelkészkedésem első néhány
esztendejében egy nagyszerű idős lelkésszel szolgáltam együtt, aki
életét mások szeretetteljes szolgálatában töltötte el. Egy napúntek
délutánon, amint együtt mentünk el a templomból, mélyen megin-
dulva így szól: „Nem gondolom, hogy fogok tudni még máskor is-
mét Krisztus keresztéről beszélni, nagyon távol vagyok attól, hogy
megéljem azt“. Valamennyien elmondhatjuk ezt maunkról is.
Amint két nappal ezelőtt hallgattam az egyház egységéről folyó
tárgyalásunkat, az a kényelmetlen érzésem támadt, hogy néhányan
közülünk hajlandóak lennének mindenre, ha az igazságot úgy for-
gathatnák meg, hogy az a saját örökségünkkel, pozíciónkkal és te-
kintélyünkkel nem ellenkezne. Sok módja van annak, hogy ezt a
tényt lemérjük önmagunkon. Tettél már valaha olyan kísérletet,
akár a legkisebb ügyekben is, hogy föladd a saját életedet a közös-
ség javáért? Ez mindig nehéz és gyakran lehetetlen feladat. Egy
értelemben azonban ez a helyzet bátorító is. Úgy látszik, ha a ke-
resztyén egyház bármilyen kis részlege rendelkezik a lerombolha-
tatlansággal, úgy mi bízhatunk abban, hogy ez igaz a Krisztus
egész egyházára nézve is. De egy más értelemben viszont nincs
meg az a hajlandóság, hogy feladjuk teljes áldozattal a mi ügyün-
ket a legnagyobb ügy haladása érdekében. Aki elveszíti életét, me-
gtalálja azt. Ez valóban igaz lehet az egyházakra nézve is az Egy-
ház érdekében.

Vagy egy másik előadásra gondolok, amely az egyház misszió-
jának egész problémájával foglalkozott. Az előadó azt állította, hogy
szükség van arra, hogy nagyon gondosan megvizsgáljuk ezen a té-
ren az egyház múltbeli tevékenységét, mely a jelen kudarcokhoz
vezetett.

Nem akarok a leghalványabb kritikával sem beszélni most ré-
gebbi évek misszionáriusairól. Hiszen sokszor voltak ők a hősi ön-
feláldozás legnagyobb példamutatói. De az a tény fennáll, hogy az
egész egyház — értve itt most főleg azokat, akik otthon maradtak
— igen sokszor elhanyagolta azt, hogy valóságossá tegye a Krisztus
testének feladatát, ti. hogy megossa az életet másokkal.

Az a vád ellenünk, hogy mi állandóan kívánságokkal teli em-
berek vagyunk. Bizonyos kényelmet és vigasztalást óhajtunk és azt
gondoljuk, hogy erre való a vallás. A becsület arra kényszerít min-
ket, hogy megállapítsuk, valóban sok igazság van ebben a vádban.
Van sok keresztyén — beleértve önmagunkat is —, akinek a vallá-
sos élete saját vágyainak tükröződése csupán. De ez nem mon-
dható el a keresztyénség legjobbjaira. Szent Pál pl. így kiált: „Jaj
nekem, a szükség kényszerít engem, ha az evangéliumot nem hir-

detem". Luther: „Másként nem tehetek, Isten engem úgy segít!" Latimer: „Kérlek, Istenem, gyűjtsd meg e napon világosságot!" A legnemesebb kereszténységben mindig meg volt az, hogy a kemény, sőt lehetetlen feladatokkal nagy hittel és bátorsággal néztek szembe. Hála Istennek, vannak a mi időnkben a mi közösségünkben is, akik ugyanerről tettek már bizonyosságot. Krisztus testének lenni keresztet jelent. Ennél a pontnál édesanyám hangját hallom, amint ezt mondja: „Te olyan szigorúvá teszed a vallást! Az embereknek erőre és bátorságra van szükségük és Krisztus ezekből ad is sokat." Igen, ez igaz valóban. Krisztusnak nemcsak megfeszített, hanem feltámadott és megdicsőült teste is van. Az első világháború idején mint katonalelkész teljesítettem szolgálatot egy támaszponton levő nagy katonakórházban.

Egyszer három héten keresztül csak haldoklóknak szolgáltam. Magammal vittem a feszületet. Gyakran ugyanis egy-egy ember már olyan gyöngye volt, hogy nem hallott és gondolkodni sem tudott, de amint kezébe adtam a feszületet, a Keresztrefeszített alakjának megpillantása az evangéliumot jelentette számára, annak a hitnek jó hírét, amely legyőzte a világot.

A feltámadott Krisztus testének lenni nem jelenti azt, hogy elmenekülünk azok elől a nehézségek és terhek elől, amelyekkel az egész emberiség szembenéz. Valóban a kereszténynek többet szenvednek, mert többre van gondjuk. Az a kultusz, ami az Egyesült Államokban és talán másutt is a Krisztus nevében folyik és amely a szívnek és léleknek békességet ígér, sőt még anyagi javakat is kilátásba helyez, az teljesen idegen az evangélium igazságától. Philip Brooks, nagy amerikai ígéhirdető egyszer azt mondta: „Ne azért imádkozzatok, hogy a feladatok megfeleljenek erőtöknek, hanem azért, hogy megfelelő erőt kapjatok feladataitokhoz". Mennyire hajlamosak vagyunk, hogy az előbbiért imádkozzunk. Körülmények megváltozásáért, más helyzetért. Ez az az imádság, amelyre az Isten sohasem felel. De azt az imádságot, amely a meglévő feladatokhoz megfelelő erőért imádkozik, Isten mindig meghallgatja. Függetlenül attól, hogy kik vagytok, hogy milyen a felelősségetek, Isten ad erőt minden szükségben.

A Krisztus egyházai hatalmas feladatokkal állanak szemben manapság. Nincs idő az önelégültségre, nincs idő, hogy másodrendű dolgokkal foglalkozzunk, hogy kényelmesen éljünk, megpihenjünk a Sionon. Olyan elhatározásra és önzetlenségre van szükség, amely a Kálváriához vezetett egykor valakit. De nem kell kétségbeesni és siránkozni, mert mi a feltámadott Krisztus teste is vagyunk, Isten örökösei és Krisztus örökös társai. Jézus mondta: „Ime én tiveletek vagyok mindvégig". Talán mindaz, amit mondani akartam Unamuno nagy könyvének utolsó szavaiban van legjobban kifejezve. (A könyv címe: Az élet tragikus értelme.) Ebben a könyvében azokat a feszültségeket tárgyalja, amelyeket az életben előforduló öröm és a szomorúság okoz. Szavai egyben hívást és ígéretet jelentenek. „Isten tagadja meg a békességet tőled, de adjon neked dicsőséget!" A Krisztus teste a harcoló és a győzedelmes Egyház. Ti a Krisztus teste vagytok.

Fordította: **Hafenscher Károly.**

A nemzetközi békeharc kérdései *

A békeharc szó nyelvészeti szempontból ellentmondásnak látszik. Tapasztalati, gyakorlati, történeti szempontból azonban egészen mást mutat és értelme csak így tárul fel igazán. A béke vágya és várása ugyan harc nélkül csendes járombahajolás, az orvosolható sebek, bajok vállalása és eltűrése orvosság nélkül. Mint naiv illúzió legalábbis nevetséges volna ez a pacifizmus. Ilyen megfontolások alapján beszélünk mi és beszélnek sokan mások a világon békeharcról, amely nem más, mint annak napnál világosabb felmutatása, hogy az emberiség elsöprő hányada, akiknek a bőrére ment és menne a háború, békét akar. Még azon az áron is, hogy a világ néhány vagy jónéhány huncutja vagy spekulánsa kezéből kiverje a fegyvert, akik dölyffel, ranggal, zsírral ezen az úton látják a maguk és társaik nyeregbenmaradását. Még manapság is sokan vannak, akik lelkületük legbenseje szerint oda vannak kötve ehhez a szekerhez és azt gondolják, hogy az idő semmi másért, csak azért telik-múlik, hogy egy elvesztett játszma után újra huszonegyet mutasson a blatt s vigyorgó képpel magukhoz öleljék a múltat. A kerék azonban forog tovább. A pacifizmus jelenleg utópia, a háború ellenség, a békeharc a megoldatlan kérdések samaritánusa, amelynek múltja, jelene és jövője van. Erről beszélnek a tények.

1. A békeharc, mint világprobléma.

A 20. század első fele eléggé megvaskosította azt a tényt az emberiség előtt, hogy a háború többé nem elszigetelt jelenség, nem egy szűk kör erőpróbája, diadala és veresége, amelyhez ilyen vagy olyan érzellemmel kibicel a nagyvilág, hanem valami módon minden népet érint, fenyeget, vagy csalókan kecségtet. Végül pedig mit segít kevesek profitja azokon, akiknek vére és gyásza árán, vagy verejtékén kitűzik valahol az ún. diadal zászlaját? Ez a felismerés dobbantotta meg a világ sok milliójának szívét és tette problémává, vággyá és céllá a békét, ami azonban távolról sem olyan álmom, amely csak úgy valahonnan felhozza a világra az egymásmelletti békés együttélés csodálatos hajnalát, hanem csakugyan cél, amelyhez akadályokon át vezet az út. Országhatárok, különböző rendszerek, világnézetek, erőkülönbségek, célkülönbségek, sorskülönbségek és hitkülönbségek olyan elemi erővel kapaszkodhatnak bele a jobb, békésebb, nyugodtabb, természetesebb emberi életre törés cél felé száguldó kerekébe, hogy megakaszthatják azt. Így lett világproblémává a békeharc, amelynek szerve a béketábor, mint világmozgalom, állandóan résen van a veszedelmek felismerésében, a bajok sorrendjének és elhárításuk módjának megállapításában.

2. A nemzetközi békeharc és a Nyugat.

Ennek a kérdésnek két vonatkozása van. Az egyik az a tény, hogy nyugat népei sem óhajtának háborút, hanem békét. A másik pedig az, hogy a béketábor megmozdulásai vezetőik és köreik ténykedését is

* Elhangzott az 1955. évi nyári lelkeszkonferencián, Gyenesdiáson, augusztus 18-án.

erősen befolyásolja és ha meggyőződésük nem változik is, magatartásukon kénytelenek változtatni. Egyfelől ez abban nyilvánul meg, hogy kénytelenek a dollár sok szolgásgát szerzett és látott mindenhatóságát maguk is kétségbe vonni. Másrészt a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban kénytelenek tudomásul venni, hogy az nem monopólium, többé, hanem kétélű fegyver, amellyel ma már úgy vannak, mint az egyszeri pap a halállal: mindnyájan meghalunk, „talán“ még én is. Harmadsorban pedig bizonytalansági érzés jelentkezik azon a téren, hogy lehet-e vállalkozásba kezdeni egy olyan tömeggel, amelyik sokkal jobban egyetért zömével azokkal, akik felé ki kellene rántaniok a kardot. Negyedsorban pedig a gyarmati népek magatartásában beállott változás, a tudomány és szabadság levegőjétől megcsapott embermilliók többé nem nyújtanak garanciát arra, hogy jelen gazdáik és uraik országainak viszonylagos jobblétét továbbra is az ő bőrükön tartsák fenn. A hatalmi politikába ezért tör be és törhet be mindinkább a szótértés szüksége, vagyis az idő egyre inkább lehetőséget szolgáltat arra, hogy a nemzetközi békeharc külső és belső erőkkkel revízióra kényszerítse azokat, akik általuk be nem vallottan is meginogtak szándékaik és terveik mindenhatóságában. A közelmúlt eseményei kétségtelenül igazolják ezeknek a szempontoknak helytállóságát.

3. Kelet és a békeharc.

A súlypont feltétlenül keleten van a békemozgalom szempontjából is. Ezt nem a hazabeszélés mondatja velünk, hanem az események hitelesítik ezt az állítást. Távolról sem azt jelenti ez, mintha e mögött keleten teljes egyöntetűség uralkodnék általánosságban, az élet minden vonatkozása szempontjából. Keleten is sok különbség van népek és emberek között. Azok az okok azonban, amelyek egy mindenkit érintő cél érdekében megnehezítenék az összefogást, kétségtelenül kisebbek keleten, mint nyugaton. A társadalmi átalakulás több olyan zökkenőt felszámolt már, amely hátráltatná vagy lehetetlenítené az összefogást. Másrészt, amíg a tőkés világban a háború látszik profitnak, keleten az látszik katasztrófának és a teljes szocialista kibontakozáshoz égetően szükséges a béke. Mert a célhoz, az emberibb életre törekvéshez az szabadítja fel a szükséges lehetőségeket és erőket. Tehát maga a nép a közvetlen cél. Minél többet vesz észre ebből nyugat népe, annál több sikere lesz a nemzetközi békeharcnak.

4. A nemzetközi békeharc magyar szemszögből.

A békeharc régen áttörte már az országhatárokat a nélkül, hogy a nemzeti jellegén csorbát kívánt volna ejteni. Vele sikeresen összefér a nemzetköziség és nemzetiség. Ha csak nemzetközi volna, illúzióvá válna vagy erőszakká, amely fordítva sülnhet el mindig, minden téren. Ha csak nemzeti volna, sovinizmusban, szűkkeblűségben fulladna meg. Ennek tisztánlátásával állt a mi népünk is a béketáborba. Kötelességből és érdekből. Mind a két szón hangsúly van. Kötelességből a nagyvilág iránt, amelynek tényezője és eszköze a mi országunk is. Mint ilyen, igényli

joggal az életet, a megbecsülést, de ez az igény együttjár azzal a felelősséggel, amely ráhárul az egész világra érvényes közös jobbért folyó harc során. Mikor a maga posztján a mi népünk is harcol a világbékéért, harcol egyúttal a saját érdekében is azért a nyugodt légkörért, amelyben kevés része volt a történelem folyamán. Nekünk nem kell a szomszédba menni példaként a célból, hogy a tartós béke nemzeti érdek-jellegét bizonyítsuk. Ennek felismerésében kell megbecsülnünk azt a harcot, amelyet külföldön, az egész földkerekségen érettünk is vívunk. De az is magától értetődő ezek után, hogy azt velük együtt akarjuk tenni.

5. A nemzetközi békeharc teológiai és egyházi szempontból.

Többször és több helyen elhangzottak már idevágó megjegyzések és fejtegetések. Ezek az egyház számára fontosak elsősorban. Velük tehát nem az az első cél, hogy nem egyházi emberek és nem hívő emberek előtt fejtegesse, hogy az egyház ezért és ezért munkálja és hirdeti a békét, noha erre is szükség van. Még kevésbé cél az, hogy a nem, hívő embereket meggyőzzük arról, hogy amit tesznek, Istennek tetsző és teológiailag is helyes. Ellenben az egyháznak magának kell mindenekelőtt tudnia, hogy amire a világban szintén hivatva van, ti., hogy szolgálja a békességet, az nem idegen malomban őrlés, hanem következik abból a parancsból, hogy míg időnk van, jót tegyünk mindenekkel. Ezen a téren is kell, hogy igazzá váljék: úgy fényljk a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák a ti jó cselekedeteiteket és dicsóítsék a mennyei Atyátokat. A szolgálatban való hűségnek és jó cselekedeteknek, amelyek gyümölcsként megjelennek a hit fáján, feltétlenül megvan az a közvetett vagy közvetlen rendeltetése, hogy az emberek dicsóítsák a mennyei Atyát, azaz hitre jussanak. A kevésen való hűségnek mindig a sokon való hűség a folytatása és kiteljesedése. A jó pásztor nem ezért megy az egy után, hogy fumigálja a 99-et, hanem azért, hogy előbb-utóbb mind a száz együtt legyen. Dobbal nem foghat verebet az egyház, de le sem mondhat arról, hogy valami módon mégis fogjon. Vagyis az egyháznak nem, minden szolgálata szembeötlően missziói szolgálat. A békével kapcsolatos szolgálata sem az. De közvetve igenis az. Ezért minden szolgálatot egyformán azzal a hűséggel és hittel végez, hogy Istentől kapott feladata és hűsége révén az aratás Ura érlelhet kalászt ott is, ahol ma még ezt látni nem lehet. Ezzel a belső bizonyossággal hántja le magáról az egyház a szűkkeblűséget és tud együttmenni azokkal, akiket jó ügyért más rúgó készlet indulásra. Amikor ezt teszi, nem lényegét tagadja meg és vetközi le, hanem terepet biztosít magának a világban. Ezért nemcsak szemlélője, még kevésbé kritikusa az egyház a nemzetközi békeharcnak, hanem szolgálója, mint aki tudja, ha nem is kiabálja, hogy az ellenségeskedés odaszögeztetett a keresztfára.

6. A nemzetközi békeharc sikerei és feladatai.

Minden Demosthenesnél fényesebben és ékesebben beszélnek azok az eredmények, amelyeknek szálai közvetlenül vagy közvetve, de odanyúlnak a Békevilágatlanács vezette béketábor félévtizedes munkájához.

A nemzetközi események szinte lépésről lépésre jutottak olyan kerékvágásba, hogy azok megfelelnek a békeharc mozdulatainak és kitűzött céljainak. Mint a békemunkálás nemzetközi szervének, döntő szerepe egyre nő azáltal, hogy az egész emberiség hatalmas táborát mozgatta meg a világbéke szolgálata és célravitele dolgában. Amiről *Söderblom Náthán* uppsalai érsek álmodott s amiért ő kétségtelen többet is tett, mint mondjuk a római pápa, annak megvalósulása küszöbön van. Már az maga beszédes igazság, hogy különböző világnézetű, politikai beállítottságú, hitű és életszínvonalú emberek valóban együtt menetelnek a cél felé a béke nagyerejű ügyében. Aminek már a pusztá kísérletétől is visszariadtak volna sokan, az részben már meglett és egyre inkább meglesz. A feszültségek tetőfokán nem a hátrálás, hanem a cselekvés jellemezte és ez sikert hozott. A háborúval kapcsolatos fatális nézetet semlegesítette azáltal, hogy kiemelte kitörésének nagyon is emberi oldalát, de egyúttal az ebből adódó lehetőséget is annak megakadályozására. A világ minden tájára kiterjedően vizsgálja, fontossági és sürgősségi sorrendbe állítja az eseteket és helyzeteket a háború és a béke szemszögéből. A háborús tűzfészek felszámolásában diadalra viszi az egyetlen józan szempontot, a megoldást adó tárgyalást. Így némultak el a fegyverek Koreában, Vietnámban. Ugyancsak ilyen síkon indult és született meg a veszedelmes párizsi egyezményekkel szemben az egész Európa békéjét célzó Varsói Egyezmény, amelyhez minden európai állam csatlakozhatik. Így kezd felmelegedni szovjet kezdeményezésre a már-már aggasztó szovjet-jugoszláv viszony. Így jutott tető alá az osztráki békeszerződés. Ami pedig még ennél is vérmesebb látásra tágítja a horizontot, tíz év után újra legmagasabb fokon tanácskozott négy nagyhatalom. Ez utóbbit közvetlenül is megelőzte egy hatalmas megmozdulás, a helsinki békealáíró, amelyen tovább izmosodott az az új reménység, amelynek korábban éppen a mi fővárosunk, Budapest volt szem- és fültanúja. A júniusi helsinki békevilágtalálkozón az egész emberiség jelezte a genfi értekezletre készülők tanácskozáshoz a világ békevágyát. Igen tömören és megjegyzésre méltóan mondotta *Rákosi Mátyás*, a MDP első titkára, augusztus 8-i csepeli képviselői beszámolóján: „A népek békekövetelése, mint láthatatlan, de állandó tényező, jelen volt és hozzájárult a genfi tárgyalások sikeréhez.“ Ez egyúttal abból a szempontból is igen kirívó esemény, hogy számos embert, akik legyintettek a nemzetközi békeharcra és a saját személyük állásfoglalását is jelentéktelennek tartották, új meggyőződésre készítetett. Ugyancsak *Rákosi Mátyás* mondotta Csepelen: „A genfi értekezlet egyik tanulsága, hogy a százmilliók békeóhaja és békekövetelése hatalmas erő, amely reális tényezőként hat a világpolitikában.“ *Ilja Erenburg* szovjet író azt írja idevágóan: „Szerte a világon az emberek megkönnyebbülten nyitják ki az újságokat. Ez érthető is, hiszen a genfi értekezlet óta egészséges, friss levegő árad a nemzetközi életben. Ez mindjobban tetet ölt a békés tárgyalásokon és a nemzetek közötti baráti kapcsolatok kiépítésében.“ Hogy ezt konkrét tényekkel is ékesítsük, gondoljunk a Genfben folyó kínai-amerikai nagyköveti tárgyalásokra. *Van Ping-Nan* kínai képviselő kijelentette: „A találkozó elő fogja mozdítani a feszültség enyhülését

Kína és az Egyesült Államok között“, s minden bizonnyal elősegíti a taivani kérdés rendezését is. Ez pedig a világbéke szempontjából igen lényeges dolog. Kína máris tizenegy amerikai kémét szabadon bocsátott. Ugyancsak fontos mozzanata a nemzetközi életnek — a nemzetközi békeharcban főszerepet betöltő Szovjetunió kezdeményezése alapján —, hogy szeptemberben *Adenauer* nyugat-német kancellár Moszkvába utazik diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok megbeszélése céljából. De számottevő esemény lesz — szintén a szovjet kormány kezdeményezése és meghívása alapján —, hogy a francia miniszterelnök és külügyminiszter október elején a Szovjetunió fővárosában tesz látogatást, hogy ezzel is tovább szilárdítsák és szélesítsék a megkezdett jóviszonyt. Az angol parlamenti képviselők pedig, méltán fergeteges tapssal fogadták *Eden* azon bejelentését, hogy *Bulganyin* és *Hruscsov* szovjet vezető államférfiak a tavasszal Angliába látogatnak. Mindez azt mutatja, hogy a genfi értekezlet csak kezdet volt, de igen jó kezdet. Megérte tehát azok fáradságát, akik elsősorban fáradoztak annak megvalósulásában.

A hidegháború jege valóban engedni kezd. Augusztus 8-án megnyílt a genfi atomerő-értekezlet is, amelyet az ENSZ főtitkára, *Hamarskjöld* ezzel a főgondolattal nyitott meg: „Meg vagyok győződve arról, hogy a tanácskozás az emberiség gondolatait a háborúról a békére fogja terelni.“ Szándékosan utoljára hagytam a sikerek vázlatos áttekintésében az októberi külügyminiszteri értekezletet, amelyre vonatkozólag még Genfben megszülettek a közös kormányfői irányelvek, amelyek három fővágányon futnak: 1. Az európai biztonság és Németország kérdése. 2. A leszerelés. Ezzel kapcsolatban mindjárt említsük meg azt a jó példával előljáró szovjet gesztust, hogy az október 1-ig Ausztriából kivonandó csapatait egyúttal le is szereli. 3. Kelet és nyugat közötti kapcsolatok fejlesztése. *Bulganyin* miniszterelnök azzal adott mindjárt ennek nyomatékot, hogy ígéretet tett: „A szovjet kormány megteszi a szükséges erőfeszítéseket annak érdekében, hogy a nemzetközi feszültség enyhítését, és az egyetemes béke megszilárdítását szolgáló határozataink valóra váljanak.“

Nem mellékes dolog annak megemlítése sem, hogy a béke és a nemzetközi barátság zászlaja alatt lefolyt az immár ötödik világifjúsági találkozó Varsóban. Ez a seregszemle 97 ország 85 milliónyi fiatalját képviseli hivatalosan, de a valóságban mintegy 120 nép küldötte el 50 ezer főnyi fiatalját a lengyel fővárosba. Új lendületet ad ez majd a világ ifjúsága békeküzdelmének.

Feladatok.

A nemzetközi békeharc erőfeszítéseinek gyümölcse érik. A nemzetközi életben valóban új szakasz kezdődött. A Genfben megkezdett úton azonban még nagyokat kell lépni ahhoz, hogy egészen tágra nyíljanak a béke kapui. Ehhez még tovább kell szélesedni a békemozgalomnak a sikerek és célok tudatosításával, és a mindig közvetlenül küszöbön lévő feladatok napirenden tartásával. Mivel ezeket a szempontokat a békemozgalom a legreálisabb helyzetismeret alapján állandóan ébren is tartja, azért feltétlenül figyelniük kell útmutatásait, nehogy a közöm-

bösség, bizonytalankodás, rosszindulatú vagy riadt számíttatás, cinizmus, naivság, esetleg annak az egyházban gyakori formája: a „*sancta simplicitas*“ gyökeret verjen. Az eddig is élenjáró szempontok, mint a leszerelés, Kína (az Egyesült Nemzetek Szervezetébe való felvétele, taivani kérdés), Indokína, nyugat-német felfegyverzés, Németország egyesítése, a tömegpusztító fegyverek kérdése, a tárgyalások szükségessége kell, hogy továbbra is szőnyegen maradjanak. A helyzet alakulásának megfelelő módon és éllel. A békemozgalomnak ugyanakkor tovább kell fáradoznia a világ közvéleményének tisztulásán, egységesítésén és ezeken a vágányokon való szélesítésén. A múltévi evanstoni nagygyűlés, az ezévi helsinki világbéke találkozói nagyjából azonos alapelvként mutatott rá a kölcsönös bizalomra, mint amivel lehet és ami nélkül nem lehet eredményeket elérni a nemzetközi problémák megoldásában. A megoldatlan kérdések is, a teendőik is világosak. Bizalom, jóakarát, ezek alapján pedig együttműködés olyan eredményeket hozhatnak és fognak is hozni, amelyeknek érdekében megéri a békemozgalomnak tovább folytatni a harcát, és meg se állni a végső kibontakozásig. A tények meggyőznek, a feladatok sürgetnek. Keresztyének, nem-keresztyének a békeharcnak ebben a pompás szakaszában reménységgel teszik meg a magukét. Imádkoznak és dolgoznak a békéért a maguk helyén és lehetőségük szerint.

A későn indulók későn érkeznek a békeharc mezejére és legfeljebb csodálkozni tudhatnak igazán. Őszintén örülni csak azok tudhatnak, akik részt is vettek az akadálybontásban.

Szabó Gyula

Az új erőforrás kihasználását az áldás vagy átok, a jó vagy a gonosz, az élet vagy a halál felé lehetett irányítani. 1945. augusztus 6-án és 9-én a döntés a halál javára történt. Hiroshima és Nagaszaki a pusztítás emlékművei.

A hívő emberektől először is azt kérem, hogy imádságaikkal vegyék körül az értekezletet. Magától Istentől kell kérnünk, hogy irányítsa a tudósok gondolatait és lelkiismerétét. Akik legtöbbet tudnak, azoknak kell legérzékenyebbeknek lenniök az erkölcsi kérdések iránt is. Ők és mi egyaránt felelősek vagyunk Istennek.

Isten egyik parancsolata: „keressétek először Isten országát és az ő igazságát.“ Egy másik: „Amit akartok azért, hogy az emberek ti veletek cselekedjenek, mindazt ti is cselekedjétek azokkal.“ Isten parancsolatának a megszegését jelentené, ha a poklot szabadjára engednék a földön azzal az ürüggyel, hogy megelőzzenek ebben más valakit, vagy esetleg bekövetkezhető kár ellen védekezzenek.

Minden nemzet és minden ember felelős Isten előtt tetteiért és mulasztásaiért. A nemzetközi értekezlet munkája óriási hatással lehet a világ békéjére és a nemzetek boldogságára. Könyörögjünk állhatatosan a mindent tudó és mindeneket szerető Istenhez, hogy a konferencia résztvevőinek gondolatait és lelkiismereteit áldásra és ne átokra, életre és ne halálra vezessen. Isten kezében vagyunk. Nem mi, hanem ő a világegyetem Ura. A világ alapjai azért rendültek meg valójukban, mert új titánok módjára Isten helyére tettük magunkat.

Részlet G. Bell chichesteri püspöknek Genfben az atomerő-világértekezlet előestéjén mondott igehirdetéséből.

A mai magyar evangélikus ember magatartása *

A két pillér.

Bármennyire élesen hangzik, gyülekezeti tagjaink egy részének, de maguknak a lelkészeknek is, a mai magyar életben gyakran csak olyan magatartása van, amely valóban csak *maga*-tartás, pilléreken való igazi, *belső* magatartás nélkül.

Meg kell azért keresnünk azokat a *pilléreket*, amelyek *belső* tartást adhatnak magatartásunknak és megóvnak bennünket attól, hogy a mai magyar életben magatartásunk tartás nélküli legyen és pusztán pillanatnyi helyezkedésekből, illetőleg különböző dolgokhoz való ilyen vagy olyan viszonyulásokból álljon.

A Szentírás és hitvallási irataink alapján azt kell mondanunk, hogy a mai magyar evangélikus ember magatartásának két pillér adhat tartást és pedig *a hit és a szeretet*. A hit pedig nem akármilyen hit, hanem a megfeszített és feltámadott Jézus Krisztusban való hit, Aki bűneinket maga vitte fel a fára és megbékéltetett bennünket a szent Istennel és megszabadított minket a bűnnek, halálnak és ördögnek hatalmától. A szeretet is nem akármilyen szeretet, nem egyszerűen humánus, hanem a Jézus Krisztusban való hit gyümölcse, amely szünet nélkül Jézus Krisztusnak a kereszten nyilvánvalóvá lett szeretetéből, mint forrásból táplálkozik.

A hit és a szeretet *együtt és egyszerre* való hangsúlyozását azért tartom nagyon fontosnak, mert gyakori kísértésünk, hogy, ugyanakkor, amikor tételesen nagyon is tudjuk a kettő elválaszthatatlan egységét, gyakorlati magatartásunkban észrevétlenül elválasztjuk a kettőt egymástól. Tesszük ezt olyan formában, hogy vagy mindennél fontosabbnak tartjuk az emberekhez való viszonyunkat, a rajtuk való segítséget, a munkájukban való részvételt, tehát a szeretet gyakorlását és közben már nem is tartjuk lényegesnek az igazi hitet, amelyből ez a szeretet fakad (dogmatikától elszakadt etika!). Vagy tesszük olyan formában, hogy a keresztyén élet gyakorlásában a hitre tesszük a hangsúlyt, amely elfogadja bűneink bocsánatát és csak úgy hozzátesszük, hogy „ahol ilyen hit van, természetesen szeretet is van”, de ennek a szeretetnek a gyakorlása valójában vagy egyáltalában nem folyik, vagy csak nagyonis szűk, kis körre szorítkozik (a hitnek, a *legtágabb* körre vonatkozó követelményeit le nem vonó kegyesség).

Csak az igazi hitnek és az igazi szeretetnek Istentől való elfogadása és magatartásunknak erre a két pillérré való ráépítése adhat a mai magyar evangélikus ember magatartásának tartást. Ez a két pillér, illetőleg életünknek erre való ráépítettsége óvja meg a mai magyar evangélikus embert, hogy magatartásában és döntéseiben az esetlegesség határozza meg, anélkül, hogy komolyan végiggondolná döntéseit.

* Gyenesdlási lelkészkonferencián elhangzott előadás.

E kérdés vizsgálatánál igen fontosnak tartom Luther Márton: „A keresztyén ember szabadságáról“ c. munkáját, amelyben élesen világítja meg a hit és szeretet egymáshoz való egészséges viszonyát.

„A keresztyén ember szabadságáról.“

Luther két tételt állít fel. Az egyik szerint a keresztyén ember mindenkinek *szabad* ura és nincs senkinek alávetve, a másik szerint a keresztyén ember mindenkinek készséges *szolgája* és mindenkinek alá van vetve. A szabadságra és szolgálatra vonatkozó ellentmondó tételt azzal magyarázza meg, hogy minden keresztyén embernek kétféle természete van: éspedig *szellemi* és *testi*. Lelke szerint szellemi, új, benső ember, teste és vére szerint testi, ó, külső ember. E különbség alapján *szabad*, illetőleg *szolga* a keresztyén ember. Ha vizsgálat alá vesszük, — mondja Luther —, hogy mi szükséges a keresztyén ember kegyességéhez, nyilvánvalóvá lesz, hogy a *hit* magában elégséges, hogy a keresztyén embert kegyessé tegye. Ez a hit Isten egyszülött Fiába veti egyedüli bizodalját és ebben a hitben a keresztyén ember minden bűne bocsánatot nyer, minden romlása végetér, azaz *megigazul*. Isten, Jézus Krisztusért, minden bűne ellenére, igaznak fogadja el, igazzá teszi. Ezért mondja Pál azt, hogy a keresztyén ember *hitből él*. Az teszi tehát igazzá és kegyessé a keresztyén embert, ha *szívből hisz*. *Semmi más foglalatosság* nem tehet minket keresztyénekké, mint az, hogy Krisztust mélyen a szívünkbe vessük és a hitet szüntelenül ápoljuk, amint Krisztus, azoknak a zsidóknak, akik azt kérdik, mit cselekedjenek, hogy cselekedetük *isteni* legyen, így felel: *Higgyetek* abban, akit Isten küldött! Látnivaló tehát, — mondja Luther —, hogy a keresztyénnek a hit *teljesen* elegendő és hogy neki cselekedetekre semmi szüksége nincs avégből, hogy kegyessé legyen és üdvözljön. Ha pedig semmi szüksége a cselekedetekre, úgy bizonyos fel is van oldva minden parancsolattól és törvénytől. S ha fel van oldva, úgy bizonyos szabad. „Ha merő jócselekedet volnál, tetőtől talpig, mégsem volnál kegyes, mert *kegyessé csak a hit tesz*.“

Aztán ezt mondja Luther: Most térjünk át a másik részre, a *külső emberre*. Itt felel Luther azoknak, akik ezt mondják: hátha a hit minden és magába elégséges arra, hogy minket kegyesekké tegyen, mire valók akkor a jócselekedetek? Hiszen akkor el is lehetünk nélkülok. „Igazad volna, ha te teljesen benső ember és szellemi ember volnál: érmede arról szó sem lehet az utolsó napig.“ Ezért a keresztyén ember a *szeretletben* mindenkinek kész szolgája és alattvalója, akinek nagyon sokfélének kell tennie. Bár belsőleg meg van igazítva és mindene megvan, amit bírnia kell a földön, testi életében kötelessége, hogy *saját teste felett uralkodjék és embertársaival együtt* éljen. Ezzel függnek össze a cselekedetek. Itt már nem renyhélkedhetik. Itt a testet virrasztással, munkával edzenie kell, hogy a belső ember, a hit és engedelmesség szolgálatában álljon. A cselekedeteket azonban nemcsak a test felé, tehát magunk felé kell gyakorolnunk, hanem *mások felé* is. Az ember ugyanis nem csupán egymagában, a maga testében él, hanem együtt él másokkal is a földön. A cselekedeteknek azért arra kell irányulniok, hogy embertársainkat szolgáljuk és javukat munkáljuk. Semmi

másra nem tekintve, csakis amire másoknak szüksége van. Mert ebben áll az igazi keresztyén élet és a *hit* itt jó kedvvel és szeretettel lát szolgálatához. Bár magára nézve kinek-kinek elegendő a saját hite, az egész élet arra való, hogy általa felebarátunkat szabad szeretetből szolgáljuk. A keresztyén ember így szól: íme, az én Istenem engem méltatlan és elkárhozott embert minden érdemem nélkül ingyenvaló kegyelemből megajándékozott Krisztus által és Krisztusban minden kegyesség és üdvösség teljes gazdagságával, úgyhogy így már semmi másra nincs szükségem, mint hogy higgyem, hogy ez így van. Ennek az én jó Atyámnak, Aki ennyi fölös jókkal ingyen elhalmozott, megteszek én is önként, szabadon, mindent, ami neki tetszik és leszek felebarátaim iránt én is keresztyén és nem teszek egyebet, csak amiről tudom, hogy *neki szükséges és hasznos*. Ilyenformán rendeli Pál is, — mondja Luther —, hogy a világi felsőbbségnek is engedelmessé váljunk és szolgáljunk, *nem mintha ezáltal kegyesekké lennénk*, hanem hogy nekik szabadon szolgáljunk és akaratuk szerint járjunk, *szeretetből és szabadságból*. Mindebből a végső következtetés az, hogy a keresztyén ember nem él önmagában, hanem Krisztusban és felebarátjában. Krisztusban a hit, felebarátjában a szeretet által. A hit által Istenhez emelkedik önmaga fölé, aztán Istentől alá száll ismét önmaga alá, a szeretet által.

Azt hiszem, hogy a hit és szeretet egymáshoz való igazi viszonyát kevesen látták meg világosabban, mint Luther és a mai magyar evangélikus embernek magatartására nézve ebből kell sokat tanulnia! Egyfelől, hogy *semmiféle szeretet-cselekedet* nem pótolhatja a hitet, másfelől nem igazi hit az, amely a *legszelesebb körben* nem gyakorolja a szeretet cselekedeteit.

Hitből élünk.

Látszólag túl hosszan foglalkoztam. „A keresztyén ember szabadságáról“ írt munka alapján a hit és a szeretet egymáshoz való viszonyával, és a mai magyar evangélikus ember magatartását meghatározó két pillér döntő jelentőségével. De enélkül bármit is mondanánk a mai magyar evangélikus ember magatartására nézve, csak keveset mondanánk. Hiszen az a hit, melyről Luther itt olyan világosan beszél, határozza meg az evangélikus ember minden döntését, állásfoglalását és magatartását. És amíg a reformáció alapfelismerése, a hit által való megigazulás, nem lesz valósággá a mai magyar evangélikus lelkészek és gyülekezeti tagok életében, addig nekünk csak *magunk*-tartása lesz, de nem *belső* tartásunk. A hit által való megigazulás alapállásában ugyanis éppen az határozza meg magatartásunkat, hogy az már nem *magunk*-tartása, hanem *ahhoz az Istenhez való igazodás*, akivel Jézus Krisztusban rendeződött a viszonyunk és ennek a viszonynak a rendeződése által helyezte rá életünket, magatartásunkat meghatározó két pillérre, a hitre és a szeretetre. Csak ebben a rendeződött viszonyban, közelebbről, *Istennel való közösségben* tudunk a mai magyar életben helyes magatartást tanúsítani és dönteni olyan kérdésekben, amelyek naponként állásfoglalásra kényszerítenek.

Nem szabad egy pillanatig sem azt gondolnunk, hogy a hit által való megigazulás csupán teológiai tétel, *valami elv*, mert ez a keresztyén

evangélikus emberek hétköznapi életét formáló tényező és erő. Mert az evangélikus ember valóban él a hitből. Hogy a hit által való megigazulás vagy nem élése mennyire megmutatkozik a hétköznapi élet különböző dolgaiban is, az legjobban kitűnik abból, hogy azok az evangélikusok, akik a hit által való megigazulás tanítását elvben ugyan elfogadták, de a valóságban nem éltek, az utolsó tíz esztendőben, annak a római katolikus egyháznak magatartásával szimpatizáltak, amelynek egyes vezetői a közelmúltban még a politikai reakció útját, tehát a könnyebbik utat járták. Meggyőződésem az, hogy a mai magyar evangélikus ember magatartásában felismerhető sok bizonytalankodás és gátlás főleg abból ered, hogy életéből a reformációnak éppen a központi fölismerése, a hit által való megigazulás örömezenetének elfogadása és élése hiányzik.

A hit által való megigazulás nagy ajándéka sokféleképpen határozza meg a mai magyar evangélikus ember magatartását.

1. Elsősorban éppen a hit által megigazult ember számol halálos komolysággal az *ítélő Istennel*. Csak akkor lesz számára kimondhatatlanul nagyvá a hit által való megigazulás ajándéka, ha az ítélő szent Istenre gondol, Akinek szentségéhez nem fér a bűn. Luther állandóan szem előtt tartotta az ítélő Istent, Aki előtt az ember felelősséggel tartozik minden gondolatáért, szaváért és cselekedetéért és éppen ezért volt számára olyan nagy öröm, hogy ez az ítélő Isten Jézus Krisztusban minden bűnt megbocsát. Viszont a „hitből élünk“ nagy felismerése után is, állandóan számolt azzal az Istennel, Aki bűnbocsátó és ítélő Isten. A mai magyar evangélikus embernek ezért helyes magatartása az, ha halálos komolysággal számol azzal a megmásíthatatlan ténnyel, hogy felelnie kell az ítélő Isten előtt minden döntéséért, elvégzett vagy el nem végzett munkájáért. Igazi isten-félelemnek kell áthatnia az evangélikus embert szószékeken, templompadokban, családban, emberi közösségekben, társadalomban, a gazdasági és politikai életben, üzemekben és hivatalokban. Ez az istenfélelem azt jelenti, hogy előttük *legfőbb tekintély Isten*, Akinek ítélőszéke előtt meg kell majd állniok. Azt, hogy a mai magyar evangélikus embernek *coram Deo* kell élnie és munkáját előtte kell végeznie, annál inkább hangsúlyozzuk, mert a jelenlegi termelési rendben a munka folyamatában a felelősség jobban megoszlik, mint régebben. S a megoszlott munkafolyamatok egy-egy részének elvégzése közben nem könnyű észrevenni, hogy a legkisebb, legjelentéktelenebbnek látszó részmunkáért is felelősséggel tartozunk az Istennek. Ez az istenfélelem egyben azt is jelenti, hogy azt az Istent, Akinek ítélőszéke előtt állunk, mindenekfelett és mindennél jobban *szeretjük* s így munkánkat nem csak azért végezzük a legjobban, mert félünk az Istentől, hanem azért, mert szeretjük Őt, Aki érettünk áldozta egyszülött Fiát, Akiben való hit által van a mi megigazulásunk.

2. A hit által való megigazulás megajándékozottságában élő, mai magyar evangélikus ember magatartására jellemző a *hálaadás*. Ez a hálaadás tulajdonképpen *felelet* arra, amit Isten értünk tett és tesz. Ott támad ez a hálaadás, ahol hitben elfogadjuk Istennek azt az ajándékát,

hogy Jézus Krisztusban kegyelmes hozzánk. Tehát a hálaadás elsősorban a *bűnbocsánatból*, vagyis a megigazításból fakad. Viszont a hálátlanság *nem egy bűn a sok között, hanem a bűn, mert abból ered, hogy szembehelyezkedünk Isten kegyelmes cselekvésével és gőgösen elme gyünk amellett, amit Isten Jézus Krisztusban értünk tett. Ezért mondhatja Pál a hálátlanságot a pogányok főbűnének, amikor azt írja, hogy azok „Istent nem dicsőítették és neki hálát nem adtak“ (Rm 1, 21.).*

De a mai magyar evangélikus ember nemcsak azért ad hálát, amit Isten Jézus Krisztusban ajándékozott neki. Éppen a megigazításban tűnik ki, hogy Isten néki szerető mennyei Atyja és ezért *külső helyzetének alakulását is Isten atyai kezéből tudja venni. Ezért is hálát tud adni.* Erre biztatja az ige is: „*mindenben hálát adjatok, mert ez az Isten akarata a Krisztus Jézus által tihozzátok*“ (1. Tessz 5, 18.). Az „*en panti eucharishti*“ jelentheti azt, hogy „*minden helyzetben*“, de azt is, hogy „*mindenért*“. De mindegyik világossá teszi, hogy a mai magyar evangélikus embernek állandó függőségben kell élnie Teremtőjétől és Atyjától és *valóban mindent az Ő kezéből kell elfogadnia.* Így tud minden helyzetben mindenért hálát adni. Éppen a hálaadás magatartásában és alapállásában látja meg a mai magyar evangélikus ember nemcsak a rosszat, *hanem azt a sok jót is, ami egyházunkban és nemzetünkben történt* és azokért külön is hálát tud adni. Annak az evangélikus embernek, aki ma unalomig tudja mondani, hogy mennyi rossz van ebben az országban és egyházunkban, nem a körülményeivel, hanem a *hitével* van baja.

3. A hit által való megigazulás megajándékozottságának tudatában élő mai magyar evangélikus ember magatartásához hozzátartozik az igazi *öröm.* Az az öröm és derű, amely oly sajátos módon jellemezte a sok gonddal és nehéz harcokban élő Pál apostolt, vagy a reformáció minden terhét hordozó Luther Márton. Ez az öröm nem pusztán valami *sima optimizmus, amely nem látja a bűn valóságát. Forrása maga Isten.* Úgy, ahogy az ige mondja: „*Az Úrra néztem szüntelen, azért örül az én szívem és örvendez az én lelkem.*“ (Zsolt 16, 8—9.) Ez az öröm naponként abból táplálkozik, hogy „*nincsen immár semmi kárhoztatásuk azoknak, akik Krisztus Jézusban vannak*“ (Rm 8, 1.). És ez az öröm azért állandó, mert alapja is állandó: maga Jézus Krisztus! Mindebből az következik, hogy az öröm nem egyik jellemvonása az evangélikus keresztyén embernek, aki a hit által való megigazulás bizonyosságában él, hanem az *alapjellemvonása.*

A mai magyar evangélikus ember sokszor bizonyos fásultságban él. A szocializmus építésével kapcsolatos változások sokakat kizökkentettek régi, megszokott életformájukból. Egyének és családok különböző veszteségeken mentek keresztül. Tisztában kell lennünk azzal, hogy vannak olyan veszteségek, amelyeket nem lehet könnyen kiheverni, mégis nincsen rendjén az, hogy a gyülekezeti tagok nem is kis része annyira rajta felejt szemét azon, amit elveszített, hogy *nem tud felszabadulni a jelenben való öröme.* Pedig ez az életszemlélet ellenkezik a reformáció népének nagy pozitívumával, a keresztyén örvendezéssel, amelynek egyik forrása — ismételjük —, az, hogy *sorsunk mostani alakulásában is*

napról napra boldogan ismerjük fel szerető mennyei Atyámnak hűségét, szeretetét, gondoskodását és céltudatos munkáját.

4. A mai magyar evangélikus ember magatartásához hozzátartozik az *imádkozó élet*. Hogy Luther szavával éljek, ez is a „királyfiak szabadságához“ (akik hitben megigazultak) tartozik hozzá. Pál apostol „szüntelen imádkozásra“ való felszólítása számunkra azt jelenti, hogy a napenkénti imádság mellett *állandóan Isten színe előtt legyünk*, erőivel és világosságával újra és újra megteljünk, akaratunkat akaratának mindenkor engedelmesen alárendeljük. Etekintetben meglehetősen hiányosak a gyülekezeti életek. Hiányzik gyülekezeti tagjainknál, de nálunk lelkészeknél is, az igazi „térdmunka“, amely nélkül pedig nincs helyes evangélikus magatartás. Hogy igen sok szolgálatot államunk és népünk felé olyan bizonytalanok, gatlásokkal telve végzünk, amit pedig igen nagy felszabadultsággal kellene végeznünk, másik oldalról viszont nyugodtan megteszünk olyan lépéseket, amelyeket sokkal megfontoltabban kellene megtennünk, jórészt abból adódik, hogy nagyon vérszegény az imaéletünk.

Ennek az imamunkának van egy nagyon fontos ága: a *másokért*, ezen belül az *állami felsőbbbségért* való imádkozás. Luther „A keresztyén ember szabadságáról“ szóló munkájában, éppen abban a szakaszban, amelyben a hit által való megigazulás nagy valóságáról szól, mondja: „hogy a keresztyén emberek nemcsak királyfiak, hanem papok is. S ez még sokkal több, mint a királyságunk, mert papságunk tesz minket méltókká arra, hogy Isten elé lépjünk és másokért könyörögjünk. Mert Isten elé állni és könyörögni, ez kizárólagos papi jog. Úgy vásárolt meg bennünket Krisztus, hogy mi lelkileg egymás elé állhatunk és könyöröghetünk, mint ahogy a pap testileg a nép elé áll és könyörög.“

A gyülekezetekben az egymásért való könyörgés nagyon vérszegényen folyik. Ugvancsak kevesen gyakorolják az állami felsőbbbségért való könyörgést. Pedig ez utóbbit is, maga Isten parancsolja: „Intelek azért mindenek előtt, hogy tartassanak könyörgések, imádságok, esedezések, hálaadások minden emberért, királyokért és minden méltóságban levőkért“ (1. Tim 2, 1—2.). A történelemben sok példát találunk arra, hogy mennyi kísértése van a hatalomnak és milyen nagy felelősség van azokon, akik a felsőbbbség tisztét betöltik. Luther maga mondja, hogy „kormányozni és felsőbbbségnek lenni igen nehéz dolog“ és hozzáteszi: „mindig könnyebb volt valamit jobban tudni, mint jobban cselekedni“. *Stauffer* „Újszövetségi teológiá“-jában azt mondja, hogy egyszerűen nem lehet bűn nélkül kormányozni. Ezért van nagy szüksége az állami felsőbbbségnek az imádság erejére és védelmére és *azok is rászorulnak erre, akiknek életét Isten rájuk bízta*.

5. A mai magyar evangélikus ember magatartásához hozzátartozik, hogy *igéből él*. Hite és így lelkiismerete is „igéhez kötött“. Luther „A keresztyén ember szabadságáról“ c. munkájában írja: „minden keresztyén embernek abban kellene foglalatatoskodnia, hogy az ígét mélyen szívébe vésse. Jegyezze hát meg minden ember, hogy a lélek minden nélkül el lehet, csak Isten ígéje nélkül nem és hogy Isten ígétjén kívül semmi sem segíthet őrajta. Míg ha ígéje, akkor mindene van. Van az ígében ele-

dele, öröme, békessége, világossága, igazságossága, bölcsessége és szabadsága^d.

Hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy az evangélikus embert helyes magatartásra csak az igével való *helyes bánás* viheti. Az igéhez való viszonyunkat általában, de az utolsó tíz esztendőben különösen fenyegette, egyfelől egy „hamis sztatika“, másfelől egy „hamis dinamika“.* Sokszor vagy a hamis sztatika vagy a hamis dinamika *zsarnoksága alatt* nyúltunk az igéhez és úgy igyekeztünk magatartásunkat az igéből igazolni. Ennek következtében sokszor úgy tűnt, hogy sikerült magatartásunkat az igéből megtámogatni, de végeredményben az *ige* a maga egészében igen gyakran nem támogatót meg minket.

Az igével való bánásmódunk akkor van a hamis sztatika zsarnoksága alatt, amikor a Szentírásra úgy tekintünk, mint egy *törvénykönyvre*, amelynek tartalmát apró tételekbe szedve kellene a mi időnkre és annak különböző eseteire alkalmazni. Különösen a reformáció előtti római katolikus egyházat jellemezte ez a hamis sztatika. A hagyomány tekintélyét gyakorlatilag ugyanis a Szentírás fölé helyezték és így semlegesítették az *ige személyes* jellegét, mert a hívőt nem magával a beszéző Istennel szembesítették, hanem a tanító egyházzal. A Szentírás tartalma ilyen módon mintegy *rögzítve* volt a tanrendszerben és nem volt más hátra, minthogy ez a rögzített, sztatikus tartalom esetről esetre alkalmaztassék. Végeredményben a Szentírás így a paragrafusok halmozává lett. Ez az eljárás alapján véve azonos volt a zsidó írástudók kazuisztikájával.

Luthernek és társainak újra fel kellett fedezni az ígét: „*A Lélek megelevenít*“ (2. Kor 3,6) és ha Lélektől vezéreltek, nem vagytok a törvény alatt“ (Gal 5,18). Fel kellett szabadítani az egyház tagjait a betű, a tanrendszer zsarnoksága alól, hogy amikor a Szentíráshoz nyúlnak, akkor ne a tanító egyházzal, hanem a Szentírás *Urával, Jézus Krisztussal* találkozhassanak. Persze a reformátorok igen jól tudták, hogy a Léleknek ez a vezérelte nem független a Szentírástól és hogy a Lélek nem mond mást, mint a Szentírás, hanem *alkalmazza* a Szentírást konkrét esetekre.

Viszont a hamis dinamika, az, amit a rajongók csináltak, amikor a Szentírásnak és a Léleknek az egységét felbontották, amennyiben a Szentlélek működését és vezetését függetlenítték a Szentírástól.

Nagy kísértés ma is, hogy *sztatikus igefogalommal* dolgozzunk és úgy igyekezzünk mai magyar életünkben a Szentírásból útmutatásokat kapni. Bár elvben valljuk, *a gyakorlatban mégsem igeneljük a Szentléleknek azt a szabadságát, hogy új helyzetekben új parancsokat adhat nekünk*. Vagyis mi is sokszor törvényeskedve nyúlunk az igéhez, akár a magunk cselekvésében keresünk eligazodást, akár mások cselekvését akarjuk lemérni. Bizonyos általános és merev szabályokat és tételeket tartunk szem előtt, amelyek kiforrottak bennünk. Így bizonyos egyéni „meggyőződésekkal“ nyúlunk a Szentíráshoz. És éppen ezek a belénk csontosodott egyéni meggyőzések és tételek akadályoznak meg igen gyakran bennünket abban, hogy valójában megérthessük a Szentírás

* Czeglédy S.: „A hirdetett ige.“

mondanivalóját mai helyzetünkben. *Mivel pedig igen gyakran régi meggyőződéseinket, elveinket és szabályainkat nem tudjuk új helyzetünkre rászabni,* elvonulunk a valóságos élettől az álmok világába, ahol ugyan régi szabályainkat érvényben tarthatjuk, de megcsontosodott elveink miatt, képtelenek vagyunk arra, hogy a Szentírás friss mondanivalóját felfogjuk. Aki nem meri szélnek eresztetni megcsontosodott elveit és nem mer a Szentírás elé úgy ülni, *hogy teljesen nyitott, Istennek friss mondanivalója felé,* — melyet Isten úgy nyújt, hogy egy igének eddig talán nem ismert arcát fordítja felénk —, az még nem ismerte meg a „fiak szabadságát“ és az a Szentírásban még csak a betűvel találkozott, de nem a Szentírás urával, *magával Jézus Krisztussal.* Ez a szabadság természetesen *nem jelent valami szabados elvtelenséget,* hanem minden tétel fölött magához Jézus Krisztushoz való *legszorosabb kötöttséget,* amelyet *hitvallási irataink* is erőteljesen hangsúlyoznak.

Néha megejtett bennünket a *hamis dinamika* is, amikor a Szentíráshoz való viszonyunkban a *körülöttünk folyó események* adták a vezetést és így a Szentírás mondanivalója gyakorlatilag másodrendűvé vált. Az itt és most parancsát ismertük el a kiindulópontnak és döntő hatalomnak és azoknak a parancsoknak végrehajtására csak *igazolást* kerestünk a Szentírásból. Végeredményben így azoknak a rajongóknak a sorába kerültünk, akikkel Luther Mártonnak olyan sok baja volt.

Mindennél jobban vigyáznunk kell arra, *hogy se a hamis sztatika, se a hamis dinamika zsarnoksága alá ne kerüljünk,* amikor mai magyar életünkben való helyes magatartásunkra nézve Isten akarátát kutatjuk a Szentírásból. Különben egész biztosan hamis lesz a magatartásunk, ha még annyira is hivatkozunk „igéhez kötött lelkiismeretünkre“.

Lehet, hogy sokan mai magyar életünkben való magatartásunkra nézve sokkal „gyakorlatibb“ útmutatásokat szeretnének kapni, *de mindaddig nem lesz gyakorlatibbá magatartásunk, míg nem lesz gyakorivá a fentiekből következő gyakorlatunk, tehát hitből élésünk.* Csak ezután beszélhetünk a másik pillérről.

Szeretetből szolgálunk.

Luther „A keresztyén ember szabadságáról“ írt munkája második felében beszél arról, hogy a megigazult keresztyén ember „*mindenkinek készséges szolgája*“. És itt, mielőtt arról beszélne, hogy a megigazult keresztyén ember hogyan szolgálja *szeretetben* a másik embert, szól arról, hogy a keresztyén embernek *saját testével szemben* milyen kötelességei vannak. Ezt nyilván abban a tudatban teszi, hogy a szeretet gyakorlása csak úgy lehetséges, ha *szünet nélkül legyőzetik a test, amely természeténél fogva nem a másik ember, hanem önnönmagát szeretné szolgálni.*

A) A keresztyén ember lelke szerint ugyan szellemi, *de teste szerint testi ember.* Ezért *kötelessége, hogy saját teste felett uralkodjék.* Edzenie kell a testet, hogy a belső ember a hit és engedelmesség szolgálatában álljon. A belső ember arra törekszik, hogy szolgálja Istent és embertársait, szabad szeretetből, ámde a testben egy más, ellenszegülő akaratra talál, amely a neki kedves világot szeretné szolgálni és ahhoz ragasz-

kodni. A hit azonban ezt nem tűrheti, ezért reá veti magát, hogy azt megfékezze és újtába álljon. Ezért kell valósággá lennie a keresztyén ember életében: „*megsanyargatom testemet és szolgává teszem, hogy míg másoknak prédikálok, magam valami módon méltatlanná ne legyek*“ (1. Kor 9, 27). Ez más szóval azt jelenti, hogy a hit által való megigazulás *megszentelődést* is jelent, életünknek a *Szentlélek uralma alá való helyezését* és a Szentlélek rajtunk való munkálkodásának naponkénti elfogadását. Csak így igazodhatunk magatartásunkkal ahhoz az Istenhez, akivel hit által közösségben élünk.

1. A test gondolataival és indulataival szemben több fronton kell megvívnunk a harcot, hogy a szeretetből való szolgálatunk valósággá válhasson. Mindenek előtt meg kell vívnunk a harcot a testnek azon gondolata ellen, amely egyfelől *ki akarja menekíteni az evangélikus embert a világból*, másfelől *bele akarja menekíteni a világba*.

Egyik kísértés mindig az, hogy az evangélikus keresztyén ember színte feloldódjék a világban, amelyre pedig jellemző a „test kívánsága, a szemek kívánsága és az élet kérkedése“ (1. Ján 2, 16). Vagyis kísértés az, hogy az evangélikus keresztyén ember „*világhívóvé*“ legyen. Ez pedig azt jelenti, hogy megittasodva azoktól a sokszor nagyon szép céloktól és munkától, amelyek a világban vannak, maga is oly mértékben veti bele magát ezeknek a céloknak a megvalósításába, hogy közben talán már észre sem veszi: elfelejtkezett az „*egy szükséges dologról*“ és arról, hogy „*nincs itt maradandó városunk, hanem a jövődőt keressük*“ (Zsid 13, 14).

A test másik kísértése pedig az, hogy *kimenekítsen* bennünket a világból, amúgy buddhista módon és „*levilágozzunk*“ mindent, *ami itt az emberi élet külső körülményeit politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális téren előbbre akarja vinni*, elfeledve, hogy ugyanakkor, amikor a világ valóban bűnös világ, mégis Isten kezéből került ki az, Isten számára *teremtett* és Isten vezeti azt célhoz és abban az embernek az a feladata, hogy Isten uralma alatt, neki való engedelmes szolgálatban munkálkodjék felebarátai javára. *Legyen nyitott az Istentől teremtett világ szépsége és gazdagsága felé és vidám és hálaadó szívvel készségesen dolgozzék mindazért, ami az életet itt a földön is szebbé és boldogabbá teheti*.

Ezt a kettős harcot az evangélikus keresztyén ember akkor harcolja meg helyesen, ha sem ki nem menekül a világból, sem bele nem menekül a világba, hanem *benne marad a világban, de meggyőzi azt! Vagyis szabad tud lenni a világtól, de szabad tud lenni a világ számára is!* Szabad tud lenni a világtól, amelynek céljai, bármilyen szépek is azok, csak *utolsó előtti célok*, — az utolsó cél ugyanis az új ég és új föld, amelyet Isten teremt, — *de szabad tud lenni a világ számára is, a szeretet szolgálatában*, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális területeken egyaránt. Ezekben a területeken is *hitből folyó szabadsággal*, coram Deo szolgál, a felebarát iránti *szeretetből* és felelősségből.

Mindez a mai magyar evangélikus ember magatartására nézve azt jelenti, hogy *semmilyen megokolással nem szakíthatja ki magát abból az építő munkából, amely ma Magyarországon folyik*, még akkor sem, ha

ebben a hazában nem minden az ő elgondolása szerint történik is. Bele kell állnia a hit szabadságával és a szeretet szolgáltságával az építők sorába: akár kollektív gazdálkodásról, akár szocializált üzemekekről, akár más munkaterületekről van szó. Úgy kell mindezekben munkálkodnia, hogy előbbrevigye hazájának és népének ügyét.

A munka végzése közben egyfelől szünet nélkül harcolnunk kell a testből származó hamis pesszimizmus ellen, amely szerint a világ annyira a bűn hatalma alatt van, hogy minden fáradozás a jobb társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok érdekében úgysis hiábavaló, nem is szólva arról, hogy amúgysis „... elmúlik e világnak ábrázatja“ (1. Kor 7, 31). Másrészt harcolnunk kell a testből származó hamis optimizmus ellen, amely lebezsüli a bűn hatalmát és arról ábrándozik, hogy emberi erőfeszítéssel olyan világot tudunk teremteni, amely szinte Isten országának e földön való megvalósulását jelenti. A hamis pesszimizmust azzal kell legyőznünk, hogy gondolunk arra: a bűn hatalma alatt álló és egykor elmúló világba már most beleáradnak Isten erői az igehirdetésen és a szentségek kiszolgáltatásán keresztül. A hamis optimizmust pedig azzal kell legyőznünk, hogy szemünk előtt tartjuk: Isten országa nem a történelem folyamán, hanem a történelem végén, Isten szuverén cselekvése nyomán valósul meg.

2. A mai magyar evangélikus embernek meg kell vívnia a test elleni harcot, különösképpen az önzés vonalán. A test természetes sajátossága az egoizmus. Mindig kész arra, hogy a maga érdekeinek szem előtt tartásával másokat megkárosítson. Ez az egoizmus különösen el szokott burjánozni ott, ahol a kollektív munkával együttjáró felelősség-megosztás sokkal nagyobb méretű, mint az egyéni munkában. Itt most elsősorban a társadalmi tulajdon elleni vétségekre gondolunk. Hazánkban élő, evangélikus keresztyének nem lehetnek részesei semmilyen formában normálsalásoknak, táppénzcsalásoknak, gyári csalásoknak, kiszállásidij-csalásoknak és sikkasztásoknak. Ezek elkövetői nem hivatkozhatnak „megélhetési nehézségekre“, sem a társadalmi tulajdon hamis értelmezésére („minden a miénk“). A társadalmi vagyon megőrzésében és gyarapításában a mai magyar evangélikus embernek példamutató módon elő kell járnia.

A test önzését még más vonalon is meg kell győznie. Semmiképpen sem törekedhetik arra, hogy a mai magyar életben mások rovására jusson előbbre. És úgy jusson nagyobb keresethez, hogy közben ómiatta mások kárt szenvednek. Nem vehet részt mások ellen irányuló hamis vádaskodásban, mert Isten nyolcadik parancsolata a szocializmus építése idején is érvényes. Nem „túrhat ki“ állásából senkit. Ugyanakkor természetesen nem nézheti el felelőtlenül, hogy dolgozó társai munkájukat hanyagul végezzék. De tisztességes úton törekszik arra, hogy megfelelő helyen, megfelelő emberek legyenek.

A mai magyar evangélikus embernek meg kell harcolnia a maga harcát a testtel azért is, mert az természeténél fogva hazugságra hajlamos. A hit által megigazult evangélikus ember nem hazudhatik. Neki az igazság útján kell járnia minden körülmények között. Nem hazudhatja jónak azt, ami rossz, s nem hazudhatja rossznak, ami jó. Nem

felejtethi el, hogy nem az a jó, amit ő, a saját ízlése szerint tart jónak, hanem az, *amit az Isten mond jónak*. Vannak emberek, akik mai magyar életükben is szinte megszállottan, csak a rosszat látják és mindent rossznak mondanak. Ez is egyik fajtája a hazugságnak. Mások igyekeznek a rosszat is jónak feltüntetni. Ez is hazugság. Nem is szólva arról, hogy semmiféle hazugság nem viheti előbbre népünk ügyét, tudnunk kell, hogy Isten előtt minden hazug beszédért felelnünk kell. Igen jó szem előtt tartanunk a 12. szoltár néhány versét: „Hamisságot szól egyik a másiknak, hízelkedő ajakkal kettős szívből szólnak. Vágja ki az Úr, mind a hízelkedő ajkakat, a nyelvet, amely nagyokat mond.“

4. A mai magyar evangélikus embernek harcolnia kell a test minden olyan gondolata ellen is, amely a *családi élet tisztaságát* és általában Istennek a hatodik parancsolatban adott tilalmát nem tartja szem előtt. Minden erkölcstelenség nemcsak Isten-ellenes, hanem magától értetődően nemzetellenes is.

B) Luther „A keresztyén ember szabadságáról“ írt művében a keresztyén embernek saját testével szemben való kötelezettségein kívül részletesen tárgyalja a keresztyén embernek az *emberek felé gyakorlandó cselekedeteit*. Azt mondja: „Szóljunk most különféle cselekedetekről, amiket *más emberek iránt kell gyakorolnunk*. Mert az ember nem egymagában, nem csupán a maga testében él, hanem együtt él más emberekkel a földön. *Nem is lehet el ezek iránt való cselekedetek nélkül.*“ Ezeket a cselekedeteket *szereletből végzi*.

Bár az előzőkben is szoltunk már a felebarát iránti kötelezettségekről, itt még kiemelten kell szólnunk néhány kérdésről.

1. A szerelet cselekedetei közé tartozik elsősorban az *evangélium továbbadásának szolgálata*. Az evangélikus keresztyén ember Isten megváltó művét a Krisztusban nem rejti véka alá, hanem hirdeti azt. Nem felejt el, hogy Jézus azt mondotta az ő tanítványainak: „Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethetik el a hegyen épített város“ (Mt. 5, 14). Nem feledkezhetik meg a mai magyar evangélikus ember arról, hogy a reformáció népének gyakorolnia kell az *egyetemes papságot*. Fontos azonban az, hogy a missziói szolgálatában való magatartása az evangéliumnak megfelelő legyen. Ez a missziói munka ugyanis semmiképpen nem jelentheti az evangéliumnak az *emberekre való ráeröltetését*. Feltűnő, hogy Péter apostol első levelében, melyben állandóan szem előtt tartja az embereknek Krisztus számára való megnyerését, milyen súlyt helyez a missziói munka szempontjából, a keresztyén emberek *magatartására*. Állandóan, szinte refrénszerűen beszél arról, hogy a keresztyének a nem-keresztyének között jól viseljék magukat; „jót cselekedjenek“, hogy az emberek ezáltal dicsőítsék Istent, vagyis hitre jussanak. Amit az asszonyoknak tanácsol, hogy férjeiket magaviseletük által nyerjék meg Krisztus számára (1. Pét 3, 1), más vonatkozásban is kiemeli. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy a keresztyének mindig „*készek legyenek megfelelni*“ mindenkinek a bennük levő reménységről“ (1. Pét 3, 15). *Ez a megfelelés azonban szelídséggel, vagy (a görög eredeti jelentését szem előtt tartva) türelemmel, jósággal és barátságossággal, illetőleg tisztelettel történjék.*

2. A mai magyar életben az evangélikus keresztyén embernek szolgálania kell szeretetből hétköznapi jó munkájával is. Munkánkat, a legjelentéktelenebbnek látszót éppen úgy, mint a legjelentősebbet Istenhez való viszonyban kell végeznünk. Isten helyezett bele munkánkba és azért azt *hivatásból* végezzük. A munkában az indítórúgó elsősorban nem a fizetés, — bármennyire fontos, hogy a munkás megkapja megfelelő bérért —, hanem az Isten előtt való felelősség és embertársaink javának előmozdítása. Ezért a kollektív gazdálkodásban is a magyar evangélikus ember akkor is hűségesen és becsületesen dolgozik, ha történetesen nem ő maga adja el munkájának gyümölcsét és annak ára nem hozzá folyik be teljes egészében, hanem csak részben. Az evangélikus ember minden munkájában meg kell látszania annak, hogy azt *örömmel* végzi, úgy, ahogyan azt Luther mondja: „Hitből folyik a szeretet, a szeretetből a szabad, szolgálatkész, vidám élet, amely munkálja a felebarát javát.“

3. Külön ki kell emelnünk a *felsőbbséggel* szemben való, szeretetből folyó cselekedeteket. És itt hadd szóljak először az *egyházi felsőbbségünk* iránti szolgálatról, amelyről meglehetősen keveset szoktunk beszélni. Kell, hogy a mai magyar evangélikus embert egyházi felsőbbséggel szemben való magatartásában kösse ez az ige: „Kérünk továbbá titeket atyámfiai, hogy becsüljétek azokat, akik fáradoznak közöttetek és előjáróitok az Úrban és intenek titeket és az ő munkájukért viseltessetek irántuk megkülönböztetett szeretettel“ (1. Tessz 5,12—13). Az egyes kifejezésekre külön is hadd hívjam fel a figyelmet! Az eredeti görög szövegben a magyar „becsüljétek“ szó helyén „*oida*“ ige áll, amely többek között azt jelenti, hogy „ismerni, belátni, megbecsülni“. Menge így fordítja: „adózzatok elismeréssel“, ill. „hálával nékik“. A másik, amit az ige parancsol, így hangzik: „viseltessetek irántuk megkülönböztetett szeretettel“. Itt pedig a görög szövegben „*hégeomai*“ áll, amely nem pusztán becsülést, hanem inkább „nagyrabecsülést“ jelent. Ezt még csak fokozza, hogy az apostol szerint őket úgy kell nagyra becsülni, hogy az irántuk tanúsított „*agapé*“-nak jellemzője legyen a „*hüpererekperisszón*“. Vagyis a szeretetnek nagyon nagynak kell lennie. Menge: „haltet sie ganz besonders lieb...“ Rienecker: „über alle Massen“. Feltűnő, hogy az apostol milyen nyomatékosan emeli ki a *felfokozott szeretetet* a gyülekezet előjárói iránt. Világosan megmondja az apostol azt is, hogy a megbecsülést és ezt a nagy szeretetet elsősorban nem személyük miatt kell irántuk tanúsítani; hanem *munkájuk miatt*. Munkájuknak három oldalát mutatja be az apostol: először is ők „*kopiontász*“, vagyis olyanok, akik a gyülekezetben *fáradoznak, bajlódznak*, végzik a gyülekezetben folyó munkát. Aztán ők „*előjáró*“. A „*proisztamai*“ azt jelenti: valaki előtt állni, hogy azt megvédjem, oltalmazzam és vezessem. Végül ők „*intenek*“. A „*noutheteó*“ azt jelenti, hogy szívére kötni, a fejét jó irányba eligazítani. Mindezt „*en Kürió*“: az Úrban végzik. Tehát ezért kell a gyülekezet vezetőivel szemben mértéken felüli szeretettel viseltetni és őket nagyra becsülni, mert fáradoznak a gyülekezetben, védik és vezetik azt és a gyülekezet tagjait igyekeznek ráállítani a helyes útra. Valószínűnek kell tartanunk, hogy a tesszalónikai gyülekezetben többen a vezetők iránt előítéllettel voltak, azért kellett mindezt nyomatékosan hangsúlyozni. Ezt az

igét a mai magyar evangélikus embereknek nagyon a szívébe kell vésni, mert egyházunknak sok nyomorúsága adódhatik abból, ha ezt lelkészek és gyülekezeti tagok elfelejtik. Vezetők és vezetettek között lehetnek látásbeli különbségek, de ezek nem mentenek fel bennünket a fenti ige kötelezése alól. *A más-véleményt meg lehet és meg kell mondani az egyházi előljáróktól felé is, de azzal a szeretettel és tisztelettel, amellyel tartozunk nekik.* Természetesen az egyházi előljáróknak a legmagasabb helyen ép-
penúgy, mint a legkisebb gyülekezetben is, a fenti igét állandóan maguk felé is kell fordítaniok és *szünet nélkül igyekezniök kell arra, hogy minden munkájuk, intésük, fáradozásuk és előljárásuk valóban „en Küriő” történjék.*

4. Szólnunk kell továbbá a mai magyar evangélikus embernek az *állami felsőbbbséggel* szemben való magatartásáról. Luther beszél arról, hogy a keresztyén ember, miközben mindeneknek szabad ura, egyben mindenkinek készséges szolgája és mindenkinek alá van vetve. Többek között ezt mondja: „Azt rendeli Pál (és itt hivatkozik Rm 13-ra és Tit 3,1-re), hogy a világi felsőbbbségnek engedelmeskednünk és szolgálnunk kell, nem mintha ezáltal kegyesekké lehetnénk, hanem hogy másoknak és a felsőbbbségnek szabadon szolgáljunk és akaratum szerint járjunk: *szeretetből és szabadságból.*“ Amit Luther a keresztyén felsőbbbségről mondott, azt Pál a pogány felsőbbbségre is értette. Rm 13. alapján a mai magyar evangélikus ember magatartását az állami felsőbbbséggel szemben mindenekelőtt az határozza meg, hogy tudatában van: „nincs állami hatalom, *csak Istentől.*“ Pál még külön is hangsúlyozza, hogy a *megelevő,* tehát a valósággal gyakorolt államhatalmakat *Isten* rendelte. Luther ezt mondja: *Isten rendelte a felsőbbbséget,* nemcsak hogy féljék és tiszteljék, hanem hogy az ember nyugodtan és békén élhessen. Az államhatalom „Isten szolgája“ éspedig nemcsak akkor, ha a keresztyén etika alapján próbál állni, hanem Pál minden korlátozás nélkül mondja Isten szolgájának. Egyébként is Luther szerint a „keresztyén állam“ csak utópia, mert nem lehet a világ felett az evangélium szerint uralkodni. Először is azért — mondja Luther —, „mert a keresztyének, ahogyan szokták mondani, messzire laknak egymástól, azért lehetetlen, hogy keresztyén kormányzat jöjjön létre az egész világ felett. Előbb töltsd be a világot igazi keresztyénekkel, mielőtt keresztyén módon és evangélium szerint kormányoznál.“ Nem lehet kormányzati program az evangélium, mert „feloldanak a gonosz vadállatok kötelékeit és láncait, úgyhogy széttépnének és szétrágnának mindenkit és még azt színlelnék, hogy ők finom, gyengéd állatocskák“.

Mindezeknek tudatában a mai magyar evangélikus ember úgy tekint a mai magyar állam felsőbbbségére, mint *Isten szolgájára* és azt *Isten kezéből veszi.* Ha pedig Isten kezéből veszi azt, tiszteli és *segít neki mind abban a jóban, ami alattvalói szebb és boldogabb életét előmozdítja.* Ezt a *segítést végzi a hit szabadságával, a szeretet kötelezésével, tehát jó lelkiismerettel, pozitív módon, keresztyén becsületességgel.*

A mai magyar evangélikus ember *nem lázadhat az állammal szemben,* mert aki szembeszáll lázadó módjára, az államhatalommal, az *Isten rendelésének* szegül ellene. Viszont, mint hangsúlyoztuk az előbb is, az

államhatalomnak való engedelmesség szabadságból és nem szolgálai engedelmességből történik, tehát nem jelenti azt, hogy mindent megteszek, amit csak parancsolnak. Van olyan helyzet, amelyben ez áll: „Istennek kell inkább engedelmeskedni, hogynem az embereknek“ (Csel 5, 29). Az Isten iránt való engedelmesség ilyenkor sem állammal szemben való lázadásban, hanem mindent vállaló vallástételben jelentkezik.

5. Végül beszélnünk kell arról, hogy a mai magyar evangélikus embernek a magatartásához hozzátartozik a *békéért való fáradozás*. És itt most elsősorban nem arról van szó, amit Pál apostol „a békéltetés szolgálatának“ nevez, tehát annak a szolgálatnak, amelyben azért fáradozunk, hogy a bűnös emberek béküljenek meg Istennel és nyerjék el a *bűnbocsánat békességét*. Ezt a feladatunkat a missziói szolgálatban végezzük. A békéért való fáradozás azt jelenti: *munkálkodunk azért, hogy népek, nemzetek, világrészek békében éljenek egymással*. Számptalan ige van a Szentírásban, amely biztat bennünket arra, hogy az emberek egymással is békében éljenek. Egészen világos dolog, hogy a megigazult evangélikus ember semmiképpen nem hisz emberi, nagy kérdéseknek háborúval való jó megoldásában, s az is világos, hogy a megigazult evangélikus ember elítél minden tömegpusztító fegyvert. Az evangélikus ember a békét, és pedig a nemzeteknek egymással való békéjét is Isten ajándékának tekinti. Tudja, hogy a Krisztusban kapott békesség, vagyis a bűnbocsánat békessége, amely minden emberi értelmet felülhalad, sokkal értékesebb, mint a földi értelemben vett béke, mégsem becsüli le azt, minthogy nem becsüli le a földi otthonát azért, mert van mennyei otthona és, nem becsüli le a földi kenyerét, mert van mennyei kenyere. Tisztában van vele, hogy az igazi békességet csak Jézus Krisztus áldozatának hittel való elfogadása által nyeri el az ember, mégis *úgy imádkozik és úgy munkálkodik minden erejével a békéért, mint a mindennapi kenyérért*, mint ahogy Luther is a Miatyánk negyedik kérésének magyar-
rátatában a békét a mindennapi kenyérhez sorolta.

Zárószó.

Nem vitás, hogy ezeket a kérdéseket, melyeket dolgozatomban előhoztam, először nekünk, lelkészeknek kell önmagunkban végiggondolnunk. Először nekünk kell elnyernünk a hit szabadságát és a szeretet szolgátságát. Nekünk kell ráépülnünk a két pillérre. Amíg ez valóságosan velünk meg nem történik, és naponként bennünk nem ismétlődik, addig igen nagy bizonytalankodásokkal, gátlásokkal és megkötöttségekkel tudjuk csak vezetni azokat a gyülekezeteket, amelyeket Isten a mi időnkben ránk bízott. Pedig ezek a gyülekezetek nagyon rászorulnak arra, hogy bizonytalankodások-nélküli útmutatásokat, tanításokat kapjanak tőlünk a mai magyar életben való helyes magatartásra nézve. Gyülekezeti tagjaink egy része még nem szabadult fel a hit szabadságára és a szeretet szolgátságára. Arra van tehát szükségünk, hogy bátran hirdessük Isten ígését, amely bűnt megítélő és bűnbocsánatot eszközölő ige. Ahol ez az ige szívekbe talál, ott az emberek hitben szabadabbá lesznek a szeretet szolgálatára. Szabadabbá lesznek arra a magatartásra, amely dicsőíti Istent és szolgálja a másik ember javát.

Káldy Zoltán

Beszámoló a Kiskáté-fordítás revíziójáról

BEVEZETÉS

1. A Kiskáté fordításának revíziójára D. Dezséry László püspök aláírásával 1952. április 29-i kelettel következő szövegű megbízást kaptam: „Az egyetemes presbitérium által kiküldött bizottság, mely a hitvallási irataink közös kiadását készíti elő, 1952. április 3-án tartott ülésében a jegyzőkönyv 11. pontja szerint Önt kéri fel arra, hogy a Kiskáté szövegét felülvizsgálja, hogy azt korszerű szöveggel vehessük be a közös kiadásba. Ezt a munkát Öntől az egész kiadásra nézve tervezett időponttal jóval hamarabb kérjük abból az okból, hogy a Kiskáté megbízható, korszerű és a közös kiadásban is majd szereplő szövegét előre külön kiadhasuk, mivel az elfogyott. Szíveskedjék a munkát elvégezni és különös tekintettel lenni a szöveg-revízió során a társadalmi és politikai szempontokra.”

2. A Kiskáté revidált szövegét — sok tanulmány és a legkülönbözőbb emberekkel folytatott megbeszélések és kísérletek után — 1953. április 9-én nyújtottam be részletes beszámoló kíséretében, amely tartalmazza a revízióval követett általános szempontjaimat és minden egyes változtatás indoklását. A káté szövegéhez előzetes megbeszélés és megbízás nélkül magyarázatokat is fűztem, amelyeket éppen ezért rövidre kellett fognom.

3. Munkálatomat D. Dezséry László püspök Gyöngyösi Vilmossal felülvizsgáltatta. A vitás helyeket sokszorosan megvitattuk egy alkalmi bizottságban, amelyet D. Dezséry László alakított és vezetett. E megbeszélések eredménye több szövegmódosítás mellett az a megállapodás volt, hogy a népszerű kátékiadásban nem kell megjelölni a Konkordiakönyvtől való eltéréseket, amelyeket katechetikai szempontok tettek szükségessé vagy célszerűvé, a Konkordiakönyvbe azonban ezek az eltérések nem vehetők fel, vagy ha felvesszük, meg kell jelölni. Lásd a következő pontokat: 12, 40, 73, 81, 101, 104, 146, 147, 151, 157, 187, 218, 219.

4. Egész munkámat a megbeszélések s újabb tanulmányok alapján újra felülvizsgáltam, és újabb beszámoló kíséretében 1953. május 27-én ismét benyújtottam. Néhány hely jobb megszüvegezésén még az utolsó korrektúráig is dolgoztunk.

5. A Kiskáté új kiadása 1953. szeptember elején hagyta el a sajtót. Majdnem egyidejűleg jelent meg a Lelkipásztor 1953. augusztusi számában beszámolómnak az az első rövidebb része, amely az általános szempontokat tartalmazza. Az ott megjelent szövegből is kimaradt az első pont vége: „Ezzel nemcsak a magam munkájába, hanem Luther Kiskátéjának értelmébe is szeretnék betekintést nyújtani, és egyúttal alapot adni a további hozzászólások számára. Mert tudom, hogy munkámmal nincs készen a fordítás revíziója, s szeretném, ha hozzászólásokat kapnék, mielőtt a szöveg hivatalos szöveggé lesz.” (V. ö. Lelkipásztor, 1953 : 343.) Közvetlenebb munkatársaim tudják, hogy mennyire szükségesnek tartottam munkámnál mások tanácsát és kritikáját, s tudják, hogy milyen nyitott füllel hallgattam, hálásan fogadtam észrevételeiket. Az idézett mondat pedig arról tanúskodik, hogy szerettem volna munkámba beépíteni a lelkésztestvérek széles köreinek jó tanácsát. Sajnos, ez nem volt lehetséges. Egyházunk vezetőségét sürgette az idő, és e miatt úgy intézkedett, ahogyan az az új kiadás címlapjának hátlapján olvasható. Kétségtelen, hogy ezért sokakban támadt a bizony-

talanság érzése, hiszen sokszor nem értették, hogy egyik vagy másik változtatást mi tette szükségessé vagy indokolttá. Most ezen szeretnénk segíteni, amikor említett beszámolóim részletes anyagát közreadjuk.

6. A következőkben általában megtartottam a két évvel ezelőtt készített beszámolóim eredeti szövegezését, néhol kiegészítettem. Beledolgoztam az azóta hozzám érkezett felszólalásokat is, s a vitássá vált helyekhez bővebb magyarázatot fűztem. A nagyobb változtatásokat a beszámolók eredeti szövegéhez képest rendszerint megjelöltem. A Kiskátéfordítás revíziójánál érvényesített általános szempontokat nem adjuk ki újra; utalunk a Lelkipásztor 1953. augusztusi számára, 324—347. lap.

7. Többen egyáltalában helytelenítették az 1929-i szöveg megváltoztatását, mert sok nehézséggel jár minden változtatás. Luther Kiskátéjának bevezetésére is hivatkoztak. Ez a hivatkozás nem jogos. Luther a rövid időn belül, meggondolatlanul történő változtatgatás ellen szól, amire saját idejében bőven volt példa. A sok mindent megváltoztató Luther önmaga alatt vágta volna a fát, ha a Kiskaté előszavát úgy értette volna, ahogyan azt ma egyesek idézik. Tény az, hogy néhol egy-két éven belül többféle szöveget használtak lelkészeink. Ennek azonban nem az egyház vezetősége, hanem azok az okai, akik az 1929-es szöveget nem vezették be már huszonöt éve. Huszonöt év — korszakokat választó eseményekkel — éppen elég nagy idő ahhoz, hogy revideáljunk egy szöveget, különösen mikor az saját idejében is tudatosan archaizált. Nem is a hivatalos megbízatás, hanem a gyermekekkel végzett munkám vitt a fordítás revíziójába. A Kiskaté iránti szeretet késztet arra, hogy ne engedjem nyelve miatt múzeumi tárggyá avulni. Beszámolóom meggyőzhet arról, hogy minden változtatás komoly megfontolással történt. Kérem azért a lelkésztestvéreket, hogy csak olyan további változtatást javasoljanak, amely az 1953-as szöveghez képest előrevisz, teológiai és nyelvi szemponttól indokolt és meggyőző, s ezért nagyobb nehézség nélkül bevezethető. Köszönettel veszek minden észrevételt, még ha egy pontról vagy ékezetéről van is szó. Nem tiszta hangú kritikákból is igyekeztem tanulni, de azért hozzászólásainkkal igyekezzünk a 8. parancsot szerint eljárni.

8. Következő rövidítéseket használom:

B = Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Berlin (1930) 1952.

J = Enchiridion. Doktor Luther Márton Kis Kátéja. Jubileumi kiadás. Budapest, 1929.

Me = Meyer Joh: Historischer Kommentar zu Luthers Kleinem Katechismus. Gütersloh, 1929.

N = Doktor Luther Márton Nagy Kátéja, Budapest, 1944.

U = Új fordítási javaslatom = az 1953-as kiadás szövegével.

Uu = Az 1953-as szövegen túlmenő, újabb lehetőség.

W = Luther műveinek weimari kiadása.

A KISKATÉ CÍME

9. U 3:4: „für die gemeine Pfarrherr”: B 501:3: nem „gyülekezeti lelkészeknek”, hanem „egyszerű gyülekezeti lelkészeknek”, mert közép-korban különbséget tettek *sacerdotes literati* és *sacerdotes simplices* között (Me 122). Ebből érthető ez a kifejezés. Luther ugyanis a Kiskátét a tanulatlan, „egyszerű” (*simplices*!) lelkészek számára írta, a tanultaknál (*literati*) pedig lehetségesnek tartotta, hogy maguk készítsenek kátét. Erről különben számtalan egykorú káté tanúskodik.

10. U 3:25: A címhez fűzött megjegyzés utolsó előtti sorában sajtóhiba: „kátérésekben” helyett „kátérések” olvasandó.

A KISKÁTÉ ELŐSZAVA

11. Az előszó fordításában tett változtatások közül itt csak a legfontosabbakra térek ki.

12. U 3:7: „előszavából”: Luther előszavának néhány mondata, ill. szava kimaradt a Sajtóosztály előadójának javaslatára, mégpedig U 4:8 után egy mondat, 4:28-ban három szó, 6:24 után egy mondat, 8:20 után egy mondat, 10:12 és 10:13-ban egy-egy szó. Ezért szerepel a címben „előszava” helyett „előszavából”. Viszont ezek a mondatok a Konkordiakönyv teljes kiadásából nem hagyhatók ki. Lásd a 3. pontot.

13. U 4:4: „járatlan” helyett „készületlen”.

14. U 4:5kk: „Und sollen doch alle Christen heissen”: B 502:2kk. Luther keserű gúnnyal ír inentől a szakasz végéig. Ezt igyekeztem az eddiginél jobban érzékeltetni.

15. U 4:9: „und nu das Evangelion kommen ist”: B 502:7: nu = wo. Tehát nem „amikor most”, hanem „ahova most az evangélium eljutott”, lásd B 502² és Me 128. Bácsi Sándor javaslata: „ahová”. Megfontolható, bár mindenhol tudatosan kerültem az ünnepélyes hosszú hangot.

16. U 4:16: „Verbietet einerlei Gestalt”: B 502:14. Régebben arra gondoltak, hogy romlott a szöveg s az eredeti talán így hangzott: „Gebietet einerlei Gestalt”, és így fordították (J): „Követelitek az úrvacsora egy szín alatt vételét”. Me 129k kimutatta, hogy a szöveg jó és „einerlei” értelme itt „az egyik”, vagyis helyes fordítás U: „Eltiltjátok az úrvacsora egyik színét”.

17. U 4:19: Bácsi Sándor javaslata: „tudják-é”. Lásd 15. pontot!

18. U 4:28: Bácsi Sándor javaslata: „nékünk”. Lásd 15. pontot!

19. U 4:28: „kátéra”. J: „Kátéra”. Kisbetű helyes, mert itt nem A Kiskátéről, hanem általában a kátéről van szó. Az előszóban többször is!

20. U 4:30: „Tafel”: B 502:36. J: „tartsák magukat ezekhez a táblákhoz”: helytelen. 1500 körül a könyvalakú rövid szövegeket „tabula” = „Tafel”-nek nevezték. A kifejezés itt nem vonatkozik a Kiskaté falitáblaalakú kiadásaira, hanem magára a könyvre. B 502¹⁰; Me 131k. Ezért U: „vegyék elő ezt a könyvet”.

21. U 4:30: „fürbilden“ (B 502:37) jelentése „vorsprechen“, tehát nem „emlékezetébe vésni“ (J), hanem „elébe mondani“. U: „adják azt szóról szóra a nép elé”.

22. U 5:8: Bácsi Sándor javaslata „egyetlen“ helyett „egységes“. Csakugy Luther nem gondol egységes szövegre, hanem arra, hogy mindenki ragaszkodjék ahhoz a szöveghez, amelyet egyszer jónak tartott és bevezetett. Ez a következő szakaszból is kitűnik: U 6:4: „Válassz hát magadnak olyan formát, amelyet akarsz, stb.“

23. U 6:6: „Ha pedig tudós és értelmes emberek előtt stb.“ Igyekeztem ennek a résznek gúnyos élet jobban kihangsúlyozni.

24. U 6:9: „Stücke“ (B 503:15) itt nem „dolgokat“ (J) jelent, hanem a kátéréseket, mint a keresztyén tanítás rövid summáit.

25. U 6:16: Bácsi Sándor javaslata „megtanulni“ helyett „megtanulhassák“. B 503:22k-ban a „können“ mind a két igenévre vonatkozik. Ha U szövege nem maradhat, inkább ezt javaslom: „megtanulják könyv nélkül”.

26. U 6:21: Sajtóhiba: „keresztény“ helyett „keresztyén“ olvasandó.

27. U 6:27 „wissen, was Recht und Unrecht ist bei denen“ (B 504:6). Olyan állandó szólás, amelyet nem szabad szóról szóra fordítani így (J):

„tudják, hogy mi a törvényes rend és mi a törvényellenes azoknál“. Jelenlése egyszerűen ez (U): „tudják, mi a rend azoknál“.

28. U 6:28: „sich nähren“ jelentése „keresni, kenyerét keresni, dolgozni“, nem pedig (J): „élelmét kapja“. U az egymás mellett álló kifejezések értelmét együttesen adja így: „akiknél lakik, dolgozik és él“. B 504:7.

29. U 6:30: J szerint: „adja Isten“. B 504:10: „Gott gebe“: elavult szó. Luthernél szembeállításoknál és párhuzamos lehetőségeknél nem jelent többet, mint „ha éppen úgy adódik“. Kitűnik ez a Nagykátéból is, pl. B 709:6 és 711:12: „Gott gebe, du seiest unwirdig oder wirdig“: értelmetlen volna így: „Adja Isten, hogy méltatlan (!) vagy méltó légy“ értelmét az egyszerű „vagy“, esetleg az „akár... akár...“ is kifejezi, szó szerinti fordítása helytelen. V. ö. B 5044; 7112; N 134.

30. U 7:9: A „Text“ szót nehéz egységesen fordítani, mert Luther többféle kifejezést használ egymás mellett, s valamennyit „szöveg“ szóval kellene fordítani: „Text und Form“ B 502:43 48; „Text“ B 503:21; 504:13, 20; „Form“ B 502:45; 503:12; „Form und Weise“ B 503:18; „Weise“ B 504:17. Ezen a helyen a „Text“ szó a többi helytől eltérően azokat a szövegeket jelenti, amelyeket Luther a Kiskátében magyaráz, tehát U: „alapszöveg“.

31. U 7:12: „Csak ha már...“ Bácsi Sándor javaslata: „csak“ szó az „akkor“ elé. Helyes.

32. U 7:13: Sajtóhiba: „másikat“ helyett „másodikat“ olvasandó.

33. U 7:26: Sajtóhiba: „a néped“ helyett „a te néped“ olvasandó.

34. U 7:27: Bácsi Sándor javaslata „fejted ki“ helyett „fejtedesd“. Helyes.

35. U 8:13: „beide Gottes und der Welt Reich“: B 505:25. A németben is újszerű és különös kifejezés, a magyarban pedig nehezen fordítható úgy, hogy a „Reich“ szót mind a két tagban azonos szó jelölje. „Isten és a világi országa“, „Isten és a világ birodalma“, „isteni és világi birodalom“, „isteni és világi kormányzás“: egyik sem felel meg az eredetinek és nem is hangzik jól. J: „úgy Isten országát, mint földi hazájukat“: a második fele erősen eltér az eredetitől. Ezért U: „Isten országát — a világi birodalmat“. A mondat helyesebb szórendje Uu: „Mert ezzel mint Isten és emberek veszedelmes ellenségei megdöntik és feldőlnek mind az Isten országát, mind a világi birodalmat“, esetleg: „Isten birodalmát éppúgy, mint a világi (vagy) birodalmat“.

36. U 8:19: „Schreiber“: B 505:29. J helytelenül „írástudó“. Jelenlése szó szerint „írnok“, Me 145 szerint „Verwaltungsbeamter“ = „közigazgatási hivatalnok“. U: „világi vezető“: kelletlenül többet mond. Mi volna helyesebb?

37. U 8:31: „einmal oder vier“: B 506:9. J: „négyyszer vagy legalább egyszer“: helytelen és értelmetlen. Luther idejében ez a kifejezés azt jelenti: „körülbelül négyyszer“. „Einmal oder zwei“ = „kb. kétszer“, stb. V. ö. a Luther-bibliában Sir 13, 8; 32, 10; B 5064; Me 147. U: „legalább úgy négyyszer“. Luther tehát az évenként négyzeri úrvacsoravételt tartja minimumnak, nem az egyszerit! (Zwingli évenként négyyszer, nagycsütörtökre rendelt úrvacsoraszétosztást, Kálvin évenként négyyszer csatlakoztatta az úrvacsoraszétosztást a prédikációs istentisztelethez, de szeretne volna a havi, sőt heti úrvacsoraszétosztás megvalósítását. V. ö. Rietschel—Graff: Liturgik 1951: 354. 356.)

38. U 9:18: Sajtóhiba: „mennyország“ után kimaradt „Krisztus“.

39. U 10:4: Bácsi Sándor javaslata: „ördögéi“ helyett „ördögé“. Helyes.

40. Luther a Tízparancsolat prologusát evangéliumi ígéretnek tartja, amely csíraszerűen magában hordozza az evangéliumot. Ezt írja Ex 20, 2 magyarázatánál: „Ígéret ez, minden ígéret forrása, minden vallás és bölcsesség kezdete, Krisztus ígérését magábafoglaló evangélium.” (W 30 II 358.) Máshol: „Az első parancsolat ígéret arra, hogy Isten akar lenni. És minden cselekedet előtt hitet követel.” (W 30 II 663.) Asztali beszélgetésben: „Az első parancsolat tiszta ígéret.” (T 2, 328.) Ezt többször félreértették és úgy vélték, hogy Luther az első parancsolatot, sőt a Tízparancsolatot is ígéretnek, ill. evangéliumnak tartotta. A fenti idézetekben nem, de másutt világosan megkülönbözteti a prologust az első parancsolattól. Ezt írja: „Az első az ígéret: Én vagyok a te Istened. A második a cselekedet: Ne legyen más Istened.” (34 I 513.) Ex 30, 3 magyarázatánál: „Ez (ti. Ne legyen más Istened!) a tulajdonképpeni első parancsolat, mert semmit sem parancsol ezzel: Én vagyok a te Urad.” (W 30 II 663.) Wolfhart eljárását pedig helyteleníti, mert a prologust az első parancsolat alá foglalja kátéjában s így azt is parancsolattá teszi: „Parancsolattá teszik az evangélium ígérését: Én vagyok a te Urad Istened, mindha ez az ige parancsolat volna.” (T 3, 109.) Luther tehát csak a prologust tartja evangéliumnak. Ez a felismerés azonban csak a Kiskáté megírása után, 1530-ban tudatosul benne. Koburgból írja: „Itt újra a Tízparancsolat tanítványa lettem”. Me 163kk. Luther a Kiskátéban a Tízparancsolatot hangsúlyozottan törvényként fejtegeti, a prologust pedig nem is hozza. Katechetikai szempontból szükségesnek látom, hogy a prologus bekerüljön tanítási szövegünkbe, mert a bevezető evangélium nélkül alig lehet helyesen tanítani a Tízparancsolatot, s nélküle az első parancsolat — „Ne legyen más (!) Istened!” — is furcsán hangzik. Viszont helyt kell adni Luther véleményének is, hogy a prologus nem parancsolat, hanem evangélium. A kérdést úgy oldottam meg, hogy a prologust „A Tízparancsolat bevezetése” cím alatt az első parancsolat elé iktattam. Lásd a 3. pontot.

AZ 1. PARANC SOLAT

41. Az eredeti szöveg többes számát egyes számmal fordítom: „Ne legyen más Istened!” Így érvényesül a tilalom kizárólagossága. V. ö.: „Ne legyenek más szeretőd!”, „Ne legyenek más barátaid!” és „Ne legyen más szeretőd!” „Ne legyen más barátod!” A héber „elohim”-ot egyes számmal szokták fordítani. Az indogermán nyelvekben (görög, latin, német) inkább elviselhető e helyen a többes szám, mint a magyarban.

42. „Wir sollen”: nyelvtani szempontból nem felszólító, hanem kijelentő mondat, tartalma szerint pedig nem felszólítás vagy biztatás, hanem tételes kijelentés: a parancsolat magyarázata magyarázat és nem újabb parancsolat. U: „Istent félünk és szeretnünk kell”. Így fordítom valamennyi parancsolatnál. Ezt igazolja a latin fordítás: „debemus timere etc.” és Heltai fordítása: „Ezt, hogy ötett felyüc es szeressüc.” Így volt egészen 1929-ig: „Hogy mi az Üristent féljük és szeressük”, vagyis mindenütt kijelentőmondatos magyarázat. „Istent féljük és szeressük” J újítása, és lehetőséget adott arra, hogy azt adhortativusnak, biztatásnak értsék félre, sőt a barthi-svájci teológia hatása alatt még evangéliumot is vélték benne felfedezni. A fenti 40. pont is mutatja, hogy az az értelmezés nem egyezik Luther felfogásával, persze hitvallási irataink teológiájával sem. Fordításom lehetetlenné tette ezt a barthiánus félremagyarázást és világossá tette, hogy a törvény betöltéséhez Istent félünk és szeretnünk kell. A szerkezet nem magyartalan, ahogyan azt egyesek indokolás nélkül állítják.

43. „Wir sollen Gott über alle Dinge fürchten, lieben und vertrauen.“ Helyes fordításáról sok vita folyt már az U megjelenése előtt is. Két nehéz pont van benne. Az egyik az, hogy az eredeti szövegben „fürchten, lieben und vertrauen“ teljes egységet alkot, s ezt nem bontja meg az igék vonzatának változása. (A vonzat csak rejtetten változik a harmadik tagnál!) A magyarban azonban a harmadik tagnál a vonzat nyíltan megváltozik (Isten — Benne), s ezért könnyen elkülönül az első kettőtől. Pedig Luther számára a triász csak osztatlan egységben fejezi ki azt, amit az első parancsolat követel: a hitet. A másik nehézség pedig a mondat hangsúlyának megtalálásával függ össze. Bácsi Sándor, Ferenczi Zoltán és Miklóssy Endre szerint a hangsúly Istenen van, s ezért kell a mondat élére tenni: „Istent kell mindennél jobban...” vagy: „Istent mindennél jobban kell...” Csakhogy mindkét esetben egészen elkülönül a harmadik tag és a „mindennél jobban” kifejezés már nem vonatkozik rá. (Próbáljuk ki: „Istent kell mindennél jobban félnünk, szeretnünk és Benne bízunk”, vagy: Istent mindennél jobban kell félnünk, szeretnünk és Benne bízunk”. Miklóssy Endre éppen ezért régebbi fordításokra visszatérve javasolja: „és csak Óbenne bízunk”. (Már Heltainál is így van!) De ez nem helyes, mert Luther nem azt mondja, hogy *csak* Istenben bízunk, hanem, hogy *mindennél jobban* bízunk Benne. Az a Luther, aki Rm 3,28-ban kitette az „allein” szót, itt is használta volna, ha azt akarta volna mondani. A mondat hangsúlyát megtaláljuk, ha az első parancsolat magyarázatát egybevetjük a többivel. Ezeknél sem Istenen van a hangsúly, hogy „Istent kell félnünk és szeretnünk”, tehát Őt és nem mást. Ennek ez felelne meg: „Gott sollen wir...”, vagy még inkább: „Gott allein sollen wir...”. A hangsúly az igéken van: „Isten félnünk és szeretnünk kell...”. Mármost ehhez képest az első parancsolat magyarázatának több mondanivalója az, hogy *hogyan* kell Isten félnünk és szeretnünk, ti. „mindennél jobban”. És ez a hangsúlyos rész! Ennek megfelelő fordítás: „Mindennél jobban kell Istent félnünk, szeretnünk és Benne bízunk.” Így a triász is viszonylag legjobban együtt marad és a „mindennél jobban” a harmadik tagot is átfogja.

A 2. PARANCSOLAT

44. „Ne vedd hiába...”: ritkán használt kifejezés, gyermekek nehezen értik, de nem találtam helyébe jobbat, ezért fűztem hozzá magyarázatot: „Ne használd feleslegesen és rosszra...”

45. Minden parancsolat-magyarázat első, főmondata után: „dass...” Nyelvtani szempontból ennek háromféle jelentése lehetséges: (1) consecutivus = következményes: Isten félnünk és szeretnünk kell és akkor nem teszünk rosszat, hanem jót. (2) modalis = módhatározó: Istent úgy kell félnünk és szeretnünk, hogy nem teszünk rosszat, hanem jót. (3) finalis = célhatározó: Isten azért kell félnünk és szeretnünk, hogy ne tegyünk rosszat, hanem jót. Nyelvtani szempontból a legutóbbi valószínű, de értelme csak akkor van, ha a finalitást Isten szemszögéből nézzük: „Isten azért követeli félelmünket és szeretetünket, hogy akarata szerint a rosszat elhagyjuk és a jót cselekedjük.” Így Me 173. A fordításban nem emeltem ki egyik értelmet sem s így meghagytam az eredeti többszínűségét. J a kettősponttal a „dass”-nak egy negyedik értelmet adott: explicativus = részletező-kifejtő: Istent féljük és szeressük, vagyis ezt és ezt a rosszat ne tegyük, ezt és ezt a jót cselekedjük. Nyelvtani szempontból azonban ez az értelmezés tudomásom szerint helytelen.

46. „in allen Nöten”: J szerint: „minden szűkségünkben”. Helyette a „baj” szót használom. Az eredetiben nincs birtokos jelző. Luther nyil-

ván nemcsak a saját bajainkban, hanem mások baja esetén való imádkozásra is gondol. Ezért: „minden bajban“.

A 3. PARANCSOLAT

47. A parancsolat szövegében megfordítottam a szórendet, mert nem az ünnepnapon, hanem annak megszentelésén van a hangsúly: „Szenteld meg az ünnepnapot!“ Amúgy sem beszélünk így: „Az ajtót betegyed!“, vagy: „A leckét megtanuljad!“

48. „die Predigt und sein Wort“: hangsúlyozza a prédikációt, vagyis kiemeli, hogy az igehirdetést mint emberi szolgálatot ne vessük meg. „Igéjét és annak hirdetését“ viszont inkább a szolgálat isteni oldalát emeli ki. Ezért U: „igéjét és az igehirdetést“. Még pontosabban: „az igehirdetést és (Isten) igéjét.“

49. A 3. parancsolathoz fűzött megjegyzéssel kapcsolatban dr. Csengődy Lajos, dr. Karner Károly és egy névtelen szóvátette, hogy az félreérthető és azt a benyomást kelti, mintha lazítaná a munkaszünet kötelezését. A szövegezést sok vita előzte meg s minden szava mérlegre került. Hangsúlyozza: a szöveg nem hagy kétséget az iránt, hogy Isten rendje szerint meg kell tartani a munkaszünetet, de ugyanilyen világos az is, hogy az ünnepet nem munkaszünettel, hanem istentisztelettel szenteljük meg. Világosan és egyértelműen így tanít a Nagykáté is, s Luther a hangsúly ilyen elhelyezését annyira fontosnak tartja, hogy a Kiskátéban a munkaszünet kérdését fel sem veti. A felmerült aggodalmakat eloszlatná, ha visszatérnénk eredeti szövegezemre: „Az ünnepnapot azonban nem egyszerűen munkaszünettel...“ Ezt pedig így értem: az ünnepnap megszenteléséhez nem elég, de szükséges a munkaszünet, legalábbis a részleges munkaszünet. Rövid magyarázatban természetesen nem lehet minden részletre kitérni: ezt a lelkészeknek kell elvégezniök különböző alkalmakkor. Éppen ezért viszont meg kellene vitatnunk a munkaszünet-kérdését, amely a ma emberét világszerte elevenen érdekli. Kiemelem a következő kérdéseket: (1) Isten rendje és a heti munkaszünet. Milyen értelemben lehet a heti munkaszünetet Isten rendjének mondani? (2) Vasárnap és a munkaszünet, történeti és teológiai szempontból. Kell-e vasárnap munkaszünetet tartani, és ha igen, akkor miért? Lehet-e vasárnap általános munkaszünetet tartani? Elég-e a részleges munkaszünet? (3) A munkaszünet keresztyén etikai problémái az ünnepszentelés kérdésén túlmenően. Hogyan használjuk a munkaszünetet? — A munka teológiája mindaddig hiányos, amíg a munkaszünet teológiáját nem tisztázzuk.

A 4. PARANCSOLAT

50. „urainkat“ helyett „előljáróinkat“. A német „Herr“ szónak ma is tágabb az értelme, mint a magyar „úr“ szónak, Luther idejében pedig mindazokat jelentette, akik a patriarkális-feudális rendszerben a felsőbbséget képviselték a nép előtt. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az „úr“ szó értelme újabban tovább színeződött s ezért alkalmatlanná vált Luther mondanivalójának kifejezésére.

51. Bácsi Sándor figyelmeztet arra, hogy a „nekik“ a mondat végére való. Igaza van, mert nem arról van szó, hogy nekik, és másnak ne szolgáljunk, hanem, hogy szolgáljunk nekik.

52. A magyarázatban azt a gyakori félreértést akarom elhárítani, mintha Luther szerint a 4. parancsolat csak az alárendeltek köteleességéről szólna.

AZ 5. PARANC SOLAT

53. „an seinem Leibe“: B 508³ megjegyzi: „Leib = Leben“. A latin fordítás pedig így szól: „vitae proximi nostri“. Mindkettő arra mutat, hogy ez a kifejezés ezen a helyen nem egyszerűen a testet jelenti, hanem az életet testi meghatározottságában. A magyarban tehát sem a „test“, sem az „élet“ szó nem felel meg, azért egymás mellé teszem a kettőt: „testét s életét“. Egyik a másiktól színeződik, úgyhogy a kettő együtt helyesen fejezi ki az eredeti szöveg értelmét. Luther nyelvében is gyakoriak az ilyen szinonimák (pl. B 608:48k: „Leibs und Lebens“.

54. „keinen Schaden noch Leid tun“: ezek is szinonimák. „Schaden tun“ = károsítani, ártani; „Leid tun“ = bántani; mind a kettő jobb mint az összetett kifejezés: „kárt vagy fájdalmat okozni“. V. ö. latin: „ne incommodemus aut aegre faciamus.“

55. „helfen und fodern“: ezek is szinonimák, Me 231 szerint értelmük azonos; „segítségére és javára legyünk“ idegenszerű, helyette jobb: „segítsük és támogassuk“.

56. „in allen Leibesnöten“: több mint „testi szükség“. „Leib“ itt is „test és élet“, „Not“ pedig „baj“ és „végső veszély“. Ilyenformán érti a szöveget a latin fordítás is: „in omnibus vitae et corporis necessitatibus et periculis“.

57. U szövegénél egyesek kifogásolják, hogy nem elég gördülékeny és sok benne az „és“. Tovább kell keresni a jobb szöveget. Figyelemreméltó Heltai fordításának első fele: „a mi felbarátunkat testebe meg ne sertsüc meg ne bantsuc: Hanem segetssüc es minden szüksegebe taplallyuk.“ Ferenczi Zoltán a svéd fordítás alapján egyszerűbbnek és áttekinthetőbbnek tartja a következő szöveget; „felebarátunkban kárt ne tegyünk s neki ne okozzunk szenvedést, hanem segítsük őt és álljunk mellé minden veszedelemben és életszükségben.“ De ennek is vannak fogyatékságai: „an seinem Leibe“ egészen kimaradt; „Leid tun“ inkább „bántani“ mint „szenvedést okozni“; „életszükségben“ nem egészen jó. Keve Lajos javaslata: „testét és életét“, „bajban és életveszélyben“, viszont „ne ártsunk neki“ előtt az „és“-t törli. Szerinte „s“ kötőszó csak magánhangzó után használható. Íróinknál azonban nem látom ezt a szabályt érvényesülni. Megjegyzem még, hogy „ne ártsunk neki“ helyett eredetileg „ne károsítsuk“ kifejezést javasoltam: előnye, hogy nem változik a vonzat. A második részben lehetségesnek tartanám a szinonimák egyikének elhagyását és a szórend megváltoztatását: „hanem segítsük meg minden testi bajban s életveszélyben.“

A 6. PARANC SOLAT

58. Változtattam az első rész szórendjén, mert a hangsúly nem szavainkon és cselekedeteinkben van, hanem azon, hogy tiszták és szemérmesek legyünk.

59. A „hitestárs“ helyett „hitvestárs“-at vettem. Ez ugyan már nem közkeletű szó, de a szokásosabb „házastárs“ és az ünnepélyesebb „élettárs“ szavakkal szemben az az előnye, hogy utal a házasságkötéssel létesülő törvényes viszonyra.

60. Ferenczi Zoltán a második „hogy“-ot elhagyhatónak tartja. A sajtóosztály előadójának határozott javaslatára vettem fel a szövegbe: nyelvtani szempontból helyes, bár túlzott precizitásnak érzem.

A 7. PARANC SOLAT

61. „Gut“: itt „javak“ és nem „vagyon“, amely rendszerint a nagymennyiségű tulajdont jelenti s azt a téves benyomást kelti, mintha

Luther kizárólag a vagyonosok védelmében írta volna magyarázatát. („Vagyon“ egyébként németül „Vermögen“!)

62. „mit falscher War oder Handel an uns bringen“. „Handel“: nemcsak „kereskedelem“, hanem mindenféle ténykedés, „falscher Handel“ nemcsak a durva „csalás“-t jelenti, hanem a ravasz kereskedelmi mesterszereket is, ezért U: „ravaszkodással“. — „an sich bringen“: megszerezni.

63. „ihm sein Gut und Nahrung helfen bessern und behüten“. A „Nahrung“ szónak Luthernél négyféle jelentése van: (1) élelmiszer, (2) megélhetés, (3) vagyon, jövedelem, (4) hivatás, kereset, kenyérkereset. „Itt a 4. jelentést kell számításba venni, mert az felel meg legjobban annak a (lutheri) gondolatnak, hogy segítségünkkel felebarátunkat a maga lábára kell állítanunk... Felebarátunkat tehát nemcsak saját tulajdonhoz (Gut) kell segítenünk, hanem kereseti lehetőségekhez is, hogy dolgozva segíthessen magán.“ Me 243k. A „Nahrung“ szón keresztül érvényesül tehát a lutheri etikának az a nagyjelentőségű tétele, hogy embertársainkon rendszerint nem könyörödományokkal, hanem munkaalakkal és kereseti lehetőséggel kell segítenünk. Ezért használom a „kereset“ szót „megélhetés“ helyett. Bácsi Sándor helytelenítette ezt a mondat szerkezetet „segítsünk neki... megtartani és... javítani.“ Helyette ezt javasolta: „segítsünk neki, hogy... megtarthassa és javíthassa.“ A kétféle szerkezet azonban nem ugyanazt jelenti. Ha szomszédomnak segíték szántani, akkor én is szántok. Ha azonban segíték neki, hogy szánt-hasson, akkor talán kisegítem fogattal, de nem szántok. A kátében az elsőről van szó, vagyis U a helyes fordítás: én is vigyázok javaira és én is igyekszem őt több keresethez juttatni. Viszont elismerem, hogy helyesebb volna így: „segítsünk neki javait megőrizni...“

64. A parancsolathoz fűzött jegyzet elhárítja azt a tévedést, hogy az is ebbe a parancsolatba ütközik, ha a felsőbbtség igazságosan és törvényes úton beleszól vagyoni kérdésekbe. Igaza van dr. Csengődy Lajosnak, hogy a felsőbbségnek más feladatai is vannak ezzel a parancsolattal kapcsolatban. A jegyzetet ennek megfelelően ki kell egészíteni.

A 8. PARANC SOLAT

65. „afterreden“ jelentése nem „kisebbíteni“, hanem „megszólni“, „rágalmazni“. U: „háta mögött meg ne szóljuk“, vagy még egyszerűbben: „ne rágalmazzuk“.

A 9. PARANC SOLAT

66. „mit einem Schein des Rechts“: J: „az igazság színe alatt“. Pontosabban U: „a jogosság látszatával“.

67. „an uns bringen“: itt is, mint a 7. parancsolatban; „meg ne szerezzük“, esetleg még élesebben: „meg ne kaparintsuk“.

68. „segítségére és szolgálatára legyünk“: magyartalannak érzem. Helyette „segítsük és támogassuk“ még akkor is jobb, ha így itt ugyanazok az igék szerepelnek, mint az 5. parancsolatnál.

69. Dr. Karner Károly figyelmeztetett arra, hogy a parancsolathoz fűzött megjegyzésben nem jó kifejezés a „törvényes rend“, mert bizonyos körülmények között a törvényes rend is igazságtalan lehet. Eredeti fogalmazáson: „jogrend“, szintén nem kielégítő. Luther magyarázata nyomán úgy látom, hogy ez a parancsolat az igazságos jogot, az igazi jogosságot védi a játszólagos jogosság és törvényesség mögé rejtett emberi kapzsisággal szemben. Hálás volnék, ha lelkésztestvéreim segítenének a helyes szöveg megtalálásában.

A 10. PARANC SOLAT

70. „Gesinde“ szót J a főrészek címében mindig „háznép“-pel fordítja, itt „cselédséggel“. Ez a különbségtétel nem indokolható.

71. Bácsi Sándor „nála megmaradjanak“ helyett javasolja: „megmaradjanak nála“. Helyes.

72. Dr. Karner Károly a magyarázatban nem tartja elég világosnak „az emberi közösséget védi“ kifejezést. Vajon így jobb volna-e: „az emberi közösség jó rendjét“?

A TÍZPARANC SOLAT ZÁRÓ SZAVA

73. Az epilógus címét katechetikai érdekből párhuzamosság kedvéért írtam ki. Lásd a 3. pontot.

74. Az epilógus fordulatánál utasítás szerint az új bibliafordításhoz alkalmazkodtam egy fordulat kivételével: „fiakban“ és „azokban“ helyett megtartom az eddigi formát: „fiakon“ és „azonon“, mert úgy érzem, hogy a „megbűntetem“ ige ezt a vonzatot kívánja.

75. Dr. Csengődy Lajos és Ferenczi Zoltán helytelenítik a „féltékeny“ szó használatát, mert az kizárólag a megbomlott házassági viszonynál használatos. Ez azonban nem áll, mert beszélünk pl. hatalmi féltékenységről is. Az új bibliafordítás mellett szól az a tény, hogy a héber „qanná“ töve szerint eredetileg a házastársi féltékenységre vonatkozott, viszont az is tény, hogy a „qanná“ alak az Ót-ban csak Istenre vonatkoztatva fordul elő, profán viszonylatban nem.

76. Az epilógus magyarázatánál a „sollen“-t ugyanúgy kell fordítani, mint a parancsolatok magyarázatánál. Lásd a 42. pontot.

77. Keve Lajos javaslata: „e parancsolatok ellen“. Helyes?

78. Helyesebb szórend: Uu: „nem szabad vétkeznünk e parancsolatok ellen“, a következő mondatban pedig: „akik megtartják ezeket a parancsolatokat“.

79. Bácsi Sándor „szívesen kell cselekednünk parancsolatai szerint“ helyett javasolja: „parancsolatait“. Nyelvi szempontból szerintem mindkettő jó, de nem is jelent egyet. Utóbbi azt jelenti, hogy a parancsolatokat betű szerint cselekszem, az előbbi azt, hogy értelem szerint. Ezért választottam ezt a kifejezést.

A HISZEKEGY

80. „Der Glaube“: megfontolandó, nem volna-e helyesebb ez a cím: „A Hitvallás“.

81. A hitvallás hivatalos magyar szövegében 3 kisebb eltérés van a Konkordiakönyv szövegétől: (1) Hiszek az Istenben. (2) És a Jézus Krisztusban. (3) A keresztyén szent egyházat. Katechetikai és liturgiai érdekből meghagytam a hivatalos szöveget, de el kell majd dönteni, hogy a Konkordiakönyv magyar fordításában hogyan jelöljük meg az eltéréseket. Lásd a 3. pontot.

AZ 1. HITÁGAZAT

82. „Nekem testet, lelket...“: helyesebb a J előtti szöveg: „Ő adta festemet, lelkemet...“

83. „Dazu“: anakolut felsorolást vezet be, amely az „erhält“ szóhoz csatlakozik, de állítmányát értelem szerint a megelőző „gegeben hat“-ból kell venni, így: „Dazu gibt er...“ A „dazu“ tehát itt nem egyszerűen az előző felsorolás-kiegészítést vezet be, hanem a fenntartáshoz szükségesek felsorolását.

84. „A test és élet minden szükségletével és táplálékával naponként bőven ellát“: bonyolult és idegenszerű, helyette U egyszerűbb és tartalma szerint hű fordítás: „Testemet s életemet naponként mindennel bőven ellátja s táplálja“. Keve Lajos az első „s“ helyett „és“-t, a második helyett vesszőt javasol. Utóbbit el tudom fogadni. — A következő két mondatban megfordítottam a szórendet, mert így felel meg a magyar nyelv szabályainak.

85. „und das alles aus lauter väterlicher, göttlicher Güte und Barmherzigkeit ohn alle mein Verdienst und Wirdigkeit“, „És mindezt“ helyett talán jobb volna: „Mindezt pedig“, vagy egyszerűen elhagyni az „és“-t. Ámbár az „und“ itt fokozást jelent: „sőt még“, „hozzá még“: a felsoroltak jelentőségét növeli az a tény, hogy Isten kegyelemből adja azokat. — „jóvóltából s irgalmasságából“: Bácsi Sándor „s“ helyett „és“-t, Keve Lajos vesszőt javasol. Az elsőt tartom helyesebbnek. — J: „a nélkül, hogy arra“: magyartalan. Helyette „és“-sel kapcsoltam a kifejezést. U: „és én arra sem érdemes, sem méltó nem vagyok.“ Bácsi Sándor és Miklóssy Endre az „és“ helyett az ellentét kifejezésére ellentétes kötőszót javasolnak: pedig, hiszen, bár, stb. Nézetem szerint a két mondat között nincs ellentét, hanem párhuzam. Luther Isten adományainak felsorolása után a hálaadás kötelezettségéről kezd szólni, s ennek alátámasztására két érvet állít egymás mellé: Isten kegyelmét és méltatlanságunkat. A „pedig“ kötőszó használható volna, de nem ellentétes, hanem továbbvívó értelemben: „én pedig arra...“ Az eredetinek az felelne meg leginkább, ha minden kötőszót elhagynánk. Akkor így alakulna a mondat: „Mindezt csupán atyai, isteni jóvóltából és irgalmasságából cselekszi; sem érdemes, sem méltó nem vagyok rá“.

86. „Das ist gewisslich Wahr!“ Luther nyelvén a „gewisslich“ erősíti az állítást. Magyarban a „bizonyal“ már nem használatos, s alig lehet megmagyarázni gyermekeknek, hogy az nem azt jelenti: „bizonyára“, hanem „egészen biztosan“. Luther bibliájában „Das ist gewisslich wahr!“ ötször fordul elő (1 Tim 1, 15; 3, 1; 4, 9; 2 Tim 2, 11; Tit 3, 8) „pisztos ho logosz“ jellegzetesen lutheri, szabad fordításaként. A német kifejezéssel tehát Luther nyilván azt akarja mondani, hogy az, ami elhangzott, pontosan megfelel a valóságnak. Ezt az értelmet jól fejezi ki U: „Ez így igaz!“ Nem helytálló az az ellenvetés, hogy az „így“ a hangsúlyt a tartalomról a formára helyezi át s ezért „Ez így igaz“ a szöveg tartalmi igazsága helyett a szövegezés formai helyességét húzza alá. A kifejezés értelmét ugyanis nem lehet úgy megközelíteni, hogy kiemeljük belőle az „így“-et és külön elemezzük. A szólást egészben kell nézni, Akkor szoktuk mondani, hogy ez így igaz, amikor azt hangsúlyozzuk, hogy az, amit mondunk, pontosan fedí a valóságot, hogy nem üres beszéd az, hanem a valóságot mondjuk: „Ez így igaz!“ = „Úgy van, ahogy mondom!“ E két szólást váltakozva is használjuk. — Más javaslatok: Dr. Csengődy Lajos: „Ez határozottan igaz!“, mások: „Ez igaz!“, „Ez való igaz!“, „Ez valósággal igaz!“, „Ez valóban igaz!“, „Ez biztosan igaz!“, „Ez bizony igaz!“. Utóbbit többen javasolják. Ez kétféleképpen hangsúlyozható: „Ez-bizony igaz!“ vagy „Ez bizony-igaz!“ Első formában használatos, de nagyon közönségesen hangzik. A második formában a „bizony“ értelme elavult és gyermekek ugyanolyan kevéssé értik, mint Jn 6, 55-ben a „bizony étel“ és „bizony ital“ kifejezéseket.

A 2. HITÁGAZAT

87. „dass Jesus Christus... sei mein Herr“: Az eredetiben is bonyolult mondat: törzse az idézett néhány szó, magyarul: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus... az én Uram.“ A közbeeső rész azt írja le, hogy ki-

csoda ez a Jézus; ti. valóságos Isten és valóságos ember. Az eredeti szövegben kétszer előforduló „geboren“, de itt nem állítmány, hanem értelmző jelző. Az egész mondatnak tehát ez az egyetlen mondanivalója van: Hiszem, hogy az Istentől és Szűz Máriától született Istenember az én Uram. J hibája az, hogy ezt az egy mondanivalót öt egyenértékűen egymás mellé állított kijelentésre bontja s a fő mondanivaló (Jézus az én Uram) szinte függelékbe kerül: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus (1) valóságos Isten, (2) az Atyától öröktől fogva született, (3) és valóságos ember is, (4) Szűz Máriától született; (5) nekem Uram.“ Nem egyszerű U szövege sem, de szerkezete megfelel az eredeti szöveg értelmének s így megadja a lehetőséget arra, hogy tanításnál először a főmondanivalót emeljük ki s aztán térjünk a gondolatjelek közé tett részletekre.

88. Dr. Súlyom Jenő figyelmeztetett arra, hogy a gyermekek nem értik, hogy Jézus az Atyától és öröktől fogva született. A szöveg Heltai óta változatlan ezen a ponton. Eredeti: „In Ewigkeit“. Meg kell próbálni, jobban használható-e a szöveg így: „az Atyától az örökkévalóságban született“.

88. „verdammten“: „elítelt“, vagy ma használatos kifejezés szerint: „megítelt“. Ez jobb mint az eddigi „elkárhozott“, pontosabban megfelel az eredetinek és magyarban is jobban érthető. — Ezt írtam eredeti beszámolómban, a kiadás megjelenése előtt 1953 tavaszán. Javaslatomat előzetesen többekkel megbeszéltem: helyeselték, senki sem tett ellenvetést. Egyesek számára azonban kétségessé vált fordításom helyessége. Megkísérlem a kérdés tárgyilagos tisztázását. — (1) „verdammt“ értelme: Luther ezt a szót az Ut-ban rendszerint „katakrinó“, kivételesen „katakrikázó“, „apollümi“, és „krinó“ fordítására használja. Mt 12, 27.41; 20, 18; 27, 3; Mk 10, 33; 14, 64; 16, 16; Lk 6, 37; 11, 31.32; Jn 8, 10—11; Csel 8, 20; Rm 2, 1; 8, 3.34; 14, 23; 1 Kor 11, 32; Zsid 10, 39; 11, 7; 2Pt 2, 6; 1Jn 3, 20; Jk 4, 12; 5, 9. Jelentése: elítélni, ítélni, kárhozhatni, elkárhozni. Ez az utóbbi csak ritkán! Luther Jézusról is azt mondja: „zum Tode verdammt“ (Mt 20, 18; 27, 3; Mk 10, 33). Azóta azonban a „verdammt“ szó lényeges jelentésváltozáson ment át: értelme majdnem egészen leszűkült az elkárhozásra. Mi sem jellemzőbb erre, mint az a tény, hogy Luther az Ut-ban még 24-szer használja a „verdammt“ szót, Menge már csak három helyen (ott, ahol nyilvánvalóan az örök kárhozatról van szó), a többi helyen rendszerint a „verurteilen“ szóval cseréli fel. Ez azt bizonyítja, hogy Luthernél a „verdammt“ rendszerint = „verurteilen“-nel, s csak ritkán vonatkozik a kárhozatra. Mármost a Kiskátéban a „verdammt“ szó kétszer fordul elő: a 2. hitágazat magyarzatában és a keresztségnél Mk 16, 16 idézetében. Utóbbinál kétségtelenül az elkárhozásról van szó.* A 2. hitágazatnál azonban semmiképpen sem vonatkozhat az örök kárhozatra. A hely jó magyarzatát adta a Nagykaté: „Amidőn az Isten, a mi Atyánk, megteremtett és mindenféle jóval megáldott bennünket, eljött az ördög és engedetlenségbe, bűnbe, halálba és mindenféle boldogtalanságba döntött, úgyhogy magunkra vonva az Úr haragját és kegyelmének elvesztését, örök kárhozatra ítéltettünk, amint rászolgáltunk és megérdemeltük.“ (B 651:42kk = N 83.) Vagyis Isten kimondotta felettünk az ítéletet, amelynek vége az örök kárhozat, de még nem hajtotta végre. Csak ezért lehetséges, hogy Krisztus kimenthet min-

* A konfirmációi oktatást ezzel az igehellyel szoktam kezdeni: Meg vagytok kereszttelve, tehát üdvösség és kárhozat kérdése fordul meg azon, hogy hisztek-e Krisztusban. E kezdettől vörös fonalként húzódott végig a konfirmációi munkámon a Krisztushit, üdvösség vagy kárhozat kérdése. Ezt a kezdést javasoltam a Konfirmációs Káté számára is megjelenése előtt.

ket ebből az állapotból. (V. ö. Me 321k.) — (2) „elkárhozott“ *értelme*: Világosan külön kell tartanunk ezt a két szót: „kárhozhatni“ és „elkárhozni“. Az első jelentése: „elítélni“, a másodiké: „örök kárhozatra jutni“. Ennek pontosan megfelel az, hogy Károli a „verdammen“ helyén rendszerint a „kárhozhatni“ szót használja, hiszen láttuk, hogy „verdammen“ jelentése rendszerint „elítélni“. Viszont csak egyetlen helyen használja az „elkárhozni“ szót: Mk 16,16-ban, ahol mint láttuk, kétségtelenül az örök kárhozatról van szó. Az „elkárhozott“ szóalak pedig végképpen nem jelenti a kárhozatra ítéltség függő állapotát: már az „el“ igeikötő is a befejezettséget jelzi, a múltidő pedig ezt csak fokozza.* Nyilvánvaló, hogy ez a szó ma nem fejezi ki azt az értelmet, amelyet az előző pontban Luther mondanivalójaként felismertünk. Persze a szót a 2. hitágazat magyarázatában már megszoktuk, ködösen érezzük is benne a súlyos, ítéletes fenyegetést, de százszor is elmondtuk úgy, hogy értelmére nem is figyeltünk. Gyermekek, ha értik, csak úgy értik, hogy aki elkárhozott, az végleg elvesztette üdvösségét. Idővel azután megtanulják, hogy az egyház régiesen beszél és szavait nem úgy kell érteni, ahogyan azt közönségesen használják, ezért az elkárhozott ember sem kárhozott el végleg, mert ha hisz, még üdvözülhet. Ezért kerestem az eredetinek lehetőleg megfelelő és a mai nyelvben használatos, érthető kifejezést. — (3) „megítélt“ *értelme*: Külön kell megfigyelni az ige jelenidejű és múltidejű alakjainak jelentésére, mert a kettő nem azonos és többen elkövették azt a hibát, hogy ezt nem vették tekintetbe. Jelenidőben „megítél, megítélek, ítélj meg, stb.“ ítélettartást, ítélezést, személyek vagy helyzetek mérlegelését jelenti, amelynek vége nemcsak helytelenítés és elmarasztalás lehet, hanem felmentés és helyeslés is. Ebben az értelemben lépten-nyomon szerepel ez az ige bibliafordításunkban (pl. Csel 17,31; Rm 3,6; 1 Kor 4,3,4; 5,13; Jel 20,12,13). Néha egyszerűen a dolgok kivizsgálására vonatkozik véleményalkotás céljából (pl. 1 Kor 10,15; 11,13). Az ige múltidejű alakjai viszont ritkán fordulnak elő s azoknak elmarasztaló, kárhozható értelmük van (pl. Ezék 36,19). „Isten megítélte a világot, vagy népét, vagy engem“: kinek a számára jelenti azt, hogy akár csak részben is felmentette? „Megítéltem X embertársamat“: csak azt jelenti, hogy rosszat mondtam róla. A múltidejű ige-névi alak „megítélt“ elmarasztalást, kárhozhatást jelent, s ebben az értelemben vált közkeletűvé az utolsó két évtizedben. A „megítélt papi ház“ról senki sem gondolta, hogy az lehet felmentett is. Azt az ellenvetést tehát, hogy a megítélt ember kaphat kegyelmet, csakhogy a kegyelem nem felmentés, hanem az élet visszaadása éppen az elmarasztaló ítélet ellenére. Vagyis a megítélt ember helyzete éppen az, amit

* Nem helytálló az érvelés, hogy az „elkárhozott“ szó jelentésének örök kárhozatra szűkülését akadályozza Petőfi verssora: „kárhozottak ősapáink“. Egyrészt itt nem az „elkárhozott“ szó van, másrészt meg a „kárhozott“ szóalak túlságosan ritka (és ködös) szó ahhoz, hogy szóhasználatunkat befolyásolja. — Jn 3,18-ra hivatkozás sem helytálló. A görögben nem „katakrinó“, hanem krinó“ áll. Luther itt nem a „verdamm“ szót használja, hanem ezt: „ist schon gerichtet“. Az öreg Károliban ez áll: „elkárhozott“, ami az elítéltség állapotára utal s értelme nem azonos az „elkárhozott“-éval. Csak a revidéált Károli vezette be az „elkárhozott“ szót, de helytelenül. Az újabb bibliafordítások (az 1953-as Útfordításunk kivételével) „elítélni“, „megítélni“ és más hasonló igeiket használják ezen a helyen. Jn 3,18 helyes magyarázatát nagyon gátolja az időtlen eszkatológiával inficiált teológia, mely időtleníti s ezzel mindig jelenvalónak mondja az utolsó ítéletet. Ez azonban nem egyezik János evangéliuma teológiájával. Sajnos, ezt e helyen nem fejtegethetem részletesen.

Luther a 2. hitágazat magyarázatában feltételez: Isten kimondta fölötte az elmarasztaló ítéletet, s e miatt feltétlen elkárhozik, hacsak nem történik vele valami. Ez a valami a kegyelem (nem felmentés!), amiről Luther a következőkben szól („megváltott“). — (4) *Más lehetőségek:* Miklóssy Endre és mások említik az „elítelt“ szót. De ez bizonyos szempontból kevesebbet mond mint a „megítelt“, mert „elítelt“ lehet valaki csak egy s más bűneiért is, de a „megítelt“ szónál az elmarasztalás átfogja az egész embert. Dr Sólyom Jenő és Miklóssy Endre javasolják a „kárhozatra ítélt“ kifejezést is, jóval korábban magam is gondoltam rá. Nyilván úgy érzik, hogy szükség van ezen a helyen olyan szóra, amely érzékelteti az ítélet kárhozatos komolyságát. Csakhogy ezzel a kifejezéssel sem nyerünk, mert egyrészt akadozóbbá teszi a szöveget, másrészt ugyanazt az ítéletes komolyságot érzem ki a „megítelt“ szóból is (s ezt bizonyára nemcsak én érzem így!). Ezen felül ott áll mellette a másik jelző is: „elvesztett“. Egyik színezi a másikat s megóv attól, hogy a „megítelt“ szót könnyelműen értsük. Persze a fordítás nem veszi le a lelkészek válláról azt a feladatot, hogy megmutassák tanításban, mit jelent az, hogy én elvesztett és megítelt ember vagyok, és hogy Isten kimondotta felettem a kárhozható ítéletet, de mégis kegyelmet nyerhetek. — Mindezek alapján semmiképpen sem tudom javasolni U szövegének megváltoztatását.

90. „erlöset hat, erworben, gewonnen und von allen Sunden“: Az eredeti szöveg mondatszerkesztésében valami hiba van, ami már sok fejtörést okozott: nem állapítható meg az „und“ értelme. Elfogadom Me 315 k-ben kifejtett álláspontját, mely szerint az „erlöset“ szó a fő ige, „erworben, gewonnen, stb.“ pedig azt magyarázzák, mi ez a megváltás. Az „und“ szót viszont meg kell cserélni a „gewonnen“-nal. Így az „erlöset“ után értelem szerint kettőspont való, amit a magyarban „vagyis“-sal fordítok, hogy necsak az írott, hanem az elmondott szövegben is érezhető legyen a szöveg helyes tagolása. U: „megváltott, vagyis minden bűntől...“ Megfontolandó a szörend további helyesbitése, Uu: „megváltott, vagyis megszabadított minden bűntől...“

91. „gleichwie er ist auferstanden“: itt „gleichwie“ nem kongruenciát fejez ki a két mondat tartalma között: „ahogyan mi élünk, úgy él Ő is“, hanem korrelációt: „a mi Krisztus-szolgálatunknak megfelel Krisztus uralma“. Me 330 k. Ezt az értelmet pontosan kifejező fordítást nem találtam. Az eddigi szöveget: „amint Ő feltámadott...“ nem szokták érteni s valami homályos jelentőségű függeléknek értik, holott Luther itt tér vissza a 2. hitágazat középponti témájához: hogy ti. Jézus Krisztus az Úr. Lehetséges fordítás „amiképpen“: ezt a szót az új Útfordítás is használja, határozatlan, nem szoros párhuzamoknál. De itt értelmesebb U: „mert Ő feltámadott...“

A 3. HITÁGAZAT

92. A hitágazat szövegében régi probléma az „egy keresztyén anyaszentegyházat“. Luther szövegének ez felel meg: „a keresztyén szent egyházat“. J szövegét mégis meghagytam, de a Konkordiakönyv fordításában majd meg kell jelölni az eltérést. Megjegyzem még, hogy amennyiben az „egy“ szót meghagyjuk, ezt úgy kell kezelni, mint áthallást vagy áthangzást a Nicénumból, tehát hangsúlyozni kellene.

93. Dr. Csengődy Lajos kemény szavakkal helyteleníti a „keresztyén“ szó használatát: szerinte az egyedül hivatalos latin szöveg alapján a „catholicam“ szót kell fordítani. Csakhogy egyházunk a Kiskáténál J óta tudatosan a német szöveghez alkalmazkodik, s ettől az elvől én sem tértem el. Luther pedig ezen a helyen a „christlich“ szót hasz-

nálja. Ebben az élő hagyományt követi. Németországban ugyanis 1400 óta igen jelentős kátéirodalom volt német nyelven. Ezek jórésze a hitvallás német fordításaiban a „catholicam“ szót „christlich“ szóval fordították. Ez volt Luther idejében is az elterjedt szöveg, ahogyan azt Luther is mondja: „catholicam kann man nicht wohl besser deutschen denn christlich, wie bisher (!) geschehen.“ W 50:285. A katolicizmus később a „katholische Kirche“ kifejezésre tért át, a lutheranizmus azonban tovább őrizte a középkori fordítási hagyományt s mind máig a „christlich“ szót, ill. fordításait használja. Vö. Me 95. A hitvallásfordítás revíziója esetén sem helyeselném, ha a „keresztyén“ szót elejtenénk, mert ezzel kilépnénk a lutheránus hagyományok közösségéből. Viszont én is elfogadom azt az érdeket, amelynek dr. Csengődy Lajos hangot adott, s magam is szükségesnek tartom, hogy a latin „catholicam“ szó fordítása szintén érvényesüljön. Ezért a hitvallás fordításának revíziója esetére ezt javaslom: „egyetemes—keresztyén.“

94. Bácsi Sándor és dr. Csengődy Lajos közölték, hogy nem értenek egyet az „egyház“ szó etimológiájával, amelyre a hitágazat szövegéhez fűzött magyarázatomat építettem. Ezen most nem vitatkozom. Ezt a jegyzetet már megjelenése előtt is elhagyhatónak tartottam.

95. „Vernunft“: =ész. Így fordították Kant híres munkáit is. Ezenkívül magyarban inkább azt szoktuk mondani, hogy valamit nem tudok felfogni, felérni „eszemmel“.

96. Ferenczi Zoltán „eszemmel“ után „vagy“-ot tart szükségesnek. Így volt J-ben is. Az eredetiben „nicht... , noch...“ van, mai németben „weder... , noch...“ volna, magyarul „sem... sem...“ Ennek igenlő formája pedig nem „vagy... ; vagy...“, hanem „is... , is...“, esetleg egyszerű „és“. Tartalmi mérlegelés szerint is ez helyes: Luther ezzel a két szóval összefogja az ember minden képességét. Vö. Me 360.

97. Megfontolandó, nem kellene-e a szórendet megváltoztatni így: „Hiszem, hogy nem tudnék saját eszemmel...“

98. „berufen“: nem „hív“, hanem „elhív“: dr. Pálffy Miklós javaslata szerint. A németben is megvan a „rufen“ és a „berufen“ különbsége. A Szentlélek nemcsak külön szolgálatokra, hanem a keresztyén-ségre is „elhív“.

99. J a hitvallásmagyarázat első szakaszában kifejezett ellentétet az első tag után elejti. Ezzel bizonytalanná válik a szöveg mondanivalója. Kiténik ez abból is, hogy a gyermekek rendszerint megakadnak a felmondásban. Az ellentétet végig vezettem a felsoroláson. Így színesebb, erősebb és simább is a szöveg, bár az ellentét valamivel élesebb, mint az eredetiben: „Ó világosított meg...“

100. „die ganze Christenheit auf Erden“: A „catholica ecclesia“ lutheri, szabad fordítása és értelmezése, „ecclesia = „Christenheit“; „catholica“ = „die ganze... auf Erden“, „auf Erden“, tehát itt nem azt jelenti, hogy a Szentlélek az egyházat a földön gyűjti, nem a mennyben (J így hangzik). Nem is azt, hogy a Szentlélek az egyház földön élő részét gyűjti, a megdicsőült egyházat, az ecclesia triumphans-t már nem. Hanem azt jelenti, hogy az egész földre kiterjedő egyházat gyűjti, szemben egy-egy területre korlátozott egyházzal, mint pl. a római vagy a keleti egyház. Az egész kifejezés jelentése tehát: „az egész földön élő“. Vö. Me 95; 366.

101. „Christenheit“: Az „ecclesia“ szót a 15. század közepén elég általánosan „Christenheit“ szóval fordították, Luther idejére azonban ismét visszatértek a „Kirche“ szóhoz. Luther mégis a „Christenheit“ mellett volt, mert a „Kirche“ épületet is jelent, s a „Christenheit“ inkább kifejezi az egyház személyességét a „Kirche“ intézményességével szem-

ben (Nagykátéban is: B 656: 5 kk = N 86 k; vö. Me 95; 345; 366). Egyébként azonban Luther is bőven él a „Kirche“ szóval, ma pedig a német irodalom szinte kizárólag azt használja, mert a felvilágosodás óta a „Christenheit“ tartalomüresedésen ment át, s nem alkalmas az egyház megjelölésére, sőt egyházat és keresztyénséget szembe is lehet állítani (egyháznélküli keresztyénség!). Hasonló jelentésváltozáson ment át a „keresztyénség“ szó is. A Kiskátéban használt „Christenheit“ szónak tehát ma már nem hű fordítása a „keresztyénség“. Többször meggyőződtem arról, hogy ezen a helyen nem szoktak az egyházra gondolni, hanem az egyes keresztyénekre, s az „ebben a keresztyénségben...“ kezdetű részt is úgy értik, hogy mint keresztyén ember, keresztyén állapotomban nyerek bűnbocsánatot. Még lelkészi körben is idézték ezt annak igazolására, hogy az egyház szolgálata nélkül is van bűnbocsánat. Egyébként az „egyház“ szónak nincs annyira személytelen és intézményes jellege, mint a németben, a templomra is külön szavunk van, úgy-hogy még annyira sem indokolt a szó kicserélése „keresztyénség“-re, mint Luthernél. Helyes fordítás tehát „egyház“. Heltai is így fordította, a latin szövegben is „ecclesia“ van. U megjelenése előtt dr. Sólyom Jenő és Veöreös Imre hangsúlyozták, hogy az „egyház“ szónak ma erősen klerikális íze van, s ezért az „anyaszentegyház“ szót javasolták. Indokolásukat ugyan nem tudom elfogadni, mert ma mégiscsak mindenki az „egyház“ szót használja s azért mindenkinél úgy színeződik, amilyen indulattal beszél róla. A „anyaszentegyház“ szót azonban kánaáni hangzása ellenéne is átvettem, mert most még a hitvallás szövegében is ez áll, s így nyilvánvalóbb az alapszöveg és a magyarázat összefüggése. A hitvallás-fordításának revíziója esetére azonban az „egyház“ szót javasolom alapszövegben és magyarázatban egyaránt. Lásd a 3. pontot.

(Folytatjuk.)

AZ EVANGÉLIKUS EGYETEMES SAJTÓOSZTÁLYON

lelkészi könyvtárak részére

kaphatók a következő könyvek:

Dr. Karner Károly: A testté lett ige	fűzve	45,—
Dr. Karner Károly: Bevezetés a teológiába	fűzve	35,—
Dr. Pálffy Miklós: Istenfélelem az ótestámentomban	fűzve	18,—
Raffay Sándor: Agenda	kötve	60,—
Dr. Sólyom Jenő: Luther és Magyarország	fűzve	8,—
Dr. Wiczián Dezső: Luther mint professor	fűzve	6,—
Liturgikus rend lelkészi szolgálat	fűzve	10,—
	kötve	18,—
Lelkészi szolgálati napló		17,50
Úrvacsorai ostya, 100 db		2,50

Bonhoeffer tanítványi szemmel

Bevezetőben számot szeretnék adni arról, hogyan jutottam el Berlinbe — Bonhoefferhez. Rendszeres teológiai professzorom, id. Pröhle Károly kóstoltatta meg velem a teológiai munka örömét és gyötrelmét. Ő láttatta meg velem, hogy a teológiai munkához mennyire hozzátartozik a filozófiai felkészültség is. Az egyház a maga korával folytat párbeszédet s bizony nem kis feladat az „akkor és most” áthidalása. Az őskeresztység mondanivalója sok egyéb mondanivalóval ötvözötten jut el a máig. Az ötvözöttség felismerése filozófiai munka is. Fáradozunk kell az „akkor és most” tárgyilagos összetalálkoztatásáért. A huszas évek végén már Sopronban is indulóban volt az idealizmus elleni harc. A harci kedv bennem is fellángolt s így kerültem 1932-ben — legfőképpen Pröhle professzorom segítségével — Berlinbe, azzal a tervvel, hogy nagy ellenfelünket: az idealizmust megismerjem. Berlinben ugyanis akkor E. Spranger Kant A Tiszta Ész Kritikájáról és N. Hartmann Hegel filozófiájáról hirdettek előadást.

Ott hívták fel figyelmemet Lic. Dietrich Bonhoefferre. Felkerestem. Hatalmas szál, 26 éves fiatal ember volt. Bár szemüveget hordott, de ez biztonságérzetét egyáltalán nem zavarta. Csupa derű, csupa egészség, és sugárzó értelem az egész ember. Inkább sportember megjelenésű volt, mint papos vagy tudós. Az 1932/33. téli szemeszterén két előadására, majd 1933 nyári szemeszterén ismét két előadására iratkoztam be. Végtelenül szuggesztív valaki volt. Egészen belemélyedt a kérdésekbe, és épp ezért páthos és dekorum távol volt tőle. Prófétai mondanivalóktól terhes súlyos mondatai nagyszerű koncentráció készségről tettek bizonyosságot. A kierkegaardi mélység, a harnacki analizálókészség, a troeltschi széles beágyazás, a holli anyagismeret, a barthi kielező készség sok hallgatót vont e szenvedélyes igazságkereső előadásaira. Az előadóterem zsúfolásig telt meg, sokszor a légy zümmögését is meg lehetett hallani s mi feszülten hallgattuk mondanivalóját. Egy-egy előadás után szinte verejtékezve tettük le a tollat a jegyzetfüzet mellé.

Szabad szellem volt! Szimbolikusnak tekintem, hogy licent. volt és nem tudós doktor. (A licentiátust már 21 éves korában megszerezte s dolgozatában, egy egyházzociológiai dolgozatban már csírájában benne volt a későbbi mondanivaló, akár Kierkegaard magiszteri dolgozatában „Az irónia fogalmá”-ban a később kifejtett stádiumok.) Harnack már a 17 éves Bonhoefferre titokban úgy nézett, mint utódjára — de nem azért, mert barátjának fia volt — s a licentiátus, a szabad Bonhoeffer a Harnack-, a Troeltsch-tanítvány Barthéknál kötött ki, de olyan licentiátus módon, hogy a barthi teológia szükséges korrekciójával, az etikával ajándékozta meg egyházát.

Sokszor voltam vendége a Wangenheim utca 14. sz. alatti villájukban. Széles skálájú valaki volt, szerette az irodalmat, a művészetet, a zenét (zeneakadémiára szánták!), jó nyelvérzéke volt, angolul, franciául beszélt. A természettudomány terén is otthon volt. Bátyja jó képességű fizikus volt. Bonhoeffer jól értett a pszichológiához is, édesapja kiváló pszichiáter főorvos volt. El tudom képzelni, milyen nagyszerű beszélgetések folyhattak le apa és fia között. Az

egyik, Judásról szóló prédikációjában, melyben megrázóan beszél a lélekhasadásról, az atya által indukált gondolatáramlásokat érzem. Walter Bauer 1952-ben megjelent UT-i görög szótárában a „kolafidzó” szónál örömmel fedeztem fel dr. med. Karl Bonhoeffer nevét, kie szót időszaki depressziónak értelmezi. Ez értelmezés mögött viszont a kiváló Kierkegaard-ismerő fiú és az édesapa közötti beszélgetésnek egy értékes gyümölcsét látom.

Izig-vérig modern ember volt Bonhoeffer. Ugy látszik, rendszeres teológiai professzora, R. Seeberg e tekintetben jól a fülébe helyezte a taplót. Világlátott ember volt s ugyanolyan színesen tudott beszélni a spanyol bikaviadalokról, mint az amerikai néger gyülekezetek életéről. Végtelen nyugodtság áradt külsejéből. De ha valamibe belemegy, szinte rapszódikus. Az egyik oldalról megmutatja a dolgot, de nem tipródik sokáig, nehogy véletlenül is egyoldalúan lássuk, váratlanul átugrik a túlsó oldalra és onnét kezdi a vizsgálódást. Hallgatóit, vendégeit mindig gondolkodásra kényszerítette, csak felvillantott valamit, nem úgy csinált a problémákkal, mint aki „megrágott kenyérrrel táplál”. Viszont segített is; Szókratész módján bábáskodta elő belőlünk a problémákat.

Nagyon szerette a sportot, talán ez az életerős, egészséges, pompás ember az evangélium teljes üzenetének meghallására — emberileg beszélék — alkalmasabb lehetett, mint egy komplexumokkal terhelt valaki. (Lehet abban valami, hogy a teológiába nem teológiai tényezők is belejátszanak!) Egész emberként akart mindenestől az Isten színe előtt állani. Isten igényét testére vonatkozóan is elismerte. Ez az organikus gondolkodás talán abban is kifejezésre jutott, hogy vendégeit nemcsak szellemiekkel táplálta, testiekkel is és bizony nívőkülönbőség nélkül. Szeretett humorizálni, ha tiltakoztunk a megvendéglés miatt megnyugtattott minket: „ha a kenyér nem az *enyém*, hanem a *miénk*, és együtt fogyasztjuk a kenyeret, akkor marad ott még 12 kosárral”. A jó humor tanítástól vemhes, az övé az volt.

Az az érdeklődés és törődés, melyben részesültem, meggyőzött arról, hogy ökumenicitása valóságos volt.

Életem egyik legszebb kirándulásának részleteit ő dolgozta ki. A kirándulásra egyik német barátommal mentem, aki később Bonhoeffer utóda lett az egyetemi lelkészségben a technikai főiskolán. Az utat Bonhoeffer ballongumis kerékpárján tettem meg. Amikor a sassnitzi mészkőhegyeket megláttam a tenger partján, igazat adtam annak, amit sokszor mondott Bonhoeffer, hogy fenséges, lenyűgöző az Isten teremtett világa. A warnemüdei szimbolikus háborús emlékműnél állva fülembé csengtek szavai a diszsonanciáról, a bűn pusztító hatalmáról, ott értettem meg Gandhi iránti nagy tiszteletét.

Örült annak, hogy Magyarországon fél millió lutheránus van. Melegen érdeklődött studiumom iránt. Helyeselte, hogy A Tiszta Ész Kritikáját hallgatom, — melyben Isten megismerhetősége kerül kritika alá — és nem A Gyakorlati Ész Kritikáját, — amelyben Kant a vallás számára készít helyet.

Persze itt a részben diasztátikus teológus hazabeszélt. Ő (Bonhoeffer) Isten fenségéről azért tudott olyan komolyan szólni, — s ezért volt a criticizmus híve filozófiailag — mert alapos ótestamentumi studiumo-

kat végzett. Isten neve kiejthetetlenségének kérdésében igen komoly teologumenont látott.

Intellektuális nehézségeim közepette lelkipásztorilag s barátilag állott mellettem. Mikor Heim: *Glaube und Denken* c. könyvét ajánlotta, azt mondotta, Heim szolidáris a kételkedő emberrel s a másikkal a talajára áll, nem úgy mint az olcsó apologetika, amely a saját talaján állva lövi a természettudomány állásait. Nagyon együtt kell gondolkodni a kételkedővel, szinte vele együtt kell kételkedni. Szé, azt hiszem, önvallo-más is volt részéről. Így csak az tudott gondolkodni, aki az inkarnáció titkából sokat megértett s így erről a titokról nem doketista módon szól. Amikor arról beszélt, hogy Heim alternatívája: *kétségbeesés vagy hit*, téves, hisz a kettő *nem egy* dimenzióba esik, — már olyan felismerések csillantak fel, melyek a *Widerstand und Ergebung*-ban a határesetek ki-aknázásának elutasításában jutnak kifejezésre. (A határkérdéseknél: halál, stb., hogy a vallás számára helyet szorítsunk, teljes gázt szoktunk ráadni. Nincs szükség arra, szerinte, hogy az egzisztenciál-filozófiát fegy-vertársként hívjuk, hisz nem olyan elveszett ügy az egyház ügye.)

Amikor *Bavink Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion* c. könyvéről beszélgettünk, amelyet akkor szereztem meg, megkérde-jelezte, vajon lehet-e ilyen magabiztonsággal a plancki quantum-mechanika mondanivalójának kiértékelésénél a kauzál-mechanisztikus világkép felbomlásáról beszélni és egyáltalán szükséges-e egy ilyen létra-építés az egyház igehirdetésének előkészítéséhez, hiszen Jákob létráján a közleke-dés fentről lefelé ment végbe és nem letről felfelé. Ezekben a látások-ban Bonhoeffer jó barthiánusnak mutatkozott és e mögött a vallás és hit közötti éles megkülönböztetés húzódik meg, de ott van az is, amit Bonhoeffer úgy nevez: a feltámadásból élni. Igen, „a nagykorúvá” lett világ-ban is lesz egyház, ha más berendezkedésben is, de az egyháznak az Úra, a kövekből fiakat teremtő Isten adja a jövőt annak az egyháznak, amely mindenestől karjaiba veti magát.

Két szemeszter alatt négy kollégiumot hallgattam Bonhoeffernél. A teremtés és bűneset, A jelenkori teológia, Krisztológia és Hegel val-lásfilozófiája. 249 oldalra terjedő jegyzetelésemből most belelapozok, fel-olvasok belőle s a felolvasást egy-egy glosszával, refleksióval tarkítom.

Teremtés és bűneset. (Ezt az anyagot egy év múlva sajtó alá ren-dezte és most jelenik meg 3. kiadásban.) A bevezetésből: „Isten igéje rejtőzködik itt naivitásokban. A mítoszok a teremtésről beszélnek azok számára, akik a Krisztus keresztjétől jönnek. Isten szól itt — a Krisztussal együtt meghaltakhoz és vele együtt feltámadottakhoz. Komoly teologu-menon van abban, hogy az ógyházi katechumenátusban a teremtés a záró fejezethez tartozott.” Később pedig a 6. napnál: „A bibliai ige em-beri beszéd, *teljességgel emberi beszéd* a maga korában.” Milyen biztos teológiai látás ez! Ugyanakkor egyáltalán nem ellenzős megállapítások, hisz a történeti vallástudományi kutatások eredményeinek ismeretét há-tározottan érezhetjük!

„A kezdetről csak a Kezdet szólhat. A kezdet szabadság s mi csak a szükségszerűségről tudunk.” Az akkori Bonhoeffer még erősen filozófi-kus (a fogsági levélgyűjteménye a leginkább leegyszerűsödött!). „A te-remtés *És* kijelentés, ez a ma Istenkérdése, alapjában itt a teológia na-

turalisról van szó.” Úgy érzem, itt *Schlatter* hatás is jelentkezik, ő tudott az I. hitágazatról beszélni — ha talán számunkra túl problémamentesen is — s talán ezt elősegítette *Schlatter* Kanttól való függetlensége. Bonhoeffer értékelte *Schlatter*t, ha a krisztológiájában *Schlatter*t *ebionista* teológusnak is tartja. Olyan nagy úr e kérdésben nincs közöttük. „Nincs *via causalitatis*, egyedül, mert *Isten* mondja, hogy teremtett, ezért hisszük!” Úgy-e azt nem vonhatjuk kétségbe, hogy *Schlatter* is az I. hitágazatról *ex fide* és *post fidem* beszél?! „*Isten* műve jó. Mivel *Isten* világa, azért jó. A menekülés a szellemiségbe, a lelkeségbe — menekülés az *Istentől* és az ő teremtett világától.” A továbbiakban a földhöz teremtett emberrel kapcsolatban: „*Ádám*, mint test teremtett, s test fog megváltatni.” Úgy-e milyen messze van ez a platonista idealista beállítottságtól! „Az örökkévaló hajszolása az élvezetben elárulja, hogy nem vagyunk örökkévalók.”

A jelenkori teológia. „*Isten* csak a kijelentésben ismerhető meg. Ő így akarja. Hogy miért a *Jézus Krisztusban* ismerhető csak meg, nem tudjuk. Ha tudnánk, ez alulról felfelé vezető út lenne... Vertikálisan felülről lefelé van csak út. Nincs út felfelé a történelemben, a természetben, a lélekben. Azért *evangélikus* az egyházunk, mert elismeri, hogy nincs út felfelé. Semmiféle lehetőség a *kauchéma, dosz moi pou sztó-ra.*”

Akkor már november végén jártunk. A politikai helyzet polarizálódott. A hatalomátvétel ideje közeledett, az őszi közlekedési sztájkban a nemzeti szocialisták is résztvettek és a munkásság nagy részét megnyerték a maguk számára. Az egyház ellenállása is gyengült. Ebben a fojtott levegőben az előbbi, ma már közhelynek tűnő kijelentéseknek különös súlyuk volt: vigyázzunk az *Isten* történelemben végbemenő kijelentésével, annak megállapításával, hogy *Hitler* *Isten* küldöttje! Vigyázzunk a vérmisztikával!

„*Isten* egészen belement a történelembe, de nem úgy, hogy én meg tudom mutatni, hanem úgy, hogy Ő magát mutatja meg azon a helyen, ahol akarja.” „A megváltó és teremtő *Isten* szétszakítása gnoszticizmus. Ugyanaz az *Isten* teremt, aki megvált.” Szintetikus teológiai gondolkodás: az I. és II. hitágazat összefüggésének szoros felismerése egy analitikus teológiai szakaszban.

„Nem a lélek és *Isten*, hanem nép, közösség, és *Isten*, ez az izgalmas kérdés!” Nem hiszem, hogy erőltetett, ha itt megint *Schlatter* gondolatok továbbvitelét sejtjük. *Schlatter* az embert történelmi létünk szociológiai szerkezetében látja. Ő már jóval *Martin Buber* és *Gogarten* előtt vívta a harcot a *kartéziánusi* én-egyedüllét ellen. Beszél arról *Schlatter*, hogy minden teória hamis, amely az egyes emberből indul ki, a közösséget utólagosan keletkezteti. Szerinte *Isten* a közösség alapítója.

„Az életkérdésekre ad-e a teológia választ? Nem keverjük össze a teológiát és az egyházat? Az egyház ad választ, de ha a cselekvés elveiről beszél csupán, akkor konkrétan semmit sem mond, hisz az ígének konkrét szituációban kell szólnia, konkrét parancs formájában kell hangzania. Mit cselekedjünk?” Csoda-é, hogy *Barth* ezt a világos és határozott magatartást kereső etikust 1933. novemberében a Londonba hozzáírt levélben „rohanvást vissza a berlini posztra” szavakkal hívja.

Szerinte Bonhoefferre szüksége van Németországnak. Nélküle a berlini egyházi opposzió mit sem ér.

Gogarten Antropológiájával kapcsolatban örömmel állapítja meg, hogy az ember *zoon politikon*, a másik, a felebarát teszi igazán az embert emberré. Az emberi lét a másikért való lét. — A *gogarteni* antropológia téglának tekinthető a bonhoefferi ekleziológiában.

A téli szemeszter anyagának vége felé lapozok. *Stappellel* viaskodik. Hangja erőteljesen csattan fel. Nem, nem! A dekalógus biológiailag nem oldható fel. A népi *nomosz* nem az isteni *nomosz*. Abban a fajgyűlöletnek nincs helye. A német birodalom imperialista birodalom, nem isteni birodalom!

A veszély mind nagyobb, a tanítás mind tudatosabb. Most már egészen a végén vagyunk a jegyzetnek. *Brunnerrel* kapcsolatban beszél a „hit és engedelmesség egységé”-ről. „A hit engedelmességében beszélhetünk csak jóságról”, innét egy lépés a *finkenwaldei* illegális szemináriumban végzett tanítás egyik gyümölcseben, a *Nachfolge*-ban megfogalmazott megállapításig: „csak a hívő engedelmes és az engedelmes hisz”. (Törvény és evangélium súlyos problémája.) „Mit kell cselekednünk? Van-e konkrét parancs? S hogy viszonylik az egyház és Isten parancsa? S ha van, akkor kell merészelnie a lelkésznek a konkrét parancsot hirdetni. Igen, konkrétan, konkrétan, vagy hallgatni, de nem általánosságban, nem elvileg, hogy mindenki a saját magáét olvashassa ki.” Így beszél Bonhoeffer. 1933. február végét írjuk. Már a III. birodalom polgárainak szól Bonhoeffer!

Hallgatom szenvedélyes szavait, megrendít vergődése. Igen, ez az ember egészen komolyan gondolja: a probléma: Isten és a nép. Az ő szeretett népe, az ő pusztulás felé rohanó népe. S újból olvasom sürgető kérdésképpen: van-e konkrét parancs? Bonhoeffer a rádióban beszél a vezetőről, aki félrevezet és mégis történelmi misszióról álmodik! Bonhoeffer Isten vezetését szeretné kitusakodni. Annak az Istennek a vezetését, akinek népe Bonhoeffer népe. De nem kevésbé a néger nép is, melyet úgy megszeretett amerikai tanulmányútja alkalmából, s amelyik iránt olyan mélységes rokonszenvet érzett. Mit cselekedjünk? S ez a nyugodt ember már nem tud higgadt maradni, mert érzi, hogy népe végzetesen sodródik a háború felé.

Nagyon komolyan veszi az ökumenicitást. Szenvédeyesen könyörög Krisztus szétszakított testének egységéért. Kelet és Nyugat, zsidó és árja, néger és magyar hozzátartozik e szenvedő testhez. Az emberiség is, amely reménységben az új föld kandidátusa, a végleges szétesettség felé rohan. Ezért újból a kérdés: mit cselekedjünk konkrétan? A Gandhitól kapott meghívásnak nem tehet már eleget, minden erőt mozgósítani kell a háború ellen.

1934, Fanó városába kísérjük el lélekben Bonhoeffert. Melegen tűz a nyári nap a világkonferencia résztvevőire, de Bonhoeffer a borzalmak és vérontások sötét viharfelhőit látja. Az egész világ keresztyénségének képviselői előtt megrendülten olvas fel a 85. zsoltárból (kevés teológus volt annyira otthon a zsoltárokban, mint ő). „Hadd halljam meg, mit szól az Úristen! kétségtelenül békességet szól az ő népének és kegyeltjeinek, hogy vissza ne térjenek a bolondságra.” Azután arról beszél, ha

mi imádkozó és hitbenjáró keresztyén emberek nem engedelmességek az Isten parancsolatának és nem vetjük a békesség magvát, vétkesek leszünk a mi testvéreink kiontott vérében.

Sajnos, nem hallotta meg a világ keresztyénsége a békesség szavát. De Bonhoeffer nem nyugszik. Az ökumené kapuin dörömböl. Adjon válszt az ökumené arra a kérdésre, — mely a berlini előadásokon is sokszor kibuggyant belőle —, mit cselekedjünk? Mozgósítja a sajtót. „A hitvalló egyház és az ökumené tegyen hatalmasan bizonyosságot az egyház egységéről... Félreérthetetlenül el kell ítélni a háborút, a fajgyűlöletet és a szociális kizsákmányolást.” (Evangelische Teologie 1935. 261. oldal.)

Az emberiség nagy kérdései nem hagyják nyugodtan. Mit cselekedjünk? S az a Bonhoeffer, aki a *Nachfolge*-ban — Gandhi hatása alatt! — a gonosz elszenvetésében a gonosz halálát reméli, s az ellenállásnélküliségben — *non violence* — a gonosz éhenhalásával számol, a vesztély nagyságának láttán az ellenállás teológusa lesz. (Ahogy erről az EVANGÉLIKUS ÉLET-ben „Egy német barátomhoz“ írt levélben írtam.) Bizony nagyon merész és elgondolkoztató, amit szűkebb baráti körben, később pedig nyilvánosan külföldieknek is mondott: „Ha látom, hogy egy részeg sofőr a Kurfürsterdammon 100 km sebességgel rohan, akkor mint keresztyén és lelkipásztor nem csak abban látom feladatokat, hogy az örült áldozatainak családtagjait vigasztaljam, hanem fel kell ugranom az autóra, mindent meg kell tennem, hogy megakadályozzam sokak életének kiontását.” (Egy barátom szöszertint így írta le nekem a bonhoefferi nyilatkozatot, mely barátom lakásán hangzott el, ahol több titkos összejövetel volt, de egy a jelenlevők közül a gestaponál bejelentette az összejöveteleket s így azután ő is Berlin környékén bújosott.) Bonhoeffer meg is tett mindent, hogy feljusson a robogó autóra, de ez az ugrás életébe került.

Íme, a fiatal berlini egyetemi magántanár nagy kérdése: mit kell tennem egészen konkrétan, nem hagyta őt nyugodni. Sokszor elgondolkodtam a dolgok felett, amikor 1944-ben, mint munkaszolgálatosok 16 km-es úton vonultunk ki a Tiszaparra. A lehangoló reménytelenség valóban egzisztencialista, pesszimista dalban jutott kifejezésre: „csak egy nap a világ”... „ki tudja holnap mire ébredünk”. Fülemben csengett a kérdés: mit kell tenni? Hisz tudjuk, hogy mire ébredünk, mert egy Valaki már felébredt. De éppen azért, mert tudjuk, felelősek vagyunk azért, *hogyan* ébredünk! S mivel a holnapnak van Ura, ezért reménységgel kell felvetni minden kérdést, ahogy Bonhoeffer mondja: az optimizmus a reménységnek lendítő ereje. Ahol mások rezignáltan járnak, mi ott is felemelt fejjel járunk. A keresztyének az élet Urától a földi jövőt is várhatják, nem térhetnek ki kegyes lemondásban a világért való felelősség elől.

Hegel vallásfilozófiája. Olvassuk most Bonhoefferrel együtt. Különösen azon mondatait jegyeztem le az olvasott hégéli vallásfilozófiából, amelyeknél a felfedezés öröme kicsendült belőle, még ha nem is tett megjegyzést hozzá.

„A vallásban, a vallásos átélésben a zord valóságból az ember kiemeltetik.” Nem csoda-é, hogy az ige egyháza, mely Istennek és a zord

valóságának összetalálkozásáról tesz bizonyosságot, az idealizmus ellen az egész valóságunkra illetően szétszakítása ellen harcbaindult?

A vallásfilozófiánál annak tárgyáról, Istenről beszél, Istent mint szellemet (*Geist*) fogjuk fel. Istennel éppen ezért nem önmagában, hanem amint a gyülekezetben van, történhetik meg a találkozások. Isten nem absztrakt lényeg, hanem mint szellem megteremti az egyházat. (A hégeli dialektika szerint a szellem a maga önmozgásában a maga antitézisének megteremti.) Figyeljük meg: Bonhoeffer pont arra figyel fel Hégelnél, ami őt az ekkleziológust legjobban izgatja.

A vallást az isteni szellem nemzi. Jól cseng ez a teológus-fülnek, persze hitre s nem vallásra s a *Creator Spiritusra* gondolunk!

Eszméltető: „az atyák filozófiai képzettségének (újplatonista, arisztotelészi) köszönheti az egyház a dogmatikát”. Ez kötelezi is az egyházat a kritikai munkára! A véges dialektikájáról beszélve Hegel a végtelen és véges viszonyát vizsgálja. Mit jelent ez? „A hégeli idealizmus ontológiailag és nem transzcendentál-filozófiailag meghatározott idealizmus”, — mondja Bonhoeffer. Isten mint gyülekezet egzisztál, állapítja meg továbbiakban Hegellel kapcsolatban. Mire céloz itt Bonhoeffer?

Az „*Akt und Sein*” című habilitációs dolgozatában (ez teljesen elfogyott, új kiadásban sem kapható) a teológiai megismerés problémájával foglalkozik. Korunk mindkét filozófiai áramlatát, a transzcendentál-filozófiát és az ontológiát kritikai vizsgálat tárgyává téve azok jelentőségét keresi meg szisztematikai-teológiai szempontból. A dialektikus teológusok Isten fenségének kihangsúlyozása érdekében Istenről úgy beszélnek, mint aki szubjektum marad, s nem lesz a megismerés tárgya, akivel rendelkezünk, aki fölé kerekedünk. A kijelentés, Isten tiszta akta, mely újra meg újra a hit döntésében ragadható meg. Bonhoeffer szerint emögött a kanti transzcendentálizmus rejtőzködik. Isten azonban nemcsak szabad az embertől, hanem az *emberért* van. Jézus Krisztusban itt *van*, tehát nem örök szubjektum, hanem „megragadható az igéjében, az egyházban”. (*Akt und Sein* 76. old.) Sőt „birtokolható”.

Az aktualista és ontológikus gondolkodás egy-egy lényeges mozzanatot juttat kifejezésre, de a kettő csak az egyházban találkozhat. A gyülekezetben lehetséges teológiai megismerés, ennek a megismerésnek a kategóriája a szociológiai kategória. Ime Bonhoeffer fő problémája az *ecclesia visibilis*. Nagyon fontos problémát vet fel itt: Krisztus jelenlétének problémáját az egyházban, amely kérdéssel több, mint két évtizede viaskodik a teológia *von Hasetől* Gerhard Kochig. És még sok viaskodni való van.

A hégeli filozófia mondanivalója az a tiszta lutheránus tanítás: *finitum capax infiniti — per infinitum*, állapítja meg Bonhoeffer. Elgondolkozhatunk rajta ökumenikus szempontból is, hisz a *per infinitum* teljességgel érvényesíti az Isten szuverénítésének érdekét, amely érdekből a református teológia a *non capax* mellett tört lándzsát. Bonhoeffer Hegelt filozófiailag elutasítja, de a teológiát interpretáló filozófust interpretálta úgy, hogy filozófiátlanította. Ezzel roppant merész dologra vállalkozott.

A *krisztológiai előadások*. Bevezetésből: „Krisztológia nincs figyelmes csendes hallgatás: 'szóépé' nélkül. Kierkegaard is csendben figyelve ál-

lott meg az abszolútum előtt. Nem misztikus csend ez. Valóban paradox dolog: Krisztusról beszélni csak az tud, aki csendben tud hallgatni előtte. Csak imádkozva értjük meg a krisztológiát. Christologia: logologia, különös tudomány, két egymást kizáró logosz találkozója és mégis lehetséges e találkozás, mert a Logosz bűnbocsánatban részesíti a logoszt. Különös transzcendencia, amely személyben áll előttünk. Csak az imádságban ragadhatjuk meg.”

Talán csak az erőtlől duzzadó tud így beszélni a testté lételről: „Nem helyes, hogy az inkarnációt első sorban mint ítéletet értelmezzük. Az inkarnáció Isten dicsőségéről szóló híradás, aki dicsőségét épp abban látja, hogy emberré lehet.” Szinte felszisszenünk!

A továbbiakban: „*Status exinanitionis*... Jézus a bűn és halál világába lép be. Nem királyi ruhában jár, *morfe theu*-ban, hanem mint koldus koldusok között, mint kitzasztótt a kitzasztóttak, mint bűnös a bűnösök között. A bűntelenség a centrális kérdés, melynél minden eldől. Valóban ember, mint mi. Egyébként hogy segíthetne rajtunk? Viszont hogy segíthet egy bűnös rajtunk? *Homoima szarkosz!* A *szarkosz* a mi *szarkoszunk*, semmiben sem különbözik tőlünk, megkísértetik, mint mi, nem volt csak szelíd, indulatos is volt, mint mi, ugyanazon ítélet alatt van, mint mi, ezért váltattunk meg. A legkeményebb kijelentésig el kell mennünk a megaláztatását illetőleg, ő a *peccator pessimus* s egyidejűleg a bűntelen, az Úr, a Fiú, a legszentebb. Igen: Ő testté lett. Téves úton járunk, ha bűntelenségét tetteiből olvassuk le, megsértjük őt, ha át akarunk látni rajta. A hit szava ez: ő bűntelen. A bűnös bűntelen, mert Ő róla van szó. Botránkozás ez a kegyes számára. Őt felismerni csak hitben lehetséges, de ez a felismerés újjá teremt. Nincs semmi látható igazolás az ő bűntelenségét illetőleg, csak imádkozni, csak reá figyelni...” Igen erőteljesen barthiánus hatásra mutató megállapítások ezek.

Csak imádkozva reá figyelni, az egyházban együtt figyelni, a közösségi életben: ez volt a *finkenwaldei* illegális szemináriumban az élet rendje. Komoly munka folyt ott. Julius Schniewindre utalok itt, aki eléggé kompetens ebben a tekintetben. *Die geistliche Erneuerung unseres Pfarrstandes* című füzetének 23. oldalán az ifjú lelkésznezmedék válságáról szólva megilletődötten említi az egyetlen Bonhoeffert, akinek szemináriumában igazi testvéri közösség volt, ahol az ifjúság komoly felkészülést kapott. S Bonhoeffer ott nem agitátorokat képezett ki, mint ahogyan többen gondolják. Az ifjú lelkésznezmedéknek akart szolgálni az igével.

A finkenwaldei szemináriumban az izolálódó egyház, a hitvalló egyház a világ felé való mind teljesebb odafordulást munkált. „Minél inkább a Krisztusé, annál inkább a világé”, mondja Bonhoeffer etikájában. Azok akik *Finkenwaldeban* nevelődtek, épp azok a leghatározottabb harcosok az embertelenség, a háború, a fajgyűlölet ellen. Miért? Erre vonatkozólag próbáljunk egy-két utalást krisztológiájában keresni.

„A megdicsőült Krisztus az alacsonyságban: a megalázott istenember. Az alacsonyságnak 3 formája: ige, szentségek, gyülekezet. Krisztus nem önmagában van, döntő a krisztológia számára annak *pro me* struktúrája. Egyébként Luthernak is szívügye volt, hogy *éretted, számodra* jelent meg Krisztus.” Most fellapozom a *Widerstand und Ergebung*-ot: „Az egyház annyiban egyház, amennyiben másokért van.” Bonhoeffer

gondot fordít arra, hogy Pál az egyházzal úgy beszél, mint a Jézus testéről, tehát benne teljesedik ki Jézus. A hit Jézusban való részvétel, tehát hitben Jézusnak másokért való létében veszünk részt. Olyan mérés fogalmazást is találunk Bonhoeffernél, hogy az egyház maga Krisztus. (Viszont amikor az inkarnáció ilyen értelmezést nyer, nem felejtkezik el a megdicsőült Főről.) Íme, a *pro me* struktúra ilyen széles perspektívát kap! a krisztológia és ekkleziológia szoros összefüggésben vannak. (Ezen azonban spekulatív úton nem indulhatunk el, ne felejtjük el, hogy Bonhoeffer etikus volt, tehát nála a funkcionális tényezőn van a hangsúly.)

Az egyház a világért van. Bonhoeffer nem a világot hívja az egyházhoz, hanem az egyházat a világhoz. Ez a jézusi attitűd. El is lehet ezen gondolkodni. Aki meg akarja tartani az ő életét, elveszíti azt. Az egyház másokért! „A világi feladatokban való részvétel”, ez a keresztyén élet. Ebben a másokért való létben tükröződik az a történet, ami az egyházon végbemegy.

Bonhoeffer minden irányban nyitott. De vannak dolgok, amelyekből nem enged. Nagyon a szíven fekszik az ökumenicitás. A lutheranizmust is kritizálja, mégis az úrvacsorában az *extra kalvinisztikum* kérdésében a lutheránizmust könnyelmű engedékenységgel vádolja. Szükségesnek tartja a lutheri *ubiquitas*-tan átgondolását. (Persze ma már nem olyan kiélezett probléma a reformátori egyház két szárnya e kérdésben. Lásd Wolf és társait.)

A történeti Jézus problematikájánál M. Kähler felismeréseit igen jelentősnek tartja. A Jézussal kapcsolatos bizonyosság nem a történeti síkon, hanem szociológiai síkon, tehát az egyházban adatik.

A verbális inspiráció „a feltámadás tényét feleslegesíti, a históriát örökkévalóvá teszi ahelyett, hogy a históriait az örökkévalóság felől ismerné fel... A történeti kritika mondanivalóját komolyan kell vennünk, a hit tudja, hogy Krisztus csak az alacsonyásban található meg, s így az alacsonyág nem gyengíti, hanem erősíti a hitet”. Itt nyilván Kierkegaard hatása érvényesült, ki a szubjektív felpiszkalására, a személyes jellegre nagy súlyt helyezett. A dogma mögé menekülés s így a hitbéli döntés megkerülése kizárva!

„A kritikai krisztológia védekezés azon tendencia ellen, mely a megfoghatatlant megfoghatóvá s ezzel feloldhatóvá akarja tenni... a kritikai krisztológia azt mondja, ami Krisztusról *nem* állítható. A pozitív krisztológia a prédikációban és a szentségekben történik... A tévtanok elleni küzdelem, az igazság megmondása nem szeretetlenség, hanem testvériség.” Ennek akusztikája csak akkor áll előttünk, ha tudjuk azt, hogy a hitvalló egyház akkor már erősen harcban állott a fasizálódó német egyházzal.

Bonhoeffer a krisztológiában — ezzel az ekkleziológiában élesen elítél minden doketizmust. Ez, úgy érzem, nemcsak lelkipásztorkodási módjára hatott ki, hanem a zsoltárok értelmezésére is. A zsoltárokról írt pompás kis tanulmányában súlyt helyez arra, hogy a zsoltárokat az ember-Krisztus imádkozta, ezért az a *mi* imádságunk.

Az üres sírnál sem kapott Krisztus semmi látható igazolást, mondja Bonhoeffer. Még ott is csak a hit és a botránkozás áll szemben egymással. („Ellopták a testet.”) Így lesz Isten minden mindenkben... Semmi

igazolás, de „a megalázott Krisztus mellett hitben megmaradunk az alacsonytság egyházában... s ne töltsön el bennünket büszkeség, hogy az alacsonytság épp annak jele, hogy az egyház valóban az Isten egyháza... Az egyház alacsonytsága nem teológiai elv, amelyre hivatkozhatunk... Az egyháznak kísértése az, hogy óriásnak érezze magát az alacsonytságban. Csak a megalázott Krisztusra tekintsünk újból és újból, aki ellensége a büszkéknak... Tegyen egyszerűen bizonyosságot az egyház az ő Uráról...” Ezek az utolsó mondatok, melyeket feljegyeztem 1933. július 22-én, az utolsó krisztológiai előadáson. (S ez egyben Bonhoeffer utolsó előadói éve volt.)

Most, hogy olvasom, szinte megdöbbenetek e sorok. Jó értelemben egzisztencialista volt. A gondolkodás és az élet nála egységben volt. Amit gondolt, mondott, egész életével aláírta. A *Nachfolge*-ban, melynek anyagát a *finkenwaldei* időszakban érlelte ki, a hegyi beszédet magyarázva, arról ír, hogy a keresztyén ember cselékedetét sohasem tartja tudatosan számon, öntudatlanul, önfeledten követi a Mestert. Ne tudja a te jobb kezed, mit cselekszik a bal. Ő követte a Mestert, de magára nem nézett. 1939-ben hazajött Amerikából, pedig sejtette, mi vár rá. Meg is mondta: a Németország sorsában való részvételre el van szánva. Tiszta volt ugyan a lelkiismerete a német nép háborús sodródását illetően, de kész volt a kollektív büntetés és bűnbánat vállalására. 1942-ben Stockholmban dr. Bell, chichesteri püspöknek, kijelentette, a vezeklés (*repentance*) elől nem akarunk kitérni. Ebből az ő becsületes büntetésvállalási készségéből tőkét nem engedett kovácsolni. Megérezte a szenvedést, de nem kollektíve népével együtt bűnhődött, hanem népéért, az emberiségért. A börtönben sem engedte sohasem sajnálatni magát. Szünetese részvétel volt. Annak szenvedésében, akin a mi békességünk büntetése volt s mert valamit betöltött abból, ami híja volt még az Ő szenvedésének, szolgálta és előbbre hozta az új emberiség ügyét is...

A tegeli börtönből azt írja 1944-ben: nagyon szeretném, ha temetésekor elénekelnék: Egyet kérek az Úrtól (27. Zsolt 4 v.), azután Tessék Uram Néked, hogy megmentés engemet (40. Zsolt) és Oh jóságos Jézus c. énekeket... Ének nélkül temették el, ugyanis:

1945. április 9-én, *Flossenbürgben* kivégezték a felszabadító csapatok bevonulása előtt. Bizonyos vagyok benne, tetszett a „jóságos Jézusnak”, az embermentő Mesternek, hogy az ő embermentő hűséges követőjének megmentését nyilvánvalóvá tegye! S most már közvetlenül viseli gondját a „szegénynek, a nyomorultnak” (Zsolt. 40, 18).

Hisz mint Luther hűséges tanítványa szegénynek, Bettlernek tudta magát. Hiszem, hogy az az egy, amit kért az Úrtól, be is teljesedett: „Nézheti az Úrnak szépségét.” (Zsolt 27, 4) Ő, aki nézte az Úrnak rút-ságát — s benne az ember rút-ságát, ő, aki hitt az Úrnak szépségében — s benne az ember szépségében, ő, aki megmaradt a hit roppant feszültségében s így az emberért való felelősségben, most már látja az Úrnak szépségét s ő, a mások életéért küzdő a hallelujázó seregben elmondhatja élete utolsó napjának Losung igéjét: életet és kegyelmet szerzettél számomra. (Jób 10, 12).....

Lehel Ferenc

KÉT ÚJSÁGCIKK A SVÉD EGYHÁZI ÉLETRŐL

Az egy keletnémetországi napilap, a „Neue Zeit“, két számában is foglalkozik a svéd egyházi élet ismertetésével és értékelésével. Az első cikk (1955. aug. 4. számban) írója *Günter Wirth* elsősorban a svéd szabadegyházak és vallások mozgalmak szemszögéből nézi az államegyház életének jelenségeit. A svéd államegyházban mutatkozó vallásos közömbösséget a mai svéd ember mentalitásából értelmezi. Véleményét írásának címében is kifejezi: „Államegyház lüktető élet nélkül“. A másik cikk (aug. 23. számban) *Dr. Rudolf Schneider* lelkész írása, az előző cikk megállapításait igyekszik kiegészíteni a svéd egyházi élet pozitív vonásainak megmutatásával. Címe: „Svédország egyháza él“. A két, ellentétes megállapításokat tartalmazó írás rövid tartalma a következő:

1. A svéd protestantizmust két tényező határozza meg. Az egyik, hogy az ország lakossága a maga nagy tömegében egy valláshoz tartozik, a másik a svéd evangélikus egyház államegyházi jellege. A két tényező következtében a svédországi lutheranizmusnak nem kellett szembesülnie döntő módon sem más vallások, sem az egyháztól elválasztott állam kérdéseivel. Ilyen módon az egyház ígéhirdetése ízetlen sóvá vált. Egy magas egyházi állásban lévő svéd katolikus lelkész szerint Svédország vallásos helyzetét a közömbösség jellemzi. A teológiai kérdéseket épp úgy, mint a különben érdeklődéssel kísért ökümenikus kérdéseket is inkább csak a gyakorlati szervezés oldaláról közelítik meg. Az utóbbi időkben megtermékenyítő gondolatok nem támadtak a svéd protestantizmusból. Jellemző tünet, hogy a svédek között szinte alig mutatkozik Kirkegaard hatása; könyveit nem igen olvassák.

Az államegyházi rendszer következménye, hogy az egyház nem mutat érdeklődést a szociális kérdések iránt. Az üdvhadsereg jelentősége azért növekedett meg, mert a maga módján szociális tevékenységet fejt ki és igyekszik a felelőséget is felébreszteni. Ugyancsak az államegyházi rendszerre vetett visszas fényt a két éve húzódó Helander- eset. Helander professzor bíróságilag is megállapítottan erőszakos, álúton szerezte meg magának a püspökséget. Az új választást mégsem tartották meg mind ezideig.

A megmerevedett svéd egyházaság ellen több megmozdulás jött létre. Ilyennek tekinthető Olov Hartmann lelkész és köre. Hartmann „Szent maskara“ c. regényében élesen támadta meg a fentebb jellemzett egyháziasságot. — Sokan menekülnek a szabadegyházakhoz, a pünkösdistákhoz és a methodistákhoz. Ezek nyitottabbak a társadalmi és politikai élet kérdései iránt. Jellemző, hogy Arvidson methodista püspök részére az amerikai kormányzat meg akarta tagadni a beutazási engedélyt az evanstoni konferenciára.

A vallási közömbösség a cikk szerint egyik tünete az általános szellemi helyzetnek. A napilapok, folyóiratok arról tanúskodnak, hogy nagy a távoli és idegen dolgok iránti érdeklődés. Egymás után jelennek meg Ázsiával, Afrikával, Amerikával foglalkozó könyvek. Ugyancsak nagy érdeklődés mutatkozik pszichiatrikus kérdések és általában az élet sötét „démonikus“ kérdései iránt. Mindezt „Strindberg-komplexum“-nak lehetne nevezni. Ugyanakkor az amerikanizmus szellemének behatolása is érzékelhető.

Befejezésül érdekes adatokat közöl a svéd katolicizmusról. A 18 ezer svéd katolikusból csak 6 ezer svéd származású. A nem svédek

közül 3 ezer olasz. 50 lelkész gondozása alatt állnak. Közülük csak 6 svéd származású. Két iskolájukat nemcsak katolikus gyermekek látogatják. Püspökük a német Müller püspök, helyettese Nelson, dán.

2. A második cikk mindenekelőtt arra figyelmeztet, hogy milyen veszedelmes a németországi egyházi helyzet mértékével megmérni a svéd egyházét. A nagy katasztrófákból kiemelkedő ember számára kísértés, hogy nem veszi észre a másik igazi értékeit és azt hiányolja a másikonál, ami után maga is csak vágyakozik és amit csak keres. A németországi egyházi élet elevensége lehet, hogy csak a mesterséges felzaklatottságnak és nem minden esetben az igazi életnek jele. Azért, mert nem lehet a svéd egyház életét mai németországi mértékkel mérni, még nem biztos, hogy a svéd egyház nem él.

Az „Egy nyáron át táncolt“ című film példáján mutatja be, hogy mennyire más formában jelentkeznek pl. a falu kérdései Svédországban, mint Németországban. A svéddek nagy kritikus szellemei Lagerlöftől Olov Hartmannig és Pär Lagerquistig azon fáradoznak, hogy az egyes ember sokszor még tapogatózva keresgélő erkölcsi törekvéseit a közerkölcs kialakítására vezessék. Kritikájukkal az egyházat is arra akarják készíteni, hogy vállalja a nevelés türelmet és fáradozást igénylő feladatát. A közerkölcs olyan valóság Svédországban, amit nem lehet lekicsinyelni.

Nagyra értékeli a svéddek éneklő kedvét. A népdalokat és az egyházi énekeket egyaránt szeretettel énekelik pl. társas együttlétek alkalmával is. A svéd egyház sokkal inkább nevezhető a valóságban éneklő egyháznak, mint bármelyik német protestáns egyház. Ez az éneklő kedv még ma is a reformáció gyümölcse.

A vallásos költészet elevensége és gazdagsága is a svéd egyház hatását mutatja. „Száz költő vallás-tétele“ címen 1948-ban egy nagyon nívós antológia jelent meg. A gaz-

dag termés zöme 1940. utáni évekből való. A svéd egyházi énekeskönyvben nagy számmal szerepelnek a most élő költők szerzeményei.

A svéd egyház belső ereje hozta létre 1917-ben Manfred Björkquist vezetésével a Stockholm közelében lévő Sigtuna-telepet, a keresztény népnevelés hatalmas intézményét. Björkquist tulajdonképpen nem is volt lelkész, de a Sigtuna létrehozása körüli munkássága következtében később ő lett Stockholm püspöke.

Külön kiemeli a cikk a svéd püspökök és teológiai tanárok éber ökümenikus lelkiismeretét. Nem csupán Söderblom messze kimagasló alakjáról, de általában a svéd püspökökről elmondható, hogy hitvallásos meggyőződésük mellett is páratlanul tág látókörű, sokféle kitártult bölcs emberek.

A svéd egyháznak az államélettel egybefonódott szoros viszonyában is igyekszik megláttatni a pozitívumot. E szoros kapcsolat következtében adott a svéd egyház a svéd népnek és az egész emberiségnek számtalan keresztény humanizmustól telített embert, akik mindig készek voltak önfeláldozóan, meleg szívvel szolgálni az emberi nyomorúságnak ott, ahol szükségnek mutatkozott. A legutóbbi időkből két ilyen személyiséget említ meg: Elsa Brandström és Folke Bernadotte nevét. Az átélt katasztrófák után bármennyire élessé vált kritikái szemléletünk a földi jelenségek iránt, az ilyen tényeket nem lehet lekicsinyelni, hiszen annak bizonyosságai, hogy bármennyire meggyengült az igehirdetés, az ige mégis csak befogadásra talált.

Mindkét cikk könnyen felismerhető egyoldalúsággal mutatta be a svéd egyházat. Egymás mellé helyezve a kettőt, arról győződhetünk meg, hogy sok testvéri türelem, figyelem és sokoldalú ismeret szükséges ahhoz, ha egy más történeti fejlődés között élő egyházat akarunk megismerni és megérteni. A Német Demokratikus Köztársaság-

ban megjelenő napilap a türelmes-ségnek erről a készségéről tett bizonyosságot akkor, amikor mindkét cikket megjelentette.

B.

A „THEOLOGISCHE LITERATURZEITUNG“ ezévi februári száma ismerteti többek között a következő jelentős könyveket:

Wilhelm Maurer: Kirche und Synagoge. Motive und Formen der Auseinandersetzung der Kirche mit dem Judentum im Laufe der Geschichte. Stuttgart, Kohlhammer 1953. — A 135 oldalas tanulmány az eddigi teljes irodalom feldolgozásával és a legújabb teológiai szempontok alkalmazásával tárgyalja ezt a fontos kérdést. A hézagpótló mű ismerete nélkülözhetetlen azoknak, akik Izrael és az egyház viszonyának kérdésével történeti összefüggésben is foglalkozni akarnak.

Bruno Jordahn: Das kirchliche Begräbnis. Grundlegung und Gestaltung. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1949. — A temetési liturgia nálunk is sokat vitatott s az eddig végzett jelentős előmunkálatok mellett is még megnyugtatóan le nem zárt kérdés. Fenti tanulmány komoly segítséget nyújthat a továbbmunkálkodásra.

A „THEOLOGISCHE LITERATURZEITUNG“ ezévi márciusi száma közli Albrecht Oepke (Leipzig) tanulmányát: Kann die Auslegung der Abendmahlstexte des Neuen Testamentes für das Abendmahlsgespräch der Kirchen hilfreich sein? — A tanulmány előadásként

egy erfurti ököménéikus gyűlésen hangzott el s célja az egyházak ököménéikus beszélgetésének előmozdítása. Az ököménében sokat vitatott úrvacsorai közösség (interkommunió) előfeltétele valamelyes megegyezés az úrvacsoráról való tanításban, főként lutheránusok és reformátusok között a németországi egyházakban. Szerző azt a kérdést vizsgálja: mennyiben segíti az úrvacsorai vitakérdések tisztázódását az úrvacsorai szerzési igék (az utolsó vacsorával kapcsolatos szövegek) exegezise? A gondos és alapos szövegvizsgálat követése mindvégig igen tanulságos. Újszerű, szokatlan eredményekre nem jut a szerző. Munkája azonban igen alkalmas arra, hogy az úrvacsorai vitát kibontsa a dogmatikus elfogultságok feszültségéből és figyelmünket oda fordítsa, ahonnan végeredményben a megoldás, az egyhelyben topogásból kilendülés egyedül jöhet: a Szentírás üzenete felé. Ezt a szolgálatot a tanulmány kiválóan elvégzi; józan és alázatos íráselemzésre vezet.

Könyvek: Wolfgang Metzger: Karl Hartenstein. Ein Leben für Kirche und Mission. Stuttgart, Ev. Missionsverlag, 1953. — 366 oldal. — A közelmúltban elhunyt egykori bási missziói igazgató életének és művének állít emléket ez a könyv. Egyúttal az újabkori missziótörténet egy jelentős dokumentuma. Akiknek volt alkalmuk Hartensteint személyesen is megismerni, különösen is hálásan veszik kezükbe ezt a könyvet.

G.

A LELKIPÁSZTOR Kiadóhivatala közli, hogy a lapzártá mindig a megjelenést megelőző hónap 25-én van. Ez időpont után érkező kéziratokat csak a következő számban tudjuk figyelembe venni.

FORDÍTÁS (Muntag Andor)

1. Az az ige, melyet Ámóc fia Ézsaiás Júda és Jeruzsálem felől látott.
 2. Az utolsó napokban szilárdan áll majd az ÚR házának hegye a hegyek fölött, s a magaslatok fölé emelkedik, minden nép hozzá özőnlík; 3. sok nép jön majd, és ezt mondják: jöjjetek, menjünk fel az ÚR hegyére, Jákób Istenének házához, hogy megtanítson minket útjaira, és hogy ösvényein járjunk; mert a törvény a Sionról jön, és az ÚR igéje Jeruzsálemből, 4. és ítéletet tart a népek között, s bírászkodik sok nép fölött; kardjaikat kapákká kovácsolják, dárdáikat pedig metszőkéseké, nem fog fegyvert egyik nép a másik ellen, nem is tanulnak többé hadakozni.
 5. Jákób háza! Jertek, járjunk az ÚR világosságában!

A SZÖVEG MEGÉRTÉSE (Muntag Andor)

Az 1. vers valószínűleg egy nagyobb szakasz (2—4. fejezet) címe. Így is fordíthatnánk: az a kinyilatkoztatás, melyet Ézsaiás nyert. — 2—4. vö. Mikeás 4, 1—3. A prédikáció szempontjából nem érdekes a szöveg szerzősége körüli vita.

Utolsó napokban = az eljövendő időkben, vagy: mikor a napok (napjaink) után leszünk, tehát egy új korszakban. Régi héber kifejezés ez (vö. 1. Móz 49, 1; 4. Móz 24, 14), mellyel az ÚR ígéretei beteljesedésének idejét, vagy korszakát jelzik. Itt valószínűleg a Messiás országáról van szó, modern megfogalmazás szerint az új aiónról. A szöveg önmagában megengedi azt az értelmezést is, hogy a történelemnek egy bizonyos szakaszában következik be az, amit a próféta mond. A Szentírás egészének összefüggésében azonban nem érthetjük így a textust. — A prófécia négy tényt tartalmaz, mely az utolsó napokban, az új korszakban bekövetkezik: a) *Minden nép az ÚR hegyéhez járul.* Akkor ti. mindenki látni fogja, hogy az a „legmagasabb“, hogy oda kell járulnia mindenkinek, mert ott van az igazi Isten. Ez azt is jelenti, hogy akkor megszűnik minden pogány kultusz (a magaslatok áldozati helyek voltak, vö. 2. Kir 15, 35) és a pogányok meghódolnak az ÚR előtt. b) *Elismerik Isten igéjének egyedülvalóságát.* Megvallják, hogy Isten igéje tanít meg mindenkit arra, miképpen éljen az ÚR előtt kedves életet (ezt jelenti: az ÚR útjait ismerni és ösvényein járni). A JÁRÓH ige hifilje HÓRÁH = útbaigazítani, utasítani, tájékoztatni; ebből származik a TÓRÁH, mely ekképpen az Isten útjait kereső ember kérdéseire adott felelet. Mellette szerepel a DÁBÁR, amely itt nyilván a prófétáknak adott kinyilatkoztatást jelenti (vö. 1. vers). c) *Ítélet lesz a népek fölött.* Két igével fejezi ki ezt. SÁFÓT = szociális értelemben vett igazságot szolgáltatni, ilyen értelmű ítéletet hozni. (Ebből származik a MIS-PÁT szó.) A messiási kor tehát a sok igazságtalanságnak és elnyomásnak végét jelenti. A másik ige: HÓKIAH (a JÁKÓAHból) = elsímít, kiegyenget, ti. ítéletével megszünteti az ellentéteket. Ez több, mint egy legfelsőbb bírói ítélet: megvalósul az ellentétek megszűnése. d) *Béke lesz.* Ezt érzékelteti azzal a képpel, hogy a fegyverekből a békés foglalkozáshoz szükséges szerszámokat készítenek és többé nem lesz szükség arra, hogy a háborút, a hadakozást tanulják. Ennek az egész próféciának középpontjában a TÓRÁH és DÁBÁR, az ige áll. AZ ÚR hegyének

szilárdsága és fensége az, hogy onnan jön az ige. A népek is az igéért mennek oda. Az ítéletet is az ige tartja (ez az alanya a 4. versnek!) és a népek közötti tökéletes békét is az ige hozza létre a messiási korszakban.

Egy liturgikus mondattal zárul ez a perikopa. Ez a felhívás az előzőkhöz tartozik, és arra hívja a gyülekezetet, hogy már most az ÚR világhosszágában járjon, tehát az utolsó napok eljövetele előtt is az ÚR igéjéhez tartsa magát.

HOMILETIKAI FELDOLGOZÁS (Dr. Ottlyk Ernő)

Messzire tekintő prófécia szólal meg Ézsaiás próféta ajkán, Istentől ihletett beszéde jövőendő évszázadok távoli világából látja feltündökleni Isten igéjének dicsőségét.

1. A keresztyén szemlélet Jézus Krisztusban látja beteljesedni mindazt, amit a próféta jövődönt. Krisztus által kezdődött a messiási korszak, benne közelített el az Isten országa, miatta lett Jeruzsálem világtörténelmi esemény középpontja, ott állott a kereszt s ott támadt fel az Úr, onnan indította el tanítványait az evangélium hirdetésére, azóta árad Krisztus szavának új életet teremtő ereje az embervilágba. A Krisztusban megkezdődött messiási korszak az egyház korszaka. Az egyházat az Isten igéjének ereje és hatalma tartja fenn az idők végéig. Ebből táplálkozik a hívek serege, ebből merítenek a hozzáözönlött népek fiai.

2. Az evangélium hirdetésének a summája az, hogy Isten megbékéltette magával a világot a Jézus Krisztusban. Az evangélium hirdetői Istennek ezt a megbékélő akaratát hirdetik az embereknek. Ennek a meghallására „özönlenek a pogányok“ és „eljönnek sok népek“ az Isten igéjéhez azzal, hogy az megtanítsa őket az Isten útaira és annak ösvényein járjanak. Mert az Isten igéje azzal, hogy munkálja az Isten és ember közötti megbékélést, egyúttal és szükségképpen életreszóló eligazítást is ad, az Úr ösvényein vezérel. Ézsaiás prófécijája nem hagy kétséget afelől, hogy Istennek, a világ urának, terve van az emberiség, a sok nép és a sok nemzetség felől. Terve az, hogy a vele való megbékélésből következik a népek és nemzetségek közötti megbékélés, hiszen az Istennek a szeretete szükségképpen magában foglalja az emberek szeretetét is. Isten nem lehet anélkül szeretni, hogy az embereket is ne szeretnénk. Így fakad az Isten iránt való hűségből és engedelmességből az emberek iránti szeretet forrása. Ez a forrás pedig kimeríthetetlenül árasztja magából az emberek közötti és a népek közötti megbékélés életető erejét.

3. A Sionból jövő tanítás és az Úrnak Jeruzsálemből elinduló beszéde a törvény szigorával hirdeti a bűnök s közte a népek bűnei felett, ugyanakkor az evangélium melegségével hinti az Isten és ember megbékélt viszonyából származóan a népek és az emberek közötti béke áldásait. Az Isten szava olyan jó gyümölcsöket fog teremni, hogy megvalósul a béke korszaka, amelyben a régen szemben állt népek fiai „csinálnak fegyvereikből kapákat és dárdáikból metszőkéseket, és népre kardot nem emel, és hadakozást többé nem tanul“. Az egymással farkasszemet néző, szétszóródott népek békésen tudnak egymás mellett élni, és egységre jutnak Isten akaratának követésében, a népek közötti béke megvalósításában. Mindezt hitből cselekszik, a Sionból jött tanítás, és a Jeruzsálemből elhangzott kinyilatkoztatás alapján. Ézsaiás próféta nem Judeának és Izraelnek a békéjéről, hanem a népek sokaságának békéjéről profétált. Szava utópiának tűnhetett hosszú időn át. De akkor is és minden időben is érvényes üzenetként hangzott a Biblia ki-

nyilatkoztatása, hogy Istennek a népek közötti béke az akarata s ennek érvényt is fog szerezni.

4. Isten iránti hála töltheti el szívünket, ha arra gondolunk, hogy a keresztyénség sokkal világosabban és egyértelműbben, mint valaha, bizonyoságot tesz Isten békeakarataról a népek felé. Magyar evangélikus egyházunk is, az egész magyar keresztyénséggel együtt is, az Egyházak Világtanácsa is érzi Istentől való felelősségét a népek közötti béke megőrzéséért. Igaz, a béke világmozgalom nem keresztyén jellegű, hanem a világ minden békeszerető emberének az összefogásából jött létre, de mégis ebben a világméretű megmozdulásban résztvesznek mindenütt a keresztyének, mert Isten kinyilatkoztatott békeakaratahoz hűek és engedelmesek akkor amikor nemcsak imádságaikkal és igehirdetéseikkel, hanem a békemozgalom hatalmas erejéhez is csatlakozva szolgálják a népek közötti béke ügyét.

Ezsaías próféciája váljon a béke ügyéért érzett keresztyéni felelősség indítóerejévé gyülekezeteinkben. Legyen eleven igénk utolsó versének liúktető imperativusza: „Jákóbnak háza! jertek, járjunk az Úrnak világosságában!” Azaz kövessük Isten kinyilatkoztatott békeakarátát. Járjunk úgy az Úrnak világosságában, hogy a mi szolgálatunk útján is erősödjék az a lelkiület, amely a népek közötti viszonyban Isten ígérését szeretné megvalósulva látni, hogy a fegyverekből kapákat, a dárdákból metszőkéseket csináljanak, a népek békés egymás mellett élése valóssággá legyen. „Jákóbnak háza! jertek, járjunk az Úrnak világosságában!”

Szentháromság u. 18. vasárnap: Mik 6, 6—8

FORDÍTÁS (Muntag Andor)

6. Mivel járuljak az ÚR elé, mivel alázkodjam meg a magasságos Isten előtt? Égőáldozatokkal, esztendő borjakkal járuljak elé? 7. Kedvét leli-e az ÚR kosok ezreiben, olajpatakok tízezeiben? Elsőszülöttemet adjam-e vétkemért, méhem gyümölcsét a magam bűnéért? 8. Tudtul adta neked, ember, mi a jó és mit kíván tőled az ÚR: csak azt, hogy igazságot cselekedjél, szeresd az irgalmasságot és alázatosan járj Istennel.

A SZÖVEG MEGÉRTÉSE (Muntag Andor)

Ez a perikópa közvetlen összefüggésben van az előző versekkel. A prófétai feddés váltja ki ezt a kérdést: hogyan lehetne helyrehozni az elrontottakat? A nép belátja, hogy nem az ÚR a hibás, hanem ő maga, és ezért most az ÚR kiengesztelésének, az elrontott viszony helyreállításának megoldását keresi. „Járuljak” eredetileg: valaki elé lépni, köszönteni valakit. A kultuszban: áldozati ajándékot hozva az ÚR oltára, színe elé járulni. A megoldást a nép ott keresi, hogy fokozottabb mértékben akar eleget tenni áldozati kötelezettségének. Luther így fordítja: mivel engeszteljem ki az ÚRat? — Bizonyos fokozódással fejezi ki a szöveg azt, hogy mennyire komoly és nagy kérdés az elrontott viszony helyreállításának kérdése; égőáldozat — kosok ezrei — olajpatakok — elsőszülöttek feláldozása. Vajon megoldható-e a nagy probléma ilyen módon?

A próféta felelete másfelé irányítja a tekintetet. 8. vers. HIGGÍD = előadni, jelenteni, hirdetni, világossá tenni, értelmezni. Talán a legjobb fordítás ez lenne: *prédikálták neked*. Vagyis a megoldást abban az igében találják meg, amelyet a próféták is hirdettek és az a megoldás, hogy megtartják a hirdetett ígét. Mit hirdettek? Mit kell tenni? 1.

ASZÓT MISPÁT = (szociális) igazságot cselekedni. Igaz életet élni, minden hamissággal és erőszakossággal szakítani, sőt ezekkel szembe-
szállni. 2. 'AHABAT HESZED —= szeretni az irgalmasságot. A HE-
SZED elsősorban Istennek népe iránti szeretete és így irgalmassága,
azután a nép ennek megfelelő magatartása. Ez tehát azt jelenti: nem
fizetni gonosszal a gonoszért — amint Isten is így cselekszik: megbo-
csát. Ez a második tehát az előzőnek határt szab: az igazság gyakorlá-
sában nem lehet kegyetlennek lenni, nem kell feltétlenül élni azzal,
amit a jog megengedne. 3. HACNÉA' LEKET 'IM-'ELOHEKA' = aláza-
tosan járni, alázatos életet folytatni Istennel. Elismerni az Urat Iste-
nednek, mindig Őelőtte élni. Ez a harmadik pedig a másodiknak kor-
látja: az irgalmas ember könnyen gőgössé lesz, büszke lesz arra, hogy
ő milyen irgalmas: nem teszi meg azt, ami pedig jogában állna.

Luther így fordítja ezt:... nämlich Gottes Wort halten, Liebe üben
und demütig sein vor deinem Gott.

A perikópával rokon, de más célzatosságú vers 5. Móz 10, 12. — Na-
gyon figyelemreméltó az, hogy Jézus Mt 9, 13 szerint erre a perikópára
hivatkozva mondja: Irgalmasságot akarok és nem áldozatot.

EGZEGETIKAI JEGYZETEK (Dr. Sólyom Jenő)

1. Egyes egzegéták szerint 1—8 szorosán összetartozik, mások sze-
rint nem. Pl. Robinson nem is tulajdonítja Mikeásnak a 6—8-at; szerinte
ez „Tóra-liturgia“, keletkezési idejéül leginkább Manasse uralkodása
(696—641, vagy 691—638) jön tekintetbe. (Vö 2. Kir 21, 2. Krón 33.) Az a
nézet, hogy a 6—8 különálló szakasz, megnyugtathat bennünket atekin-
tetben, hogy az alapige csak e verseket foglalja magában.

2. Általában attól függ a keletkezési időre vonatkozó nézet, hogy az
egzegéta milyen korbá, ill. helyzetbe teszi a 7. v-beli célzást gyermekál-
dozatra. Nagy a valószínűsége annak a nézetnek, hogy Akház király
gyermekáldozatára céloz a prófécia (2. Kir 16, 3. 2. Krón 28, 3). E nézet
helyessége esetében Mikeás szerzősége is fenntartható. Akház király
idejében (734—719) nagy bajba került Júda. Kutatta, mi bűnt követett
el. Hogyan lehet helyrehozni Istennel megromlott viszonyát? Mivel lehet
kiengesztelni Istent? Halmozzák az áldozatokat. Akház kapkod, nem
biztos a régen kijelentett igazságokban, új utakat próbál, még elsőszü-
lött fiának (a Krón szerint: fiainak) tűzön átvitelével is megkísérli Is-
ten jókedvének visszanyerését. Ebben a szituációban hangzik e prófécia.

3. Véleményem szerint a próféta nem célzott okvetlenül egy bizo-
nyos, konkrét gyermekáldozatra. Lehet, hogy általában figyelmeztette a
népet: amikor azzal áltatja magát, hogy a legnagyobb áldozatot mutatja
be az Istennek és most már bizonyosan megnyeri Isten tetszését, akkor
cselekszik gonoszat. A próféta a gyermekáldozatot mind az apa, mind az
anya oldaláról nézve meghatározza, és ezzel is arra utal, hogy úgy
tekintették azt, mint Isten parancsa teljesítését (2. Móz 13, 2; 34, 19).
Konkrét gyermekáldozat nélkül már a gondolatát is kárhóztatja annak,
hogy az elsőszülöttnak az Úr részére „szentelése“ engesztelőáldozatul
szolgálhat. Lehet, hogy a gyermekáldozat említése mindössze ezt fejezi
ki: a legnagyobb áldozat sem ér fel az Isten előtti bűnbánó megalázko-
dással és az emberek iránti könyörületes szeretettel.

4. Vita tárgya, hogy valamilyen nagy nyomorúságban támadt-e a
„per“ (1—2. v.) Isten és népe között, vagy pedig ellenkezően azért volt
kérdéses Isten tiszteletének a módja, mert valamiképpen ki akarták
fejezni hálájukat. A 6—8. v-en belül mindenesetre arra történik célzás,
hogy a gyülekezet atekintetben vált bizonytalanná, miképpen engesz-

telje ki Istenét vétkéért. — Figyelmünkre érdemes a párbeszéd-forma. Az egyik magyarázó szerint „a prófétai éthosz klasszikus katekizmusa” van előttünk (Weiser).

5. Az 1—5-től eltérően a 6—8-ban nem a kollektívum, hanem az egyes ember ügye van előtérben. Ez megfelel Isten felelete tartalmának. Hatalmas, tömeges templomi áldozatokat csak a nép tudna hozni, a gyermekáldozat helyettesítő szándékkal történék (egy gyermek minden gyermek helyett); ellenben amit az Isten valóban kíván, az mindenki-nek személyes kötelessége. Megint csak önámítás, hamis engesztelési kísérlet, útálatos felelősségáthárítás lenne, ha a 8. v-beli felhívás teljesítését a kollektívumtól várnánk, az egyes ember pedig hit, irgalmasság, jóság, bűnbánat nélkül élne tovább, esetleg még azzal a büszkeséggel, hogy az Isten akaratát teljesítő kollektívumhoz (pl. egyházhoz) tartozik.

6. 8. v: „igazságot cselekedni”, Luther: megtartani Isten ígését. Valóban semmiképpen sem jelenti azt, hogy cselekedjük a mindenkori jogosságot, hanem hogy cselekedjük, ami igazán az Isten akaratja. Jézus Krisztus a Hegyi Beszédben megmondta, mi az abszolút mérték szerint jogos: „Ami akartok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, mind azt ti is úgy cselekedjétek azokkal” (Mt 7, 12). Luther „Igazságot cselekedni, ez annyi mint: senkit sem bántani, mindenkinek megadni, ami megilleti, senkinek sem lenni terhére, aztán másokon segíteni, pártolni mások ügyét, elhárítani a károkat és erőszakot, hogy ne nyomják el és ne szorongassák a szegényeket a gazdagabbak, valamint hogy büntetésben részesüljenek a vétkesek és védelemben az ártatlanok.” — „Szeressed az irgalmasságot”, Luther: gyakorolj szeretetet. Istennek ebben a követelésében egyaránt benne van az irgalmasság szeretetének, annak, hogy mi óhajtsuk magunknak az irgalmasságot, és a szeretet irgalmasságának, annak, hogy szeretetünk személytől személyre ható, szívbeli, spontán könyörületességben nyilvánuljon, a követelése. Kölcsönös együttműködésben van egymással az a bocsánat, amelyet mi kapunk Istentől, és az, amelyet mi adunk embertársainknak. Mt 6, 12. 14—15. — Az Isten előtt alázatosnak lenni, ez a követelés Isten végső, teljes felelete arra a kérdésre, hogy miképpen tiszteljük, hogyan engeszteljük ki Őt. Magunkban, cselekedeteinkkel Isten előtt mindig úgy állunk, mint nyomorultak, akiknek semmit sem ér az életük, cselekedetük, szeretetük, könyörületességük. Még csak meg se kíséreljük, hogy ajándékainkkal megváltoztassuk Isten magatartását; hogy életünkkel — esetleg éppen az engedelmesség címkéjével ellátott „keresztyén”, „hívó” magatartásunkkal — nyerjük meg Isten tetszését. Az az alázatosság, hogy elfogadjuk, amit kegyelemből — Jézus Krisztusban — ad nekünk. Az alázatosság követelésének megcsúfolása lenne, ha az áldozatok helyébe bármi módon becsúsztatnánk cselekedeteinket, pl. a szeretet, egymásnak szolgálás jótetteit. Más az Isten előtti megállás, és más az embertársaink iránti kötelességünk. Luther: „Isten semmit sem kíván tőlünk, amikor cselekedeteinket véghezvisszük; azt akarja, hogy azok a felebarátnak váljanak hasznukra... Úgy élj kegyesen, úgy tégy jót felebaráttal, hogy magradj alázatosságban.”

HOMILETIKAI FELDOLGOZÁS (Dr. Ottlyk Ernő)

1. Mikeás próféta kemény beszéddel ostromozza a bűnöket. Önkéntelenül is felvetődött a kérdés: hogyan lehet Isten akaratát követni, mit kíván az Úr? „Mivel menjek eleibe az Úrnak?” Mikeás próféta végigdöntötte a hallgatóival a lehetőségeket.

a) Lehetne „hajlongni a magasságos Istennek”. A kultuszi hódolatot fejezik ki a különféle szertartásos mozdulatok. Csakhogy ezt az üres

sürgés-forgást már régen elítélték a próféták, mindenkinek tudnia kell, hogy mindez értéktelen az Isten előtt.

b) Lehetne áldozati ajándékokat vinni az Istennek. Nagyszabású megmozdulásra is lehetne gondolni. Esztendő borjúk, ezernyi kosok, tízezernyi olajpatakok nagy mennyiségei az emberi áldozatkészségnek. Mégis mind semmi az Isten színe előtt, hiszen övé mindez, mit adhatna az ember néki. A prófétai ígéhirdetés régen leleplezte a vallásosságnak azt a módját, amely áldozatokkal akarja megkerülni Isten akaratának követését. A próféták egyenesen Isten haragját és megvetését hirdették az ilyen vallásossággal szemben.

c) Lehetne a legképtelenebbre is gondolni, arra, hogy talán a gyermekáldozat, a legdrágábbnak és legbecesebbnek az odavetése segítene az emberen. Ez már annyira nyilvánvalóan botránkoztató dolog, hogy itt inkább azt kell feltételeznünk, hogy a próféta a képtelenségig fokozva akarta bizonyítani minden alulról elinduló, Istent megajándékozni akaró vélekedés lehetetlenségét.

Ezek a lehetőségek azonban semmit sem érnek.

Semmiféle ürüggyel, mesterkedéssel, szertartással, formai vallásossággal, áldozatok ezreivel sem lehet megkerülni a lényegét: Isten akaratának engedelmes és hűséges követését.

2. Komoly szemrehányás csendül meg a próféta szavaiban. Isten nem hallgatott akaratá felől, hanem közhírré tette azt, kinyilatkoztatta. A prófétai ígéhirdetés sem volt bizonytalankodó ennek nyomán, hanem a fenti kérdés felvetőinek is fülehallatára megmondta, hogy „mi a jó és mit kíván az Úr tetőled“. Csak kibúvót kereshet az, aki még ezek után is Istenre akarja háritani tanácsstalanságát és tétovázását. Már csak hazudhat az, aki azt mondja, hogy ő nem tudja mi a jó és nem tudja, mit kíván tőle Isten.

3. Mikeás próféta megegyszer összefoglalja Isten akaratának summáját, hogy egészen világosan álljon az mindenki előtt: „Igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot, és alázatosan jársz a te Isteneddel.“

a) „Igazságot cselekedjél“: azaz kövesd a Tízparancsolatban foglalt isteni törvényt. Ebben mondta meg Isten, mi a jó és mi a rossz, mit kíván és mit tilt. Jézus Krisztus a Hegyi Beszédben ezt erősítette meg és egészítette ki az emberszeretet motívumával. Helyesen fordítja Luther ezt a mondatot így: „Tartsd meg Isten ígését“, mert ez egyértelmű azzal, hogy „igazságot cselekedjél“. Isten ígéje igaz cselekvést kíván, abban az igazságban való járást, amelyet Isten szabott meg és nyilvánított igazságnak. Ez pedig nem más, mint a Tízparancsolaton és a felebaráti szeretet nagy parancsolatán felépülő keresztyén erkölcsi cselekvés.

b) „Szeressed az irgalmasságot“: azaz jársz a felebaráti szeretet útján. Az Ószövetségtől sem idegen ez a követelés, sőt éppen abból merítette Jézus Krisztus a szeretet nagy parancsolatát. Mégis „új parancsolatot“ adott ezzel annyiban, amennyiben a keresztyén élet középpontjában állította és kiszélesítette ennek a tartalmát. A lutheri keresztyénység különösen is megbecsüli az ígének erre vonatkozó tanítását. Egyházunk, mint a hitből fakadó szeretet egyháza mindig is erőteljesen hirdette az emberszeretet ígését. Ezt pedig akkor éljük helyesen az emberek előtt, ha üdvösségünkért s földi jólétünkért egyaránt felelősséget érezve, dolgozunk és küzdünk embertársaink javára és előmenetelére.

c) „Alázatosan jársz a te Isteneddel“: azaz a bűnbánatban kell megálázkodnunk és semmivé lennünk az Isten színe előtt, s érdemünk nélkül, egyedül néki kell tulajdonítanunk mindent üdvösségünk munkálásában. Mindez azonban nem passzivitást jelent, hanem éppen nagyon is

eleven aktivitást, mert minél inkább átérezzük a kegyelem nagyságát, annál nagyobb hálára gyul szívünk Isten iránt, ami egyben arra indít, hogy jóságát embertársaink körében háláljuk meg.

Isten iránti alázat, embertársaink iránti igazságosság és szeretet: a törvény summája, Isten akaratának veleje és lényege.

Ez az a jó, amit Isten kíván!

Szentháromság u. 19. vasárnap : Préd 4, 8—12

FORDÍTÁS (Muntag Andor)

8. Van, aki egyedül van és nincs vele más, sem fia, sem testvére nincs, még sincs vége semmi munkájának, szeme sem elégszik meg gazdagsággal: kinek is dolgoztam és miért fosztottam meg magam a jótól? — ez is hiábavalóság és gonosz dolog. 9. Jobb a kettőnek, mint az egynek: jó jutalmuk van nekik munkájukból. 10. Mert ha elesnek, egyik felemeli a másikat. De jaj az egyedülvalónak, ha elesik, és nincs ott a másik, hogy felemelje! 11. Sőt, ha ketten feküsznek, megmelegszenek, de az egyedülvaló hogyan melegednék meg? 12. Ha az egyedülvalót legyőzik is, ketten ellenállhatnak, és a hármas sodrású kötél nem egyhamar szakad el.

A SZÖVEG MEGÉRTÉSE (Muntag Andor)

Ez a rövid szakasz is tükrözi a Prédikátor mondanivalóját: az életben tapasztalt hiábavalóságokról, sőt a földi dolgok hiábavalóságáról beszél könyvében. A HEBEL = üresség, értelmetlenség, céltalanság. Tképen már a 7. vers is a perikopához tartoznék, mert ez a bevezetője annak, amit 8kk-ben olvashatunk. Mi az a hiábavalóság, amiről itt beszél Prédikátor? Az *egyedülvaló ember fáradozása*. Ezt a következőkben látja: 1. *Az egyedülvaló ember munkája céltalan.* „Nincs vége“ munkájának, mindig többet és többet akar, azután rájön arra, hogy hiába fáradozott, hiába fosztotta meg magát az élet javaitól, hiába szerzett mind többet és többet, nincs kinek adja fáradozása gyümölcsét. 2. *Az egyedülvaló ember végleg elbukik.* „Nincs ott a másik, aki fölemelje“. Akkor tűnik ki magárahagyatottsága, mikor elesik, és nincs aki fölemelje. 3. *Az egyedülvaló ember ki van szolgáltatva ellenségeinek.* Nemcsak a maga gyengesége, ügyetlensége, hanem mások rosszululata is tönkretelheti. Az egyedülvalót legyőzik, mert nincs aki segítse. Prédikátor azonban tud valami jobbat is: azt, ha ketten vannak. (Itt mindig szem előtt kell tartanunk, hogy a héber TÓB jót és szépet jelent egyszerre!) A kettőnek mindig jó jutalma, szép nyeresége van a munkából. A SZÁKÁR = fizetés, bér, haszon, jutalom, elsősorban anyagi nyereség. Persze a következőkből kiderül, hogy nemcsak anyagi nyereségre gondol Prédikátor. Így magyarázza a kettőnek „jó jutalmá“-t: 1. *Ha egyik elesik, a másik felemelheti.* Tehát nincsenek olyan veszedelmekben, mint az egyedülvaló, nem kell félniök a végleges bukástól, mert számíthatnak egymásra. 2. *Ha megtámadják őket, könnyebben védekezhetnek.* A siker reményében vehetik fel a küzdelmet, mert egyiknek sem kell félnie attól, hogy „háttámadják“. — Ezeket a gondolatokat fejezi ki Prédikátor négy képpel: 1. Az elesés, 2. a megmelegedés, 3. a védekezés, 4. a hármas sodrású kötél képével. Mind a négy kép ugyanazt fejezi ki: „Jobb a kettőnek, mint az egynek.“ A negyedik kép azonban már továbbvisz egy lépéssel: nem szám.zerint kettőre gondol Prédikátor. A döntő az, hogy *ne legyen az ember egyedül. Legalább ketten legyenek együtt.* — Prédikátor tehát nem a munkát mondja hiábavaló-

nak, hanem az egyedülvaló ember munkáját. (Ez ennek a szövegnek az értelme: a közösség, a munkatársak, a gyermek, a testvér ad valami értelmet és célt a munkának.)

EGZEGETIKAI JEGYZETEK (Dr. Sólyom Jenő)

1. Teksztusunk az önzést, a kapzsiságot célozza meg. A 8. v. olyan embert mutat be, aki sok fáradozással dolgozik, szorgalmas, sőt még takarékos is; de mindez hiábavaló, sőt gonosz dolog. Itt a Préd a kereset felhasználása szempontjából néz rá a munkára. Ezt már azért is meg kell figyelniünk, mert a 8. v. önmagában még azt a feleletünket is provokálhatná, hogy dolgozzunk mértékkel, úgy, hogy élvezhessük is munkánk eredményét. A köv. versek azonban rámutatnak arra, hogy nem a sok munkában, nem a fáradozásban, nem a szorgalmatosságban van a hiba, hanem az önösségben. Az a munka, amelyet magunk hasznára végzünk, hiábavaló munka. Egész életünk hiábavaló, még a magunk számára is haszontalan, ha nem szolgál mások javára.

2. Az önző, kapzsi élet hiábavalósága van megítélve teksztusunkban — bölcs élettapasztalatok bemutatásával. Hogy ezek az élettapasztalatok valóban híven tükrözik-e a Teremtő Isten egyetemes akaratát, ezt külön kell megvizsgálni, hiszen teksztusunk a Préd-ből való, tehát önmagában nem igényli, hogy a teljes igazságot lássuk benne. A Préd befejezése — egyébként a Szentírás egészével egyezően — minden cselekedetünkre kiterjeszti a „hiábavalóság“ ítéletét — az Isten előtt való megállás, megigazulás, az üdvösség felől nézve. Nos, kétségtelen, hogy a Biblia szerint a Teremtő Istennek egyetemes akaratát az, hogy az ember a másik embert munkatársának tekintse, munkáját minden ember javára fordítsa, munkájának jutalmát embertársaival közösségben élvezze. Vö. 1 Móz 1, 28. 2, 18kk. Pál ezt így tanította: „Senki ne keresse, ami az övé, hanem kiki azt, ami a másé“ (1 Kor 10, 24); „Ne nézze kiki a maga hasznát, hanem mindenki a másokét is“ (Fil 2, 4).

3. Ítéletre szorulunk a társtalanság, önzés, kapzsiság tekintetében. És tanításra szorulunk a közösségi élet jutalmi tekintetében. Ezek a tények már önmagukban utalnak arra, hogy Istennek más, több kinyilatkoztatása is van erre nézve, mint amennyi közvetlenül benne van a teksztusban. Ezért már e versek egészéhez hozzátartozik, ami kifejezetten megvan a 39. zoltárban, kül. a 6—8. v-ben. „Most azért mit reméljek, ó Uram, Tebenned van bizodalmam.“ Magunkra nézve a reménytelenséget nemcsak a 8. v-re reflektálva kell megvallanunk, hanem a 9—12. v-re is, mert az egymásért való élet isteni rendje semmilyen körülmények között sem teljesül életünkben.

4. Ezért aztán teksztusunk igazán kifejtő egészéhez még az is hozzátartozik, hogy egyedül Jézus Krisztusban teljesült be az Isten eredeti teremtői akaratát, mindenki másban megromlott s megromlik az a bűn önzése következtében. Nem tekintette szákmánynak azt, hogy az Istennel egyenlő... (Fil 2, 5kk). Emberi viszonylatban képesek vagyunk arra, hogy többé-kevésbé, a „polgári igazság“ mértéke szerint megvalósítsuk életünkben az önzetlenséget, vagyis a közösséget, — és kötelességünk is megvalósítani, — de Istentől a bocsánatot önzésünkre egyedül kegyelemből, Jézus Krisztus áldozatáért kapjuk meg.

5. A 8. v-beli „gonosz dolog“ ténye a maga negatívumával megmutatja, hogy a 9—12-beli élettapasztalatok csak ott szerezhetőek, ahol több is van, más is van, mint pusztán társulás a munkára, segítségre, védelemre. Minthogy magam bűnös vagyok és a másik ember is bűnös, ezért közösség csak azok között valósul meg, akik elszenvedik egymást és megbocsátanak egymásnak. Vö. Kol 3, 12kk!

6. Luther: „Az önző ember nem tűr társat, kárhoztatja a javak közösségét, egyedül magának gyűjt; valóban olyan, mint zsákmányán az eb. Az önzőeket, kapzsiakat kárhoztatja itt Salamon: nem is emberek, hanem vadállatok és ebek. Szébb dolog, mondja, élni társaságban és a javak közösségében... Az önző ember sem magának nem hasznos, sem másnak nem az. Aki hasznos mások számára, szintűgy hasznot kap másoktól.“

HOMILETIKAI FELDOLGOZÁS (Dr. Ottlyk Ernő)

Igénk egészen egyszerű és szemléletes módon tárja elénk mondanivalóját. Mély életbölcesség rejlik ezekben a szavakban, amelyek mégsem csupán emberi lélettapasztalaton nyugvó tények, hanem mégis Isten igéjét jelentik, nemcsak formáisan, amennyiben benne vannak a Szentírásban, hanem lényegében és tartalmában is, amennyiben a teljes Szentírással összefüggően hirdetik Isten akaratát a felebaráti szeretet egyik vetületében: az emberi szolidaritás vállalásában. Igénk a teljes Szentírás tanításával összefüggésben biztatja az igehallgatókat arra, hogy keressék az igaz felebaráti szeretetnek a lehetőségeit az emberi összefogásban, közös munkában, egymás segítésében és támogatásában.

A Prédikátor könyve értelmetlennek, hiábavalóságnak és gonosz dolognak tartja az önzést, a másoktól elzárkózó életet. Egészen gyakorlati képet használ: bemutatja egy egyedülálló ember fáradtságának céltalanságát. Napestig vesződik s még sincsen munkáján áldás, mert nem boldogít vele másokat, csak magának akar élni és csak önmagáról akar gondoskodni. Joggal kérdi: „Vajon kinek munkálkodom?“ Ezzel a magatartással szemben a teljes Szentírás tanítása az, hogy nincs erkölcsi alapja olyan cselekvésnek, amely nem irányul az egyéni haszon mellett a felebarátnak is javára. „Szeresd felebarátodat, mint magadat“ — hangzik a nagy parancsolat a törvényben. Hiábavaló minden emberi erőlködés, amely ezt szem elől téveszti.

Igénk újabb és újabb képeken keresztül biztat az emberekkel való egészséges viszony kialakítására. A következő kép az együttes és közös munka áldásáról szól: „Sokkal jobban van dolga a kettőnek, hogyan az egynek, mert azoknak jó jutalmuk van az ő munkájukban“. Az emberi összefogásnak különös területe a munka. Itt látszik meg igazán, mennyit ér az egyes erők összefogása egy közös cél érdekében. A természet meghódításának és az ember szolgálatába állításának sokszínű munkája nem is képzelhető el másként, csak úgy, hogy népzédekek hosszú sora munkájának eredményeibe állnak bele a jelenleg dolgozók azzal, hogy egymással összefogva, egymás javára végzik el munkájukat. A közösségben nyeri el a munka igazi értelmét.

Az emberi szolidaritás vállalása védelmet és segítséget is jelent. Ha az egyik elesik, a másik felemeli társát. Csak a magános ember védtelen. „Jaj pedig az egyedülvalónak, ha elesik és nincsen aki őt felemelje“. Aki az emberi közösségtől visszahúzódik, az nem élvezheti annak előnyeit sem. A magára maradt ember ki van szolgáltatva az élet különféle csapásainak, s nincs védelme azokkal szemben. Hány falusi testvérünknek kellett megtapasztalnia a múltban, hogyha valami természeti csapás érte a földjét, akkor tönkrement egész kis gazdasága, mert nem kapott segítséget sehonnan sem. A „kaparj kurta, neked is jut“ és az „aki bírja, marja“ világ önzésével és könyörtelenségével szemben Istennek az az akaratja, hogy az emberek egymás segítségére siessenek, egyiket felemelje a másik, és együttes vállalkozással haladjanak előre.

A Prédikátor Könyve bőséggel ontja az emberi összefogásra biztató képeket. Kettőn jobban felmelegítik egymást, kettőn jobban tudják a támadás ellen védelmezni egymást, a hármas kötél összefogott ereje jobban kibír minden terhelést.

Igénk valamennyi képe és hasonlata az emberi önzést célozza meg s részései megsemmisítő bírálókatban. Luther találó hasonlata szerint az önző ember olyan, mint az a kutya, amelyik ráteszi lábát a csontra, maga sem eszik belőle, de mást sem enged oda. A csak maguknak élőkről Luther azt mondja, hogy azok nem is emberek, hanem bestiák és kutyák. Igénk ítéletet hirdet az „álkeresztyén“ magatartás felett is, amely nem hajlandó vállalni az emberi szolidaritást, hanem csak a maga külön kis „közösségét“ akarja szolgálni, s megfélekedzik arról a széles, átfogó perspektíváról, amelyet mai igénk is, de a teljes Szentírás is kitar a keresztyén ember előtt, mint felebaráti szeretete megvalósulásának területét. Nem szűkíthetjük le igénk magyarázatát a családi életre sem, vagy a lelki testvérre sem, vagy a lelki közösségre sem. A textus nem spiritualizálható el.

Igénk egészen hétköznapi példákat használ s ez minket is arra kötelez, hogy a mindennapok világára, az élet anyagi vonatkozású dolgaira irányítsuk mondanivalónkat: mutassuk meg a felebaráti szeretet megvalósításának alkalmát, az emberi összefogásban, a közös munkában, a közös emberi célok szolgálatában, az egymás segítségének és támogatásának lehetőségeiben, hazánk felvirágoztatásának előmozdításában.

Igénk gazdag etikai tartalma egészen közel visz a mai élet nagy kérdéseihez. Legyünk hálásak Istennek, hogy igéjének világosságával eligazít minket ezekben, s az emberek szolgálatára, az emberekkel való szolidaritás vállalására, a közös munka jutalmára, egymás megsegítésére, az összefogás erejére irányítja figyelmünket.

Szentháromság u. 20. vasárnap: Ézs 29, 19 — 24

FORDÍTÁS (Muntag Andor)

19. Nagy lesz az alázatosak öröme az ÚRban, és a szegény emberek Izráel Szentjében ujjonganak, 20. mert nem lesz többé zsarnok, elvész a gúnyolódó, és elpusztul mindenki, aki gonoszul kormányoz. 21. Akik bűnössé teszik az embert egy szó miatt, akik törtétenek a kapuban annak, aki őket feddi, és semmiért eltaszítják az igazat. 22. Ezért így szól Jákób házához az ÚR, aki megváltotta Ábrahámot: nem szégyenül meg most Jákób és nem sápad el, 23. mert mikor látni fogják maguk között művet, gyermekeiket, megszentelik nevemet, megszentelik Jákób szentjét, és félük Izráel Istenét. 24. A tévelygő lelkek megismerik az értelmet, és a zúgolódók megtanulják a tanítást.

A SZÖVEG MEGÉRTÉSE (Muntag Andor)

Meglehetősen sok javítás van a szövegben, de a mondanivalója nagyon világos. Prófétaí jövendölés ez, mely arról szól, hogy a nagy szabadulás után milyen lesz Isten népének élete. 1. Először is, amit ígér az Úr, azt a *szegényeknek és alázatosoknak* ígéri. Ez a sokszor hangzó prófétaí ígérlet és Jézus boldogság-mondásai jól összeesengenek! 2. *Isten konkrét bűnök ellen fordul*, azokat ítéli meg: A zsarnokok, gúnyolódók, gonoszul kormányzók, hamis tanúk, azok, akik nem tűrik a kritikát, akik szociális bűnöket követnek el, mind Isten ítélete alá esnek. Ez egyben figyelmeztetés is: ilyen bűnök nem lehetnek Isten gyülekezetében. 3. *Az ígérlet Istenével népe nem vall szégyent.* Azért emlegeti Ábrahámot

és Jakóbot, hogy emlékeztessen az ígéretekre és azok beteljesedésére. 4. Az ÚR népe meg fogja szentelni Istenét. Ez azt jelenti: szentnek fogja tartani, komolyan veszi Őt, mindennél jobban fogja félni a szent Istent, aki az ő Istenük. 5. Világos és biztos lesz a tanítás. Isten véget vet a tanításbeli bizonytalanságnak, a tévelygők és zúgolódók világos tanítást kapnak az ÚR felől. Ez nemcsak oktatást jelent, hanem azt, hogy a „tanított“ „értelem“ és „tanítás“ eredményes is lesz, életüket formálja: a tévelygők hinni fognak, a zúgolódók megalázkodnak.

Ez a prófétai ígéret Isten művéről szól. Isten népének jövődjét, az emberek életét Isten maga formálja. Ő tart ítéletet és bünteti meg a bűnt. Sok ponton mutat hárhuzamot ez a perikopa az UT-mal. Az UT is beszél arról, hogy a szegények és alázatosak lesznek boldogok. Jézus is konkrét bűnökkel fordul szembe, és mindig megnevezi azokat a bűnöket, amelyeket elítél. Az UT is tud arról, hogy az Isten teljesíti ígéreteit és biztat, hogy reménykedjünk benne, nem fogunk szégyent vallani. Az UT is beszél az Isten megszenteléséről, az igaz Istenfélelemről. Az UT is ígéri, sőt adja a világos, biztos tanítást.

EGZEGETIKAI JEGYZETEK (Dr. Sólyom Jenő)

1. A szöveg eredetiségének kérdésére az egzegéták annyira különböző feleletet adnak, hogy célszerű egészen kikapcsolni. Még azok is, akik kések a történeti Ézsaiásnak tulajdonítani e próféciát, különbözően törekednek az eredeti szöveg rekonstrukciójára. Így hát az ún. történelmi értelmezésben legfeljebb egyes kifejezések vizsgálatára szorítkozhatnánk. Egy azonban bizonyos: e bibliai szakasz használatakor mellőznünk kell Ézsaiás nevét.

2. De még a szöveg bizonytalansága is arra késztet, hogy arra összpontosítsuk figyelmünket, ami benne a Biblia egészének mértéke szerint kétség, homály nélkül való. Ez a prófécia a Messiásban teljessé válik be. Az Úr Jézus Krisztus jövételében és uralkodásában válnak valóra a próféciának mind pozitív, mind negatív mozzanatai. Jn 3,36: Aki hisz a Fiúban, örök élete van: aki pedig nem enged a Fiúnak, nem lát életet, hanem az Isten haragja marad rajta. Az alapigebeli prófécia ott teljessé válik, tehát ott változik meg Isten népének élete, ott szűnik meg az önző erőszak, ott nem szégyenül meg a reménység, ott szentelik meg Istent és nevét, ott tanulják az ígét, ahol hit, bizodalom, reménység van a Krisztusban; ott aztán örülnek is az Úrban (vö. Fil 4,4 stb.).

HOMILETIKAI FELDOLGOZÁS (Dr. Ottlyk Ernő)

Igénkben kettős hang érvényesül. Ézsaiás próféta jövendölése hangzik arról, hogyan fog Isten érvényt szerezni igazságosságának a földön, s azután maga Jákob házának Ura, az élő Isten szólal meg s kívánja nevének megszentelését és igaz félelmét. Ez önmagában is két részre osztja textusunkat. E két rész azonban nem különbözik egymástól, hiszen tartalmilag ugyanazt hirdeti a próféta, Isten tolmácsa, mint amit maga Isten mond közvetlen szavával. Ez a belső azonosság biztosítja igénk egységét.

1. Ézsaiás próféta nagyszerű korszakot lát a jövendőben. Eljő az idők teljessége, amikor „Izrael Szentje“, a Messiás új korszakot nyit az emberiség és az üdvösség történetében.

a) Az emberiség történetében azt jelenti az új korszak, hogy a Messiás a békesség fejedelmeként jelenik meg. Ítéletet mond minden embertelenség és kegyetlenség felett (20. vs.). Az ő országával nem fér meg

semmiféle jogtiprás, elnyomás, zsarnokság (21. vs.). Ítéletet hirdet az előkelők és gazdagok önkényességével szemben, ezért lesz örömük a szegényeknek és elnyomottaknak általa (19. vs.). A Messiásban Isten nyilvánvalóvá teszi, hogy az ő akarata az igazságosság megvalósulása, az emberek egymás közötti életéből ki akarja küszöbölni egyik embernek a másik által való elnyomását. Isten az emberek és a népek számára egyenlőséget és szabadságot akar. A messiási korszakban, Jézus Krisztus születése és újra eljövetele közötti időben, a keresztyén egyház van hivatva hirdetni és képviselni Isten igazságosságát akaró akaratát. Az egyháznak és minden keresztyén embernek síkra kell szállnia Isten igazságos akaratát megvalósulása érdekében, hogy terjedjen az emberek és népek közötti egyenlőség és szabadság, hogy ne legyenek elnyomók és elnyomottak, minden embernek és népnek joga legyen a felemelkedéshez, a természet javaihoz és Isten ajándékainak élvezéséhez.

b) Az üdvösség történetében azt jelenti az új korszak, hogy a Messiásban, Jézus Krisztusban készítette el Isten az üdvösségre jutás útját. Mindenki, aki magát felmagasztalja, azaz önmaga erejéből akar üdvözülni, megaláztatik, és mindenki, aki magát megalázza, azaz elfogadja Isten bűnösnek kimondó ítéletét s egyedül kegyelemből, hit által és a Jézus Krisztus érdeméért reméli váltságát, felemeltetik, azaz üdvözül. Luther ezért értelmezi ezt a textust a hit által és a cselekedetek által történő megigazulás szembeállításának, amelyben az erős és magabizós elvesz s a szegény és megalázkodó üdvözül.

Az emberiség történetének és az üdvösség történetének Jézus Krisztusban kezdődő új korszaka Isten kegyelmének és szeretetének a megnyilvánulása lesz.

2. Maga Isten szólal meg, „Ő, aki megváltá Ábrámot“, azt hirdeti, hogyha látni fogják Jákób házának gyermekei az ő kezei munkáját, akkor megszentelik nevét és megszentelik „Jákób Szentjét“, az eljövendő Messiást, Jézus Krisztust mindazok, akik félik az Urat (23. vs.). Isten neve önmagában is szent, nem szorul rá emberi megerősítésre, amikor azonban az ember meglátja Jézus Krisztusban Isten szívének szeretetét, amikor megrendül a kereszten végbement váltság kegyelmi tényén, amikor ujjongva hallja a húsvéti feltámadás örömhírét, akkor felfedezi Isten hozzánk hajló szeretetének teljességét, megérti Istennek kegyelemből, hit által végzett megigazítását s most már hálából, Isten lenyűgöző szeretetének foglyakén jár a keresztyén szent életben, Isten akaratának nyomán. Azzal szenteljük meg Isten nevét, „Jákób Szentjének“ akaratát, ha követjük igéjét s aszerint kegyesen élünk (Kiskaté).

Akik meglátták Isten üdvösséget szerző kezének munkáját (23. vs.), azok értik, hogy Isten neve megszentelésének tartalma, az ige szerint való keresztyén szent élet nem más, mint a szeretetben való szolgálat az embertársak javára. A megszentelt élet mindenütt szolgálja Isten igazságot munkáló akaratát, hogy az emberek el ne nyomhassák egymást, ki ne használhassák egymást, embertelenségbe, kegyetlenségbe ne essenek, békében munkálkodjanak, igaz emberekként igazságban és becsületben éljenek.

Isten kegyelmes cselekvése indítson el minket a megszentelt élet útján!

Egyháztörténeti kalendárium

O K T Ó B E R

2. 1839. sz. Torkos László költő.
- 2—4. 1529. a marburgi vita Luther és Zwingli között.
3. 1226. mh. Asszisi Ferenc. — 1782. mh. Szeli József székelyzsombori lelkész, egyházi író. — 1949. mh. Podmaniczky Pál teol. tanár.
4. 1472. sz. Cranach Lukács festő. — 1864. mh. Fliedner, Theodor, a szeretetszolgálat munkása. — 1896. sz. Budaker Oszkár soproni lelkész, teol. tanár. — 1925. mh. Zsilinszky Mihály.
5. 1582. e napon XIII. Gergely nap-tára értelmében okt. 4-e után 15-t írtak. — 1859. sz. Mayer Endre teol. tanár. — 1948. mh. Huber Etelka, a szeretetszolgálat munkása.
6. 1678. mh. Komáromi Csipkés György bibliafordító.
8. 1585. sz. Schütz Henrik, az egyházi zene munkása. — 1884. a Luther-Társaság alapítása.
9. 1477. a tübingeni egyetem alapítása.
11. 1531. mh. Zwingli Ulrik, a kappeli csatában. — 1648. mh. I. Rákóczi György erdélyi fejedelem.
12. 1845. mh. Fry Erzsébet, a szeretetszolgálat munkása.
13. 1531. Farkas András beiratkozott a wittenbergi egyetemre. — 1557. mh. Petrovics Péter, a helvét irány patronusa. — 1927. mh. Masznyik Endre újtestamentumfordító, pozsonyi teol. tanár.
- 13—20. 1935. a III. Lutheránus Világgyűlés, Párizsban.
14. 1816. sz. Szeberényi Gusztáv Adolf bányai egyházker. püspök.
15. 1860. a Magyarhoni Evangélikus Egyetemes Egyházi Gyámintézet megalapítása.
16. 1553. mh. Cranach Lukács festő.
18. 1386. a heidelbergi egyetem megnyitása. — 1502. a wittenbergi egyetem alapítása. — 1795. sz. Pákh Mihály tiszai egyházker. püspök.
19. 1621. mh. Thurzó Imre, Bethlen Gábor oldaláról résztvett a nikolsburgi békekötés előkészítésében. — 1876. a Baldácsy-féle alapítvány létesítése.
20. 1554. sz. Balassi Bálint.
21. 1708. mh. Petróczi Kata Szidónia.
22. 1540. Vizaknai Gergely, Heltai Gáspár munkatársa a Biblia fordításában, beiratkozott a wittenbergi egyetemre. — 1840. sz. Sántha Károly. — 1915. Gáncs Aladár lelkészé avatása.
23. 1575. mh. Huszár Gál énekeskönyv-szerkesztő.
24. 1600. mh. Ambrosius Lam Sebestyén énekíró. — 1648. a vesztfáliai béke megkötése. — 1860. sz. Szlávik Mátyás teol. tanár. — 1866. sz. Geduly Henrik tiszai egyházker. püspök. — 1938. mh. Domján Elek tiszai egyházker. püspök.
25. 1781. II. József türelmi rendelete Magyarország részére.
26. 1569. a Szepességi Hitvallás aláírása.
27. 1640. sz. Masznyik Tóbiás (28?) — 1889. sz. S. C. Michelfelder, a Lutheránus Világszövetség főtitkára.
28. 1466. sz. Rotterdami Erasmus.
30. 1710. sz. Torkos József soproni lelkész, egyházi író. — 1869. sz. Domján Elek tiszai egyházker. püspök.
31. 1517. Luther kiszegelte 95 vitatételét a búcsú erejéről. — 1731. a salzburgi róm. kat. érsek elűzte az evangélikusokat. — 1866. sz. Tiele-Winckler Éva, a szeretetszolgálat munkása.

Megjelent

Liturgikus rend

Lelkészi szolgálat

III. kiadás, kiegészítve az úrvacsorai istentiszteletben új imádságokkal

Ara fűzve (fehér kartontáblában)	10,— Ft
kötve, fekete félvászon	18,— Ft

Megrendelhető: Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály

Budapest, VIII., Puskin utca 12. — Csekkszám: 220-278.

Imádságok

levelezőlap nagyságú kartonlapon, Bibliába helyezhető, ízléses kivitelben, lelkészeknek és gyülekezeti tagoknak egyaránt alkalmas

Öt különféle szöveggel:

1. Miatyánk és Luther sekrestyeimádsága
2. Luther Márton reggeli és esti imádsága
3. Imádság úrvacsora előtt és úrvacsora után
4. Gyónó imádság és Hálaadás feloldozás után

Darabja —,60 Ft.

Lelkészi hivataloknak, csoportos iratterjesztési rendelés esetén 10% engedmény.

Megrendelhető: Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály

Budapest, VIII., Puskin utca 12. — Csekkszám: 220-278.